

Duplu m

VILLEM RAIDLA

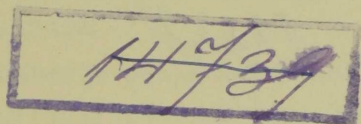
TEEMANDI
OTSIA

TEEMANDI OTSIJA

VILLEM RAIDLA

TEEMANDI OTSIJA

NOVELL

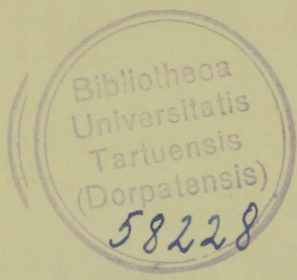
„TAMULA“ KIRJASTUS, TARTUS

ALBERT EINSTEIN

ALBERT EINSTEIN

NOVELL

2

A-6399

1

Tamula — tööstuksuv talu, seisis uhkelt ülal õhkavaral Immatsalu kõrgustikul.

Kauni kõrgustiku nõlvad laskusid hilju, pea-aegu märkamatult madalamaks, kuni muutusid ja levisid ühtlaseks, ühetooniliseks maastikuks, mille ääred piirdusid ja ühtisid läänes õrnasti sinava taevakaarega, lõunas Välla- ja Munamäega, põhjas imeilusa Vaidla mägestikuga, idas võimsalt võrsuva ja tumedate varjude valitseja — ürgmetsaga.

Lõunas, läänes ja põhjas vaheldusid tasan-dikul vähemad väljad ja vainud, nurgelised nur-med, sopilised sood ja rabad, laudtasased harulised aasad, metsasalud ja soosaared, korralikud ja korratumad talud. Nende vahel looklesid ja ristlesid kitsad vaheteed, mis kõik leidsid

ühenduse ja vallanduse ainsas suuremas läbiminevas Vaidla maantees.

Idas muutus tasandik toredaks heinamaaks, mille levimisele tõmbas Vôhandu jõgi kindla piiri.

Kogu seda talustikku hüüti ümbruskunna nime järele Immatsalu külaks. Selle uhkuseks oli jõukas ja tarkusest rikas Tamula talu oma suurte uhkete, punakaskollasest raudkivist raiutud ja peegeltasaseks lihvitud hoontega ja vasktahvlitest katusega, mis isegi keset süsimusta sügisööd oma valgustavast võimest helkisid ja sädelesid.

Noor, füüsiliselt ja vaimliselt terve ja tugev Tamula talu peremees Randova Heilo, oli talu pärinund oma eelkäijalt, hõbehalkjalt eatunud isalt, mõned päevad enne ta varjuilma — manasse varisemist. Teati rääkida, et ta esivanemad olid talu välju harinud juba sada sugupõlve tagasi, ja pärandanud selle järjekindlasti edasi järgenevale noorpõlvele.

Selles talus polnud sündinud ega üles kasvanud ühtki oras-ega kadakinimest, ega ka mitte mõnda muud võõramaigulist rahvuslast. Küll aga oli siit välja võrsunud palju tarku, ausaid

ja õilsaid tütreid ja poegi, kes olid asutanud uusi uhkeid talusid ja loonud võimsaid linnu, milles elasid oma soo osavate käsitöölistena ja kuulsate õpetlastena.

Igal pool, kuhu asusid, olid nad ümbruse vallutanud ja ta täitnud oma tõu elava hingega ja võimsa vaimuga, nii et kõikjal kõlas ühine keel ja valitses ühine meel. Selle aastatuhandeid kestnud töö tagajärjel olid langenud suured mandrid ja vesialad nende võimusesse ja käsutusse.

Aga sesse arengusse olid viimased sajandid toonud pöörde ja löönud lõhe, mis oli nüpalju kaasa mõjunud, et paljud selle kuulsa Randova suguvõsa harud olid järeljääjateta jäädavalt surnud. Nad olid surmaga ka ühes hauda viinud oma tuleviku põlved. Ka Heilo Randova kuulus nendele õige lähedalle sellega, et ta oli oma vanemate ainus laps.

Kõik Randova kaugemad esipõlve rahvad olid olnud rahulikud, julged, õiglased, kohustustundlikud ja töökad. Ka Heilol ei puudunud ükski neist omadusist, aga lisaks nendele oli liitunud kärsituse ja rahulolematuse tunne. Kust ja kuidas olid need

vastikud ained tunginud ta rinda, seda ta ei teadnud isegi. Ainult kindel oli see, et nad säääl elasid ja ta hinge lakkamatult rõhusid ja närised.

Kui need nägematud vaenlased Heilos te-
gutsesid, siis läks ta ringi kõndima talu taga-
maile. Säääl peatus sagedasti ühe kui teise
puu või põõsa juures ja vaatles neid, nagu abi
otsivalt. Vahest istus mõne suure laia tume-
roheline krooniga tamme all ja manas endas
enese rahustuseks esile vahelduvaid pilte lä-
hemast minevikust:

Talu ülemineku ajal tema kätte oli olnud
äärmises korratuses: hooned vanad, lagunend
ja ripakil; nurmed umbrohus ja põllud kehvad;
lahjad loomad suutsid vaevalt püsida jalul.
Kõik see nurises ja kaebas kibedasti Heilole
ja ootas talt abi.

Et abi on võimalik anda vaid tööga, see-
pärast oligi ta töötanud teadlikult, võimsalt ja
kangelaslikult, kuni kerkisid ja valmisid maa-
ilma kalleimad ja uhkeimad hooned ja ehitused
endiste asemelle, kuni väljul kasvasid merena
lainetavad ja mühavad põldviljad, ja aias lok-
kasid rammusad aedviljad. Viimaks valmis ka

ta imede meisterteos — ilundla¹⁾, millesse oli mahutatud kogu maakera oma eluilmete ja iseärsustega.

Ilundlas leidus tasandikke ja kõrgustikke, orge ja künkaid, sirgeid ja kõveraid jalgteid, purtskaeve ja sulisevaid ojakesi, lillepeenraid ja rohuplatse, tiike ja saari ühes tummalt vaikivate sillakestega.

Igatahes oli Tamula täielikum kui talu, isegi täielikum muinasjutulisest jumalate rohtaiast. Ja seda sellepoolest, et siin puudus madu täiskavalust ja valskust; puudus naine nõretav nõrkusest ja petetav pettustest.

Rahu, mida Heilo sel teel oli saavutanud, ei olnud viimaseil ajal enam püsiv. Mida enam möödus päevi, seda rohkem märkas, et vaenlaste arv ja võim tas aina suurenes.

Vahest püsahtas ta ja hüüdis: „kes te olete ja mis tahate minust!“ Aga vastust ei tulnud mingisugust. Kõik vaikis kavalalt ja salapäraselt. Mõnikord kui ta asjata oli oodanud, vastas ta kindlameelsel toonil: „põgenege te kehatumad, nägematud vaenlased, sest sõpra te

1) ilundla — iluaed.

Oli kesksuvine ilusaim pühapäev, kui Heilo kõndis äärmiselt sünges ja kärsitumas meeleolus Tamula talus ringi: ei suutnud teda enam miski asi rahustada. Küll katsus ta kauemaks ajaks peatuda ilundlas oleval rahu künkal raudkivist raiutud puhkepingil. Aga ei püsinud ta sääl kuigi kaua. Ta sammus läbi aia, õistvaid lilli ja teisi aristokraatlikke taimi õrnasti silmadega kallistades ja neid kätega eemalt paitades. Ta kõndis üle õue, astus elumajja ja tõusis maja kolmandale korrale, torni taoliselt ehitatud nõndanimetatud eraku tuppa. Selle oli eriti määranud oma tulevsoo liikmete jaoks, kes evivad tarkuse kõrgema võime, tungida inimkonna mõtteilma tarkuse sügavustesse ja kõrgustesse. Sääl toakeses oleks neile seks vaikne ja püha koht. Ta käis raamatukogu kappidest mööda, milles leidsid kõik maailma teaduse osakunnad. Viimaks peatas ta mõtte-teaduse osakunna ees ja avas selle, võttis Aquini, Berkeley, Bruno, Campanella, Kanti, Moruse, Vaihingeri ja Seneca teoseid, viis need kirjutuslauale, istus toolile ja hakkas lehitsema üht kui teist neist teoseist. Ta meeli kütkestasid seekord iseäranis Berkeley ja Seneca tööd.

Kuigi neis tegemist oli sügavate ja tõele lähedal seisvate inimeste mõtetega, ei suutnud need Heilot siiski mitte rahustada. Ta viis raamatud tagasi oma kohale. Siis silmitses veel idamaa mõtteteaduslikke töid. Ei julgenud aga neist ühtki nende sügava põhitooni pärast puudutada.

Vaikselt sulges ta mõttevaranduse kapi ukse. Siis käis toas edastagasi seinamaalide ees, millede sisu enamjaolt oli võetud raassi muinasminevikust. Nende hulgas võlus teda maal, millele oli antud nimeks: „Öö surm.“

Ses kujutati, kuidas valguse kiired, tulles tundmatust allikast, tungisid võimsalt ja äärmiselt vallutavalt valitsevasse pimedusse. Juba enne valguse algallika jõudmist silmapiirile oli kohutav pimedus kadunud. Ei pimeduse silmad kannatanud välja valguse silmade sära.

„Õigus“ — hüüdis Heilo, „kunagi pole pimedus julgenud, näidata oma palet valguse palgele.“

Ilus, ülev ja sisurikas maal oli mõjunud talle veidi rahustavalt. Ta lahkus mõttetoast. Varsti pärast seda kõndis ta juba väljul.

Ta jõudis metsa ääre, kus heitis pilgu ta-

gasi üle merena lainetavate põldväljade. Siis astus tumedalt, raskelt kohisevasse hämarasse metsa, peatus ja kõneles endamisi: „imelik, imelik oled sa jumalate raamat — loodus! Olgu kas mikro- või makroskoobilised, eluta või eluga olevused, kõik nad kirjutavad oma ajaloo sünni ja surma, hiilge ja inetuse lehekülgi sinusse, — mitte tindi või mõne muu värvimulla vedelikuga — vaid otsekohe elu enesega, elu ja tööga.“

Sõnade juures: „inetuse ja surma leheküljed,“ tundis Heilo, kuidas mingisugune raske tumedus laskus, nagu vettinud linik ta pääle, kuna pääkohal õhus saalisid kurblikud eerdused, mis teda hoiatasid neid inetumaid ajaloolisi lehekülgi täis kirjutamast kõlvatuma eluga, mida ükski võim ei suuda maha kustutada elavast looduse raamatust.

Rõhutud hingel ja raskete tunnetega sammus ta läbi metsa Kalmuti künkale. Peatudes ürgisade üleni sammaldanud kalmistu man, vajus ta sügavaisse mõtteisse, vajus kauge mineviku esiisade vaimudega ühendusse kes polnud kirjutanud ei ühtki inetut ajaloolist lehekülge. Siin tundis Heilo selgesti, et inetum

inetusist on sideme purustamine esiisade ja tuleviku põlvede vahel, milleni tahtsid nägematud vaenlased teda vägisi viia.

Olles mõelnud oma rasked mõtted kalmistu ääres, sammus mööda kallakut alla künka jalale, millest mööda lookles Vaidla maantee.

Vaevalt oli ta mõned minutid seisnud maantee kaldal kasvava sarapuupõõsa varjus, kui uhke neljahobuse-tôld hobuste sammu käies ta seisukohale lähenes.

Juba eemalt tundis Heilo kahest tõllas istujast ühe ära kui endise naabertalu peremehe poja Ants Jalaka, kuna ta kõrval istuv naine peenelt värvitud näoga ja ebeldamisest pakatav oli talle täiesti tundmatu.

Kui tõld jõudis Heilo lähedalle, näitas naine Tamula talu poole, mille uhkete ehituste kohal purustatud päikese kiirte vastuhelgid kulla, hõbeda ning teemandi sädelusis mänglesid, ja küsis Jalakalt: „Kes on tolle uhke talu omanik?“

Küüniliselt ja julmalt pistis küsitetu naerma. Alles siis kui lõppes jäme naer, vastas, et see talu kuulub ühele tavalisele rumalale tööhul-

lule — Heilo Randovale. Selle pääle kilkas naine :

„Oh sa jumalukene ! kui mõtlematu oli see kõrgesti kiidetud jumal, kes lõi ja kasvatas maailma niisuguse tõlplase ja tööhullu“. Ta naeris pilkavalt selle pääle ja vaikis.

„Jah“, vastas Jalakas tõsisel näol ja toonil : „ta on nii rumal, et ei oska rahaga elada ega teenida temaga sada protsenti, vaid matab selle mõistmatult rumalast pääst talu hoonetesse, kus ei teeni pennigi“. Seepääle pistsid mõlemad naerma valju häälega, nii et ümberkaudsed metsasalud aina kilasid ja kaikusid vastu.

Tükk aega seisis Heilo nagu kivistunult, nagu raudkivist raiutud kuju, ega suutnud kuidagi uskuda, et oli näinud nägematut vaenlast päris kehastunud kujus. Ta tegi mõned karmed sammud ja oligi keset maanteed, vaatas leegitsevate silmadega häälte suunas, ei näinud aga muud, kui värskaid kabjajälgi ja tõllaratta vööte tee liivas ja kuulis kaugusse kaduva tõlla tüminat. Kõik see oli sündinud imeruttu, mitte unes, vaid päris ilmsi. Viha hood püüdsid teda vallutada, aga siiski suutis ta enese päästa nende pääletükkivusest.

Nagu vaistlikult sammus Heilo tagasi sarapuupõõsa juure, tõmbas tupest pussi ja lõikas jämedamast, täiskõverusi sarapuu tüvest tugeva tüvika. Vaatles seda ja küsis järsku nagu ehmunult: „mis jaoks see?“ imestas ega teadnud midagi vastata sellele. Mingisugune arusaamatu võim oli teda sundinud seda tegema.

Tüvikat hoides käes sammus Heilo kiiresti tagasi metsa. Tammus säääl eesmärgita ümber, kuni leidis enese olevat keset ilusat Vaidla mägestikku.

Tükk aega veetis ta keset nõiduslikku ja võluvut mägestiku ilu. Mida järsem oli mäekallas, seda jõulisemalt tormas Heilo mäetippu; samas ruttas ta nagu põgenik oru põhja ja puges tihedaimasse põõsastikku; siis jooksis taas nagu tagaaetuna lagedalle ja vahtis kohkunult ringi. Vahest istus kusagil mäekaldal metslilledel keskel ja kuulas mägestiku, puude ja põõsaste salalaulu; vahest peatus orust läbivoolava ojakese ääres ja kuulas selge ojakese rõõmsat sulinat. Kõik oli asjata: isegi mägestik oma lugematute võluvustega ei suutnud hoida tagasi Heilo valude võitlustesse vajuvad hinge.

Troosti leidmata lahkus ta mägestikust ja tõttas kiiresti edasi. Peagi jõudis ta Tamula aasale ja viimaks Vôhandu jõe ääre välja.

Siin ääres oli jõe kallas madal ja vesi voolas märkamatult, kuna aga teisel kaldal jooksis pööraselt kiiresti, millejuures ta püstloodis kalda kõrge rinnaku uurdeis metsik-raevakult pöörles ning väänles, nii et vahutorte ja vee-
piiskmeid lendles kõrgele õhku ja pildus end vastu paekallast, just nagu oleks ta säääl mõne koleda loomaga elu ja surina pääle võidelnud.

Nüüd tundis Heilo, et ka temas oli midagi, mille üks äär oli rahulik, teine aga mässas ja möllas vihases võitluses tundmatu olendiga.

Kõik need vaatlused, mõtted ja elamused olid ta hinges, rahu sisenduse asemel, aina suurendanud mässavat leeki.

Siingi ei suutnud Heilo püsida kuigi kaua. Ta sammus minema ja jõudis peagi Tervindu allika juure.

See allik asus Tamula talu ilusal aasheina-
maal ja oli niisama kuulus kui Tamula talugi. Lähedalt ja kaugelt käisid siia haiged abi ot-
simas, ja iga hädine, kes jõi vett allikast ja end selle veega pesi, sai täiesti terveks või

leidis suurt kergendust. Päril ilma kasusaamata polnud ükski haige veel allikalt lahkunud. Seepärast oligi allik õigusega pälvinud selle suure kuulsuse, mida aitasid ohtrasti tõsta nood imelikud müüdid ja legendid, mis allika minevikku oreoolina ümbritsesid.

Natuke aega vaatas Heilo allika tegevust. Siis laskus selle äärele ja jõi kristallselgest allikast suurte söömudega, maailmu ja nende olmi ja jumalaid jootvat vett, nagu oleks temagi olnud haige ja vajanud abi.

Siis tõusis ja astus allika lähedal oleva urikivi manu, istus sellele, pideldes tüvikut, kusjuures lasi tõllas sõitjate irvituse ja iseäranis Jalaka endise kui ka praeguse elu enese vaimu silme ees kiiresti mööda libiseda:

See inimilgur Jalakas kes roima teel oli isa mulla alla saatnud ja päritud talu siis maha müünud; kes oli võtnud võlakohustuse allkirju ausailt naabertalu peremehilt kui ka teisilt õiglasilt isikuil ja siis nendega neile hiigla võlad kaela määrinud, nii et nad viimasest varanduse raasukesest ilma jäid; kes oli laenanud suuri ja väikesi summasid ja siis need kõik jätnud maksmata; kes ise ikka oli laenanud teistele

sajakordsete kindlustuste vastu ja tagasi nõudnud taas sajakordselt ; kes oli hulga ausaid aga nõrku naisi teinud autumaiks ; kes oli tapnud, röövinud varastanud ja võltsinud — mõne sõnaga: kes oli kõik teinud, mida kahekümnenda sajandi kultuur agaralt hakkajalt mehelt võib ja suudab nõuda.

Isegi hüäänil oli rohkem moraali, õiguse, aususe, kohustuse ja armastavat kaastunnet kui sel inimolendil, kes oli sündinud inimesest ja kasvanud Vana-Euroopa kultuuri õhkkunnas ja kandis püha ristiusu reeglite järele ristitud kõlavat nime — Ants Jalakas !

Ja kui mõni paljaks tehtud ja kerjuseks muudetud kannatajaist oli selle eest Jalakat nimetanud riivatuks, siis oli see vaeseke pidanud selle häbematu musta vale enesest ikka seadusteade iluks ainult vanglas maha pesema. Ja seda oli sündinud paljude kannatajatega.

Ja nüüd irvitas see kultuuri ja seaduste poolt sallitud ja austatud võllanägu ühes ebeleva naisega toorelt, jõhkralt ja ülbelt Heiloveendumuste ja tööde üle.

Nagu nägematult tilkus mõru sappi temasse. Kibeduse tundega rutjus ta end kivile ja jäi sinna pooltardumuses istuma.

Vahel tõstis ta pää ja vaatas säälpool jõge järksu tõusvale kaldale, kus algas iidne ürgmets, mille sisimasse tungimast meeeldi hoidus iga pelgur. Häämeelega oleks Heilo viibinud selle metsa sisimas. Aga ei. Ta surus selle soovi maha ja jäi endiselt kivile.

Kui oli nii tükiaega rammetumalt lamanud, kuulis ta nagu läbi une oma nime hellasti hüüateldevat:

„Heilo, Heilo! Kas sa ei kuule, Heilo!“

Tulid kaks kätt, teineteiselt poolt kaela, üle ta ôla ja tõmbasid ta pää enese poole. Kôlas ehmunud valukilahtus. Hüüdja ja ehmuja, Heilo pruut Elina, oli näinud ta kivistunud ning pisaraist märga nägu.

„Miks nutad sa, mu ülevaim ja jumaldatavaim tulevane truu igavene kallim elutee ehe, mu kaasrändur meie tuleviku teel.“ Nii küsis Elina ja palmis oma käed Heilo kaela ümber ja katsus ta pisaraid kuivatada suudlustega ning sel teel teda mure rutjumisist vabastada.

Heilo sattus veidi segadusse. Ta kohmetas sellepärast, et inimene, keda ta pühalikult ja igavesti kasvava austuse ja armastusega jumaldas, oli teda tabanud mingi nõrkuse häbistavais paelus.

Küll katsus Heilo teha rõõmust ja õnnest pakatavat nägu, ent see ei läinud tal korda.

Räägi, kõnele, jutusta oma muredest, mis langenud su pääle“, hüüdis Elina. „Aitan, aitan^d sind,“ lisas ta ja palmis käed Heilo kaela ümber veelgi kõvemini.

Heilo nägu muutus valulisemaks ja pilvisemaks. Siis hakkas ta õrnasti ja pikka Elina käsi vabastama oma kaela ümbert. Kui ta oli end irrutanud tast, laskus tüvikas käes kivitl, vaarus Elinalt mõni samm eemale ja hüüdis: „Elina, Elina mu mõrsja! päästa oma armsaim, keda nägematud julmad vaenlased tahavad hävitada!“ Ta vaikis ja jäi neiu otsa vaatama üksisilmi ja abiotsivalt.

Elina astus Heilo juure, vaatas talle läbi-puurivalt otsa ja küsis tõsisel naiselik-pehmel häälel: „kes on need võitmatud vaenlased, kellest minu kõikevõitev Heilo Randova jagu ei saa!“

Nagu salvatuna ajas Heilo enese sirgeks, tõstis kaasatoodud sarapuutüvika õhku ja virutas selle vägeva jõuga õhku, nii et kostis kõrvu kõle vuhin. Selle järele kuuldus tume mürtsakas, ja nad nägid, et paarkümmend sammu eemal lihavalt ja kaharalt kasvav karu-

ohaka põõsas oli maapinnalt kadunud ja rebestatud sadadeks tükkideks.

Seda nähes kokkus Heilo ise teadmata millest. Ta tundis selgesti ka ende hinge sisimas mingit purustust. Oli sündinud mingi otsustav pööre. Kelle kahjuks või kasuks, selle pidi ta jätma tuleviku mõista. Tundis ainult tumevalt, et see polnud ainult ta enda sisim, vaid ka tuleva inimkonna suure pöörde väikene osakene.

Seni oli Heilo olnud vastuvõtlik, soodustav ja hoidlik kõigele sellele, mida inimhõistus oli suutnud õilsat, jumalikkust, ausust, õigust ja armust luua. Kuid kõigi õeluste, närususte, ülekohtu, autuste ja õiglusettuste vastu oli ta olnud passiivne — kõike seda oli hüljanud, kuni paisusid nii tugevaiks, et tulid oma toorusi väevõimuga talle päale sundima, kaela suruma. Nüüd oli ta saanud aktiivseks mõlemas suunas: esimese suhtes: aktiivselt neid kõike evima ja kaitsma; teises suhtes: aktiivselt kõiki neid hävitama. Olles kindel et tuleviku põlvned sellest kahel liinil aktiivsest võitlusest mööda ei pääse, kui tahavad elu paremusi, mitte kusagil teises maailmas, vaid otse eneste sees, ümber ja keskel näha.

Kõik see aeg oli Elina jälginud oma peigmehe tegevust ega suutnud aru saada, kas oli ta natuke napakas, segane või täitsa haige.

Samas astus Heilo oma mõrvoja manu ja ütles: „Sa oled vaba. Ma nagu ei suudaks kõiki oma vaenlasi võita.“

Elina, kes tundis oma kallima kindlat iseloomu, kahvatas. Samas aga kogus end ja küsis teistkordselt: „kes on need vaenlased?“

Heilo seisis tummana ja rusutuna. Vabastas aga end sest raksest vaikusest peagi. Pööris palge Elinalt kõrvale ja hüüdis valusalt ja purunevalt kõlaval häälel, kusjuures iga sõna kiskus tükikese väärtuslikku tast endast kaasa:

„Naida ja naisega lahutamata kasvava armastuse, üleva ilu ja õrnusega elada ja saada laste isaks — see olla hullumeelne tegu! Tööd teha, ehitada ja kõike korda säada — see olla hullumeelne tegu! Olla õiglane, aus ja kohusetundelik — ka see olla hullumeelne tegu! Aidata ausaid ja õiglasi inimesi õiglasele elujärele — seegi olla hullumeelne tegu!

Elina, sa näed, kuuled ja mõistad, et üks meist, kas maailm või mina Heilo Randova — on hull. Ainult ühest saan ma õieti aru —

see on: et maailm ei mahu minusse ja mina nii nõrk ja väeti inimene ei mahu enam siia suurte uute halbade mõtetega täidetud maailma.“

Nagu võidetuna, jõuetuna ja häbistatuna astus Heilo minema. Samas aga sulges Elina enesega ta tee ja küsis: „kuhu sa tahad minna, kas tahad mind maha jätta? Sina, kes oled lubanud ja vandunud pühalikult teispoole igavikku küündiva truudusvande! Nüüd aga — nüüd tahad sa murda puruks kõik, sõkkuda jalge alla kõik! Kas oled sa endine muutmatu või juba mõni mingi uus uuemaailma muutlik tuulelipp — sa Heilo Randova!“

Nüüd astus Heilo Elina manu, kumardas sügavasti ta ees, võttis oma pihku ta käe, viis ta allika juure ja rääkis:

„Kui olin alles laps, käisin tihti vanaisaga siin Tervindu allikal. Mängisin sagedasti siin põõsaste vahel ja puude all. Vahest jooksin aasal ja korjasin kuldkollaseid kullerkuppe. Puhu peitis end vanaisa, puhu peitsin end ise siia suure paksu emalepa põõsasse. Vahest tõin vanaisale allikast joogivett. Kord kui läksin taas talle vett tooma, nägin sääl imelikku maailma, mida ma kunagi varem polnud näi-

nud. Haruldasetl õrn — sinine selge taeva-
võlv, mil ujus üksikuid pilvrünkaid, nagu määra-
tusuured õied, kuna kesk seda võlvi säras suur
selge täht, mis allika väheliikvas vees õrnalt
värises ja hõbeselgelt sädeles. See imeilus
uemaailma täht kütkestas mu meeled ja mõistu-
se. Viimaks märkasid, et ta seisis ja sädeles liiku-
kumatult otse allika põhjas. Ajasid siis käe
ettevaatlikult õige tasa vette, kahmasid ja pi-
gistasid sädeleva tähe pihku. Aga suur oli mu
imetus ja pettumus, kui kütkestava tähe ase-
mel leidsid peost tükikese vastikut musta pori
ühes kollase ränikivi killuga. Siis nägid, et al-
likas oli muutunud mudaseks ja salapärane maa-
ilm oma ilusa tähega oli kadunud. Kohkusid, hir-
musid ja pistid nutma. Jooksid siis ruttu ül-
latavast nähtusest ja sündmusest jutustama va-
naisale. Jajah — vastas vanaisa aeglaselt ja
nagu uskumatult pääd raputades ja tõsisüga-
vasti järele mõeldes, mille juures ta silmad
õnnelikus rõõmus särasid nagu sinised kallis-
kivid kaljuseinas:

„Sa mu õnnelik pojapoeg! sa nägid elavat
teemanti, seda teemanti, mis täidab kõik selle
inimese targad, ausad ja õiglased soovid, kes

teda, seda kalliskivi omab. Aga niipea kui teemandi omanik nõuab temalt halva, autu ja ülekohtuse soovi täitmist, siis jäävat nõudja kohe pimedaks ja teemant põgenevat ära. Ja see inimene pidavat surema pimeduse — selle maailma hirmsaimasse surma.“

Vanaisa peatas, jatkas aga kohe:

„Kõigi rahvaste pojadtütred, kuningad ja printsid, targad ja rumalad on otsinud seda teemanti, on tahtnud teda näha ja omandada. Aga ühelegi pole see tänini korda läinud.“

Ta peatas, mõtiskeles ja lisas siis nagu selletuseks:

„Kui oled sirgunud suureks ja vartunud võimsaks meheks; kui on virgunud su hing ja raputanud mäha enese silmilt nooruse nõrkuse, ja suudad näha täisisilmi maailma ja teha vahet häa ja paha vahel; kui näed ligidal ja kaugel pimeduse võidupeo orgiaid metsikult mässamas, ja kuuled nutu, leina ja õnnetuse hääli, vaeva ja valude kisa; ja tunned, et oled kõige selle vastu jõuetu ja õnnetu siis mu lapselaps, tungi sinna tundmatusse maailma, ja katsu üles leida see elav teemant, keda sa täna allikas nägid. Ta sära sees surevad maailma igasugu

metsikused, ja haige inimvaim saab terveks ja lööb uuesti särama jumalate ja inimeste olemise iluks.“

„Nii kõlas mu vanaisa viimne poolmüüdi-line, poolennustuslik allika muinasjutt, millest ma alles siis aru sain, kui see ennustus oli mu ümber tõestunud ja praegugi tõestub.

Nüüd tunnen, et olen jõuetu ja õnnetu. Nüüd tahan, ei, nüüd pean minema sinna teemantide maailma, sest muidu vaenlased hävitavad mind. Aga ma pole kindel, kas jõuan kunagi sinna. Võib olla purunen ja hukkun teel nii või teisiti enne eesmärgi saavutust. Võib-olla jõuan sihile alles siis, kui olen igakulune ja lumivalge, kes kõik kannavad üht ja sama nime — „vana“.

Aga ses juhtumis kui tõesti hukkun või iialgi sihti ei saavuta, siis Elina, pead murdma, või lihtsalt murrad selle aastatuhandete kuulsa naiste nõrkuse tõttu, mulle antud kaljuse vande ja pühaliku tõotuse. Ühes sellega ka oma praeguse uhke, sirge ja tõelise naiselgroo — ja veelgi ilusama, õrnema ja ülevama — naisehinge, mida võib-olla isegi jumalate rohi ega tuleviku aegkunnad ei suuda enam terveks teha.

Ei, ei, Elina — seda ei ole sina ega ka mina pälvinud, ära teeninud!

Nüüd ehk mõistad mind Elina.“

Heilo vaikis.

Ka Elina vaikis ja vaatas üksisilmi Heilole. Ta ei suutnud ikkagi veel õieti aru saada oma armsama tegu- ja mõtlemisviisist.

„Aga“ hüüdis ta viimaks: „mis tähendab vanus, surm, nõrkus? Millega sa õigustad oma vande murdmist? Kas pole need lõpuks siiski ainult otsitud põhjused, tõelise varjamiseks. Eks ole igas inimelu ajajärgus omad nõrkused ja tugevused, omad jõledused ja iludused, kuna ainult viimses vanaduse ajajärgus võib inimeses midagi tundmatut areneda oma täiuse tipuni

Ka sõna surm, selles pole veel kaugeltki kõik selge, nagu sõnas elugi. Nagu noores algavas elus on surm oma täies ulatuses olemas, samuti on ka surmas midagi tundmatut oma täies ulatuses peidus. Eluga sündides pole kõik elu, ja surres pole ka kõik surma jaoks. Neist mõlemaist läheb midagi võimsamat mööda ja edasi.

Mis aga sesse kuulsasse naiste nõrkusse puutub, siis on naised kahju küll seda oma eluga

tôestanud, aga ma ütlen, et naised, tuleviku auks, oma eluga ka selle nõrkuse tühjaks teevad. Ja see oli sulle juba algul selge, et ma nende viimaste naiste hulka kuulun.“

„Ei, ei! Elina — ära tungi mõttemaailma sügavustesse, sest mida sügavamale sa sinna laskud, seda õilsamaks ja ühtlasi õnnetumaks sa muutud“ — vastas Heilo.

„Kuule Heilo, vasta veel ühele mu küsimusele: mis sa teeksid, kui jõuaksid varem tagasi kui iganes arvad ja leiaksid mind teisemehe naisena?“

Aeglaselt, pehmelt ja õrnalt tõstis Heilo oma teemandilise vaate ja juhtis selle Elina silmisse. Siis veidise vaikimise järele ütles ta: „rändan niikaua üksikuna, kuni tuleb see, surmas peidus oleva tundmatu maailma võim ja viib mind vägivaldselt enesega kaasa.“

„See tähendab, sa ei murra ega muuda minule antud tõotust ka siis mitte“.

„Ei, ka siis mitte“, vastas Heilo.

Tüki aega vaikisid mõlemad, just nagu oleksid teineteise eest pidanud pühalikku palvet — mida see ka tõelikult oligi. Siis lõid nad mõlemad käed laiali ja järgmisel hetkel sülesid, kaelus-

tasid, kallistasid ja suudlesid teineteist, tormitsevate rõõmu pisarate saates, kuna õhtule rändav päike mähkis neid mõlemaid oma säravasse, kuninglikku purpurmantlisse.

Peagi lahkusid nad: Heilo sammus Tamula ja Elina Heinaste talu poole.

Kui Heilo oli kõik talus järele vaadanud, jäi ta keset õue seisma ja vaatas hämarduvva õhtutaevasse, milles veripunased pilverünkad andsid tunnistust vast silmapiiri taha vajunud päikesest. Ka Heilos oli endine armas rahu-
likkus loojanenud. Ka temas oli algamas mingisugune öö. Mida rohkem ta sesse vajus, seda enam kadus tõeline maailm, seda rohkem kerkis tas esile mingisugune tundmatu maa, mille ees ta tundis mingit salapärast hirmu.

Siis nagu mingist arusaamatust tugevasti puudutatud jooksis ta üles eraku tuppa ja rii-
vitas ukse. Kogu öö käis ta toas kärsitult edastagasi. Miski ei suutnud teda enam peatada ega siduda. Alles siis kui hommiku koit taeva serval mängles, jäi ta natuke rahulikumas, mida kasutas uni ja viis ta velvide riiki.

Kui Heilo ärkas ja tõusis süngist, oli ilm

hallis, sünges ja paksus pilves. Kuid kell sein-
nal näitas üheksandat tundi.

Vaevalt jõudis ta õue, kui väratist astus-
sisse Kelbaste Kaarel Kõrendu. See oli aasta
tagasi Kelbaste taluomanikuna vaesunud. Nüüd
elas ta samas talus veerpoolikuna, kuna ta
muis taludes käis tööd otsimas ja tarbeasju
nurumas, mida lahked naabrid, kui see oli
vähegi võimalik, andsidki.

Alati oli ta hõisanud, et kui Tamula talu,
kas või mõne aastagi ta käes oleks, siis sei-
saksid sääl kuldseintega ja pilvisse küündi-
vate tornidega hooned, ja viljad väljul kasvaki-
sid nii vägevasti, et isegi südasuvel talu neist
välja ei paistaks. Pääleselle oli ta Ants Jala-
ka lähisugulane. Kuna aga kogu Jalaka su-
gukund kuulus kergatslikkude inimeste
hulka, seega oli Heilol nüüd paras juhus või-
maldada Kõrendule oma sugukunna kehken-
pükslikkust vääriliselt kroonida.

Heilo käsutas kõik Tamula talu teenijad
ühes Karel Kõrenduga saali, kus teatas, et
annab kogu Tamula talu ühes elu ja eluta inven-
taariga Kaarel Kõrendule seitsmeks aastaks
rendile, kusjuures peab Kõrendu maksma

ainult seaduslikud riigi — ja kogukunna talumak-
sud. Peab pidama talu korras. Ja seitsme aasta
pärast talu samuti kõigega tagasi andma. Talu an-
nab ta praegusel hetkel kohe Kõrendule kätte.

Enne kui kohkunud ja imestunud koosolijad
suutsid sündinud asjas veenduda, pööris Heilo
ümber ilma midagi veel ütlemata ja tormas
nagu nägematust võimust kistuna saalist välja,
õuest välja, suure maailma, jälgima ja otsima seda
uut, tundmatut imeilusate, kõikvõimsate ela-
vate teemantide maad.

Kiiresti jooksis ta üle oma väljade, mööda
looklevat vaheteed, mööda naabertaludest, kuni
jõudis välja kuulsale Vaidla maanteele.

Tüki maad oli ta maanteed mööda sammu-
nud, kui teda tabas tugev häbitunne oma tee-
kunna pärast. Sellele seltsis lisaks veel hirm
kohata mõnda tuttavat. Häbelikult lõi ta sil-
mad maha isegi talle tundmatute vastutulijate ees.

Ta sammus päris hajameelsena edasi.

Kuuldes eemalt tugevat sõidumürinat, pööris
ta järsku teelt kõrvale ja sammus otse paksi-
masse Irbi rappa, mis algas teeäärest ja lõppes
mitme kilomeetri kaugusel tummalt paistva ürg-
metsa rinnal.

Jôudes kesk mädasood asuva Suletjärve ääre, silmas ta järvel pardiperekunda. Suure häämeelega vaatles ta seda armastust ja usinust, millega hoolitses emapart oma poegade eest. See ilus, loomulik pilt kutsus Heilos ôrna hardustunde esile. Järsku murdus midagi praksatades ta jala all, millest ehmus part ja hakkas häälitsema. Teisel hetkel olid pojad kôik kadunud, nagu lutsukivid vee alla.

Edasi minnes vajus ja hóljus soopind ta all nagu nõrkadel madratsivedrudel. Seisatada oli võimatu, sest soo kamar vajus peatamatult. Kiiresti tõttas Heilo edasi ja jõudis peagi soos asuvalle väikesele künkakesele, mil kasvasid toredad kadakapõõsad, kuna lõunapoolsel lagedal künka ninal kasvas tihe lipshein, millele Heilo laskus nagu väsimust puhkama.

Imelik salapärane soovaikus uinutas ta väheks ajaks nagu mingi lahtisilmi unne. Mitmesugused võõrad elupildid ja sündmused möödusid ta vaimusilme eest ja kiskusid teda enesega kaasa, ikka sinna, kus polnud ta iialgi olnud.

Järsk, äge käbliku abipaluv häälitsus äratas ta sellest soovaikuse võlvusest. Väikene linnukene lendles suure rutuga edastagasi, Heilo

manu ja jälle eemale. Heilo tõusis viimaks ja järgnes linnukesele, kes jäi künka teisel äärel kasvava kadaka latva peatama, häälitsehes valuliselt, nii et isegi ta jälgijat valdas haledustunne.

Samas aga nägi Heilo jäledustundega, kuidas madu põõsa ääre all kugistas parajasti väikest linnupoega kõrist alla. „Ahaa, sa igivana kurikuulus kelm“ — ümises Heilo iseeneses: „ikka oled sa säääl vägev võimumees, kus valitsemas jõuetus ja nõrkus. Küllalt oled sa inimeste kandu salvanud, nüüd rõhub ühe kand su päälü puruks.“ Ta astus saapa kontsaga mao päälü päälü rudiseses. Sõtkus ka viskleva mao keha puruks ja viskas selle sohu.

Hiilimisi vaatas ta pesasse, millest talle kaks järele jäänud linnupoega oma avatud nokki vastu küünitasid. Heilo abi oli nad päästnud surma suust.

Rahuldatusa sammus Heilo tagasi oma endisele kohale.

Kaua aega seisis ja mõtiskeles ta ega suutnud kuidagi vahet teha endise ja praeguse Heilo vahel.

Endine Heilo oli hävitanud eneses igasugu-

sed, isegi kõige pisemad pahed. Ta nägi kõikjal looduses iludusi ja hädusi. Voorustega oli ta täitnud oma hinge ja kogu ümbruse. Seda kõike võis mahutada ühte lausesse: „Oo maailm, kui ilus oled sa ühes oma suurteose — inimesega!“

Nüüdne Heilo seisis kesk tohutut soolagamikku oleval tibatillukesel soosaarel ja sõtkus madupäid puruks. Mitte ainult ta ei näinud enese ümber suurt mädasood, vaid ta tundis ka, et tema enese hingeilma oli tekkinud midagi sellesarnast. Selle keskel viibis ja vaevles ta hing.

„Ah, sa pädagoogide pädagoog — elu, kui närviline, tujukas, toores ja häbematu võid sa olla! Vahest lood ja kasvatad inimese hingesse maailma toredaima paradiisiaia ja täidad selle kõiksugu taevaliste ja maapäälsete häduse, iluduse ja õrnuse lilledega ega unusta ka nende hulka salakavalalt, nagu kõige oma töö pilkeks, peitmast mürgist nõrguvat madu. Samas aga hävitad selle Eedeni ja lood ta asemele hiigla rabasoo ja täidad ta kõiksugu mustade põrgumülgastega ja istutate nende vahele, taas nagu oma töö ilustuseks, siia-sinna mõned kasvamisjõuetud kõrge kiltmaa igatsuse lilled.

Elu, elu! Ka sina vajad enese kasvatamiseks, enesest veel täielikkumat pädagoogi“ — hüüdis Heilo poolkaebavalt ja vaikis siis.

Aga seegi vaikus osutus petlikuks, sest ta kuulis päris selgesti tasast irvitamist Tamula talust. Ja õigusega võisid Heilo vaenlased südamest irvitada, sest olid nad ju oma asja paremini ja osavamini ajanud kui omaaegne Pilatus.

„Las irvitada, sest elame ju ajajärgul, kus kõik ebatargad, kelmid ja paragrahvidest varjatud vargad julmuhkelt irvitavad kõige selle üle, mis sügavasti mõtlejale inimesele kallis ja õilis“ — rääkis Heilo iseeneses ja sammus künkalt uuesti sohu.

Kauaaega tammus Heilo sääl, sest pidi ta ju mülkaist kaugelt ringi käima, enne kui jõudis kuivamaa ääre.

Maantee oli siit õige kaugel, kuna päike parajasti läks looja. Heilo otsustas siin lähedal olevas heinaküünis ööbida. Sinna ta sammus.

Avasilmi lamas ta magusasti hõngavail heinul ja ootas une tulekut. See aga ei tulnudki.

Koitis juba, kui ta üksikust öömajast lah-

kus ja teele sammus. Hommikune rohi sädeles ja kiirgas lugematuis kastetilgus, mis ta astudes pudenesid jalge alla ja jätsid ta selja taha tumeda rõõne keset hõbetilkade merd.

Jõudes tagasi maanteele, seadis ta sammud linna suunas ja läks rutates.

Iseäralikuks muutus see matk: vahest peatas Heilo järsku ja kokkus, teadmata millest. Siis jooksis nagu põgur. Samas astus taas aeglaselt, vastumeelselt ja vaatas tihti vägisi nagu Loti naine tagasi. Siis jälle oli tal aega otse piiritult käes. Vahest ei saanud ta üldse arugi, kas seisab või käib.

Kaua oli ta täiesti mõttetumalt sammunud, kui järsku hakkasid linna tornid ja majad paistma. Ta oli linnast umbes paari kilomeetri maa kaugusel, kui mingisugune paha aimdus tad läbis-tas. Ta ehmus ja peatas. Siis astus maantee kraavi kaldale, istus sinna ja jäi vaatlema maantee kineetilist liikumist või elu: vanad ja noored, rikkad ja vaesed, terved ja vigased, toredad tõllad ja autod, ilusad ja terved, inetud ja lagunened, hobusejõul veetavad sõidukid ja kärud, liikusid ja vurasid linna ja linnast välja: kõik ruttasid, üks ühele, teine teisele poole.

Korraga lähenes Heilole linna poolt tulev suur voor. Kõigil rasked koormad pääl ja nagu pilkeks äärmiselt kõhnad ja jõuetud hobused ees, mida saatsid samuti läbi ja läbi orjunud ja rontsunud mehed. Teiselt poolt kihutas kapjade plaginal linna poole tore neljahobusetõld, rasvunud kehaga, suure kõhuga tsilindris härraga.

Jõuetud voorihobused ei suutnud nii kiiresti kõrvale pöörata ja tõllale teed anda, nagu seda nähtavasti kõrgesti kultuuriseeritud härra soovis. Nagu tiiger hüppas ta tõllast välja, tõmbas kutsarilt piitsa ja siis sadasid hoobid meeletult hobustele ja meestele: paljud koormad läksid ühes hobustega kraavi kummuli, mõnedel purunesid aisad ja isegi vankrid, mõned hoope saanud mehed nutsid, teised palusid kõrgesti sündinud aulikku härrat ja püüdsid kõigest jõust anda teed, mis eelseisvate hobuste tõttu neil ei läinud korda. Hoobid aga sadasid endiselt edasi metsikult ja toorelt. „See on alles loom“ — mõtles Heilo ja astus vihast vahutava härra juure, võttis tal kraest kinni, tõmbas piitsa käest ja järgmisel hetkel sadasid vägevad piitsahoobid härrale eneselle, nii et

õudsed röögatused kajasid õhus. Viskas siis härra tõlda ja andis ka kutsarile mõne tulise. Nüüd sündis ime: kutsar pööras hobused keskteelt natuke kõrvale ja pääsis väga ilusasti kogu voorist mööda.

Vaevalt oli tõld möödunud voorist, kui hobuseid sunniti tuhatnelja sõidule, kuna härra pildus kavalaid pilke selja taha.

Heilo läks ja istus endisele kohale, ega suutnud aru saada, kas oli ta vanglast vabanenud roimariga või põrgust põgenenud kura-diga või päris eht kodanikuga maadelnud ja teda õigusetunde nimel raskesti karistanud. Samas astus üks voorimeestest ta juure ja ütles: „põgene siit! See härra on suur võimumees. Niipea kui ta linna jõuab, saadab ta sulle terve salga sandarme kaela ja siis vanglast sa ei pääse.“

Kähku tõusis Heilo, sammus tüki maad kiiresti edasi, pööris siis, nagu põgur kunagi, maanteelt kõrvalisele teele ja jõudis varstigi linna ääre. Peatas ja heitis pilgu tagasi maanteele, ja nägi, kuidas salkkund ratsapolitseinikka kihutasid suure rutuga möödunud sündmuse koha poole. Heilo võpatas ja tahtis nagu tar-

duda jubedusetundest. Kogus aga kohe taas oma viimase jõu ja julguse ja ruttas otse täis-
samme Tartu linna.

2

Elina isa talu Heinaste kuulus viimsete Im-
matsalu küla äärtalude hulka. Ta seisis vastu
Timmo küla piiri, kaks kilomeetrit Tamulast
lõunapool, väga ilusas Võhandu jõekäärus, kus
kasvasid igulised saared, pärnad, kased ja ja-
lakad. Talu uppus nende rohelisse.

Ka siin olid varemini mitmed ostjad-omani-
kud vaheldunud, neil põhjusil talu oli sattunud
korratumasse olekusse, kuni see läks ostuteel
praeguse omaniku, Viljandimaalt tulnud mehe
Daaniel Lehosalu kätte.

Vana Daaniel, nagu rahvas teda hüüdis, oli
aus, õiglane usin ja kõigi poolt lugupeetud
tubli põllumees. Sellest siis tuligi, et mõne
aja pärast endine lagunenenud Heinaste talu oli
jälle muutnud kõigiti korralikuks, nägusaks ja
jõukaks.

Mitte üksi Daaniel oma tubli ja auväarika
teisepoolega, armastatava Asoga, vaid ka nende
lapsed olid kõik korralikud, töökad ja ausad.

Nad olid kõrgema algkooli lõpetanud, nende hulgas Elina koguni keskkooli.

Olid ju Tamula ja Heinaste ainsad talud kogu ümbruskunnas, kus loeti ajalehti, ajakirju, ilukirjandust ning harrastati muusikat ja laulu.

Nagu neil kahel talul olid muist lahkuminevad suhted, samuti olid need suhted ka rahval kummagi talu kohta.

Kui hakati minema Tamulasse, siis aeti habe ja kammiti juuksed siledaks, tõmmati paremad riided ülle, puhastati saapad läikima, sest Tamulas oli iga asi aukartust sisendav — sellega muidugi liig kauge ja kõrge. Sääl ümber valitses alaliselt püha pidulikkus, millest võidi võtta osa ainult pühalikult ja pidulikult.

Aga koguni teisiti oli Heinastes: sääal oli kõik palju lihtsam, seetõttu hästi lähem ja kodusem. Pääleselle olid Daanieli pojad ja tütreid ümbruse neiude ja noormeeste poolt ihaldatud, millepärast käis palju inimesi, noori kui vanu Heinastes. Sinna valgusid kokku igasugu sõnumid kõigist uudisseiklusist, mis kusagil külas oli sündinud. Iseäranis seisid kõigi südameile lähedal teated noorte inimeste meheleminekust ja naisevõtmisest. Siin püüti tungida ikka

üksikasjade peenustesse, kuna teiste uudistega lepiti aina kui niisugustega.

Polnud siis ka ime, kui teade Tamula Heilo arusaamatuseni omapärasest talu rendileandmisest, ta kiiresti põgenemisest ja Elina mahajätmisest oli nagu torm suure hooga levinud läbi kogu küla ja tunginud isegi igasse naaberkülasse. Kõik neelsid seda uudist ahnelt nagu janunejad vett.

Noored ja vanad arutasid seda sündmust elavalt ega suutnud kuidagi selle nähtuse põhjusi mõista. Aga mida rohkem arutati ja sõeluti, seda enam kalduti arvamisele, et Tamula Heilo mõistusega pole kõik korras.

Olgugi, et keegi ei julgenud otsekoheselt väljendada oma tõsist mõtet, oli igaüks ses siiski omas südames enam-vähem kindel: Tamula Heilo on hull!

Kui sündmusest oli mõni aasta möödunud ja põgurist Heilost ei olnud keegi midagi kuulnud, ega teadnud isegi ta pruut Elina tast midagi, siis jäädigi ta suhtes päris rahulikult hullumismõiste juure.

Vaevalt oli Tamula sündmus vaibunud, kui hakkasid uued üllatused tabama Immatsalu küla elanikke.

Heinaste Elinal oli käinud kosjas väga palju tähtsaid mehi. Ta oli nad kõik pettunuina tagasi saatnud. See alaline kosilastele korviandmine kutsus Elina vanemais ja õdedes-vendades esile imestuse, mis arenes aegamööda mingisuguseks vaenuks ja lõpuks veel koguni põlguseks.

Aga sama imestus ja põlgus arenes ta suhtes ka kogu Immatsalu küla elanikes. Elina kuulis igalt poolt enese pihta sadavat pilget ja naeru, mis mõjus nagu rahe õrnasti õitsvale lillele.

Elina püüdis kõike seda laimu rahulikult kannatada sellega, et töötas igasuguseis tõis nii suure innu ja usinusega, et tehtav töö ta käte vahel kadus nagu aur õhus. Ainult tööst tõhe sööstamises halvas ta oma hinges kõik laimu- ja okassõnade mürgi mõju, mida ümbruse inimesed nagu oma ülima tarkuseavaldusena pildusid ta pihta.

Aga seegi hoogus töötamine ei jäänud inimeste poolt tähele panemata ja hindamata. Uues suunas hakkasid igasugused kiusujutud Elina kohta liikuma. Ühed rääkisid ta rikkiläinud mõistusest, teistel oli sõnaga „hull“ kõik sele-

tatud. Mõned koguni kõnelesid, et ta otsivat töös enesele surma.

Kõigi nende jutude allikaks oli Elina muist inimesist lahkuminev käitumine. See, mida pidas ta õigeks, oli teistele suisa kõver.

Kunagi varemine ei olnud Elina valusamini tunda saanud inimeste väiklusi, närususi ja nende mõistuse vaesust kui nüüd. Ta oli nagu kont, mida näriti ja ulatati edasi teistele puremiseks. Ja sel ei näinud lõppu tulevatki. Kahanemise asemel see aina kasvas.

„Imelikud on inimesed küll,“ mõtles Elina. „Kord tegutsevad nad jumaliku mõistuse ja inimliku aru järele, ja võitlevad inimviletsuste vastu, nagu lõvid vaenlaste vastu. — Ja siis on nad tõesti kõigi üle võimsalt valitsejad inimesed. Samas aga aheldavad oma mõistuse ja aru eneses ja muudavad endid jumalate, kuningate ja igasugu teiste valitsejate alandlikeks orjeks ega liiguta inimviletsuste hävitamiseks sõrmegi, vaid istuvad sajandeid oma rõhujatega koos kirikus, paludes ja mangudes ülemilt elu hüvesid, nagu kerjus soosingut, ja laulavad oma orjastajatega koos, nagu kõige selle palumise pilkeks: “pea kinni, mis sul on...!”“

„Aga olgu!“ hüüdis ta! „Kui te ei jäta mind rahule, siis loobun teist.“ Ta töötas edasi ega pööranud inimeste rumalusile enam mingit tähelepanu.

Aga ühel päeval sündis midagi, mis kogu Immatsalu küla eriti elevile ajas.

Oli hilissügine, udune ja sompus keskpäev, kui tore auto veeris Heinaste majatreppi. Auto uks avanes ja välja astus Ants Jalakas, pikas karvkasukas, mütsis ja lakksaapais.

Heinaste vanad hõõrusid silmi ega suutnud kuidagi uskuda, et nende õues aeisis endine naabertalu Ants, keda ei ainult Immatsalu külas, vaid isegi linnas tunti äärmiselt rõveda isikuna. Oli ta ju kõik võimalikud kui ka võimatamad kuritööd raha saamiseks nii läbi teinud, et seadusel muud üle ei jäänud kui kõrvad pää alla panna, rahulikult puhata ja oodata, kuni mõni roimarite prints või printsess ta pääle juhuslikult komistades ta äratab. Sellest kokkurampsitud rahast oli ta mõned suured summad aeg-ajalt, mitte isamaale, vaid isamaa valitsejaile ohverdanud, mille eest oli talle vastutasuks annetatud hulk igasugu monopoliõi-

gusi, ja lõpuks teda nende patriootiliste te-
nete eest ülendatud „ekstsellentsiks.“ Varstigi
oli vanadel selge, et endine Ants Jalakas ja
praegune ekstsellents oli üks ja sama isik.

Ja nüüd viibis see vägev rikas ja kardetud
võimukandja Heinaste õues, keda harilikud su-
relikud vihkasid ja härrad valitsejad vaimus-
tatult jumaldasid.

Kohe ruttas Daaniel võõrale vastu, viis ta
tuppa ja pakkus talle istet, mida Jalakas kõr-
gilt kõrgele vahtides vastu võttis.

Ilma pikema sissejuhatusega, andis ta mõista
oma küllastamise kõrge eesmärgi — Elina kosimise.

Kiiresti kadus Elina oma tuppa ja jäi as-
jasse süvenenult järele mõtlema. Ta otsustas
kosilasele anda õige krõbeda vastuse.

Küll käis isa ja ema kordamisi teda kutsumas
võõra juure. Kõik oli asjata. Elina ei ilmunud.
Siis seletas isa, et tütar olevat häbelik ja na-
tuke kangekaelne. Ta juhatas Jalaka suurest
toast läbi väikesesse tuppa, kus Elina näpu-
töölaua juures istus ja hoolega lilli õmbles laud-
linasse.

Rafineeritud julguse ja jõhkrusega astus Ja-
lakas Elina juure, teretas õpitud ja harjutatud

viisakusega, millele järgnes tühjest, kômisevaist fraasidest kokkukraabitud jutt, mis pidi ühe hoobiga looma rôômsa meeoleolu. Juttu oskas Jalakas väga osavasti ja peenelt juhtida, nii et Elinal juba otsekohesest allikast teadaolev teistkordselt teatavaks sai.

Elina ei oodanud kaua vastuse andmisega. Ta vaatles veidi seda seespidi kôdunenud inimkogu, kes oli riidetatud kalleimaisse riideisse, mis salvitud Idamaa peenimate lõhnaôlidega, ja küsis kindlal häälel: „mispärast ei ole härra Jalakas senini veel nainud?“

„Ainult taevalikult tark naine võib nii ülevalt küsida“ — vastas Jalakas ja jätkas: „vastan sellele meeldivale küsimusele otsekoheselt ja ôiglaselt: töötasin ja higistasin, higistasin ja töötasin, kuni suutsin endale luua kauni kodukese, sooja pesakese. Nädal tagasi sain kätte Pariisist tellitud barok-stiilis Aafrika päkk-lapuust ja Hiina siidist valmistatud mööbli. Maksis kõigest mõni sent alla kolmekümneviie tuhande frangi. Nüüd on kõik valmis. Puudub ainult kodukese hoolitsev, armastav ja valitsev kuninganna.“ Jalakas peatas, jätkas siis pehmimal ja ôrnimal häälel: „selleks valisin oma

lapsepõlve kaaslaste preili Elina. Olen ta kuningannalikkude kuhu alati kannud oma igatsevas rinnas. Olen unistanud igal ööl sellest kodumaa kaunimast, karskeimast ja targimast neiu. Nüüd seisan ta jumaliku palge ees, ja avan talle armastusest paisuva rinna. — Preili Elina, ma...

Elina katkestas ta jutu küsides: „kuidas on teie lood preili Elviga, kellele ostsite kogu veimed, mitte naimiseks, vaid ainult meelitamiseks ja meelitasite, kuni laulatuslaupäeval ta rikkusite. Vastake! mis on tast saanud?“

„Ah“, naeris Jalakas vähe ebakõllaliselt — „te mõtlete vist tolle vana üle linna kuulsa larvandi turumoori ja ta plekitatud turutütre Elvi pääle, kes oma laiade lõugade, teotavate ja tühjajuttude puhumise pärast istub pogriss, kuna ta loll tütar parandab närviravilas oma rikkes närve. Loodan, et nad oma mustade hammas- tega minusse enam ei puuduta. Oleksin valelik, kui jätaksin lisamata, teile oluliselt meeldiva teate: ma isiklikult ei tunne neid kumbagi.“ Jalakas vaikis ja silmitses teravasti Elina palgel ilmnevaid, kurja kuulutavaid jooni.

Nähtavasti on kolmest valetajast: poliitikust,

papist ja donjuanist kõige võimsam ja osavam valetaja viimne, mõtles Elina ja vastas:

„Ekstsellents Jalakas oleks pidanud hoopis teissuguse daami välja valima kui olen mina.“

„Jah,“ vastas Jalakas, kõigist teissuguseist valisin teie kui teissuguse.“

„Te saate minust valesti aru,“ vastas Elina. Teie oleksite pidanud valima niisuguse daami, kes teie jämedat öösarnast valet võtab keskpäeva valge roosina — ühe sõnaga: usub teie valesse!“

„Ei, ei!“ hüüdis Jalakas. „Selle mustakunstiga, valega ei ole mul olnud midagi ühist ega saa kunagi olema.“

Kergem on õiget teha valelikuks kui jõledat valetajat valetajaks, mõtles Elina, kuna vastikuse ja vihatunne süttisid tas lõõmavalt leegitsema.

Ta pani näputöö kõrvale, tõusis, mõõtis Jalakat välkuvail silmil ja algas siiraste sõnadega: „teie autu ja alatu! Teie, kes olete iga-sugu kelmuste, pettuste, varguste, röövimiste ja roimluste teel raha kokku kraapinud. Teie, alaline armastuse ostja ja oma hinge müüja keset rõhmasemat hulluelu turgu. Teie, kes olete

teinud poolsada nooruses ôitsvat naist hingeliselt vigaseks ja kehaliselt plekiliseks. Teie, kes tõendate seejuures, et teil mustakunstiga, selle valega midagi ühist ei ole, ja ennast peate veel vigadeta ja plekkideta meheks. Teie. Teie, mehehukatus ja naise põrgu, perekunna elu ja ilu haud, rahva hävitaja suurpisilane, kes alaliselt närib rahva elavas kehas, nagu hüään laiba kallal. Teie! — tulevate meeste, naiste ja kogu rahva ja inimkonna hirmutis! Vaatamata teie haridusele, rikkusele ja kallistele riieteile, olete jäänud täielik-tooreks loomaks ja hiilite nsgu tiiger džunglis või rabapilliroos uue saagi järele, keda võiksite maha tallata, puruks sõtkuda ja varemeks muuta, et siis tormata taas järele järgnevale saagile. Välja! Välja minu toast inimkoletis. Välja Heinaste talust! Välja Immatsalu külast! Välja maalt ja linnast! Välja rahvast ja inimkunnast! Välja maailmast! Välja . . .!“

Need ootamatu rasked sõnad, mis olid tulnud tõsise neiu huulilt ja langenud nagu surmatoo-
vad laengud Jalaka pihta, masendasid ta täiesti.

Jalakas ei olnud end kunagi võjdetuks tun-
nistanud. Kus raha ei aidanud, sääl aitas ka-

valus ja vägivald. Kus kavalus ja vägivald ei aidanud sääl aitas jällegi raha. Vahel olid võidu saavutamiseks kõik kolm tegevuses. Aga siin tundis ta, hoolimata oma rahast, kavalusest ja vägivallast, end täiesti võidetuks.

Ekstsellents Jalakas heitis vaate neiule ja märkas, et see tahtis veel anda öeldule lisa.

Ta tõusis kui välk ja sammus minema. Lävel pööris ta ümber ja tahtis ka omalt poolt vastasele öelda mõne soolase sõna mälestuseks. Aga silmates, et neiu mängles sädeleva pusiga, jättis selle kavatsuse, ja sammus kiiresti, ilma Elina isale ja emale tähelepanu pööramata otse õue, hüppas autosse ja sõitis minema.

Kõik jooksid välja ja vahtisid suuri silmi täis imestust autole järele, kus Jalakas kantsikaga lartsutas auto külge, eii et plaksud kostsid selgesti õues seisjate kõrvu.

Ja tõesti, miks ei pidanud ekstsellents Jalakas olema vihane, kui rikaste ja võimsate riigimeeste, riigiametnikkude ja kuninglikkude isikute saalides käidi temaga ümber nagu kõrgemat sorti ja targemat tõugu inimesega kunagi, vahest isegi, kui mõne haruldase väärtkiviga. Ja nüüd pidi ta hellitatud kõrv ühelt

poolharitud maatüdrukunadilt kuulma, ennekuulmatut julma, rumalat sõimu ja teotust, mis oli nii jälk ja vastik kuulda temale kui hiigla varanduste omanikule, olgugi et see kõik oli sula tõde. Aga tõe lõhn on sääraseile ikka üks vastikumaid ja vängemaid haisusid, samuti kui on seda tõeütlejagi.

Kui härra ekstsellentsil sel hetkel oleks olnud kõige pisemgi osakene jumalikku kõikvõimu, siis oleks ta kohe kogu Immatsalu küla ühes ta maa-alaga saatnud Põhja jäämere jääväljale igaveseks ajaks asumisele. Aga nüüd pidi ta kustutama oma viha poolpõgeneva sõidu ja autokülje kupatamisega.

Kostis Elina hele naer, mille üle teised nautuke pahandasid. Elina aga pajatas: „olgu loomnimene rikas või vaene, tark või rumal, haritud või harimatu, söönud või näljas, hääs või halvas tujus — loom jääb ikka loomaks.“

Õues olejad otsisid veel uudisejänuliste pilkudega autot, millest aga polnud enam midagi näha ega kuulda.

Ei kestnud kuigi kaua, kui juba see lugu oli tuhatnelja läbi ajanud kogu külast. Nüüd teadsid kõik kolme-neljavõrra rohkem kui Elina

ise. Loos tuli nüüd seiku esile, mis jätsid varju isegi jubedad muinaslood. Seejuures oli muidugi kogu sündmustik arenenud äärmiselt ühekülgselt ja kõik Elina kahjuks. Elina polnud ainult kõiges süüdi, vaid oli pääleselle end ka veel rumalalt üles pidanud, toorelt toiminud, ühe sõnaga: Elina oli hull.

Loomulik, et nüüd Elina suhtes sündis uusi mõnitavaid jutte ja pilasid, mis saalisid ringi suust suhu, arenedes teatud rumaluse reeglite järgi uskmatuseni absurdseks. Varemalt roomasid need enam-vähem ta seljataga. Nüüd aga pidas nii mõnigi lubatuks neid talle parajal juhtumil öelda lausa näkku.

Elina vanemate ja sõsarvendade piiratud elutundmine ja nende kullas kinni olev mõistus ei suutnud kuidagi leppida sellega, et Elina oli hüljanud suurema osa naiste ülima igatsuse ja unistuse, iseäranis veel kui see unistus-objekt leidis kehastuse rikkas ja kõrgeist isikuist lugupeetud ekstsellentsis. Ja seda kõike selle pärast, et pidas end nagu napakas ikka veel tolle ogaraks läinud Tamula Heilo pruudiks, kes maailmas teadmata kus ümber hulkus. Nad hakkasid Elina vaenlaste poole hoidma. Nüüd

muutus õilsa neiu elu Heinastes päev-päevalt raskemaks ja väljakannatamatuks.

Iga lambur, kel suu oli pääs, heitis säält mõnitava sõna või salvava lause Elinale otse palgesse.

Kui Heilo elas Tamulas, siis oli mingisugune tundmatu müstiline võim tõstnud kogu Immat-salu küla elanikke kõrgemale, avardanud nende silmaringi ja muutnud neid järjesti ausamaiks, õiglasemaiks ja õilsamaiks inimesiks. Aga ühes Heiloga oli ka see salapärane nägematu võim külast kadunud. Inimesed laskusid järjest alla-poole, muutusid õelamaiks ja sapisemaiks: pet-sid, sõimlesid ja naaklesid, tülitsesid ja kakle-sid. Kui kellelegi sündis õnnetus või mõni muu pahandus, siis oli süüdi selle ikka ainult keegi teine.

Neid hädasid, pahandusi ja õnnetusi oli aga viimasel ajal kõik kohad täis. Ei osatud enam muud teha kui igat seitsmendat päeva ohver-dada jumalale, käies isegi, nagu pühaduse pil-keks, tolle päeva valgeimail tunnil kirikus enese mustust evangeeliumi peeglis vaatamas ja uue elu, parema käekäigu pärast jumalat kiusamas. Ent kuue päeva kestel ei osanud nad muud

teha kui kiskuda ristilt maha roimareid, et ehtida neid purpuriga ja varustada valitsuskepigaga ja küürutada siis nende ees oma paljastatud selga, et tunda valitsuse kepi lõhastavaid hoope oma rumalusest sügeleval nahal. Sellevastu aga vinnavad nad ristile süütuid, isegi õilsa- maid, vist küll seks, et neil endil kunagi põrgus palavam oleks, kuna siin omatehtud eelpõrgus kunagi küllalt ja küllalt pole nauditud valu.

„Oo, inimesed, inimesed“, oigas Elina, „kui hädad teid rooskavad, siis pole need ikkagi muud midagi, kui teie omad vitsad, oma rumaluse soendid“. Elina vajutas otsa peopessa, valas päätäie rahulunastavaid pisaraid oma rüppe ja vaikis suikudes mõtiskellu.

Nüüd tundis Elina selgesti, et tema ja vanemate, kui ka naaberkunna vahele oli tekkinud haigutav kasm, mis mõlemilt poolt aina laienes. Et seda ummistada, sellest üle teed rajada, uuesti lähenemiseks, seks tundis ta end olevat üksinda abitu ja nõrga. Sest selleks läks ju tarvis kangelaslikku jõudu, messiaanlikku teguvõimu.

Ta oli seni mõnikord kahelnud isegi Heilos. Nüüd mõistis ta teda, aimas ta mee-

tuma pao põhjusi. Tema, Elina oli igatviisi ta saatuse osaline. Inimesed ju surusid teda otse väevõimuga endist eemale ja materialistliku vaimu mürgised gaasid ehitasid ülepääsmatuid seinu nende vahele.

Et sellest eluühvardavast mürgistusest pääseda, võttis ta kokku kõik oma tahtejõu ja põgenes Heinastest — Heilost tallatud rada, heitles säääl nagu Heilogi, ja jõudis viimaks ka temagi Tartu linna, kuhu oli rajanud märterliku tee ta eelkäija.

3

Mõned päevad luusis Heilo ilma suunata mööda linna-tänavaid ja otsis mõtiskelles oma tegevuse algust, mis oli nii udune, andumatu ja millest polnud tal peaaegu vähematki aimu.

Teadvusetuses sammus ta mõne aja Toomemäel. Istus viimaks pingile. Ta vaade kiindus samas pingi ees maas vedelevale ajalehe tükile. Mida rohkem ta seda silmitses, seda suuremaks paisus tas tahtmine seda lugeda. Viimaks tõstis ta selle ja luges: „ . . ääretu julm teerõvel tungis eile päälelõunat otse linna külje all Võrumaanteel riigi salanõuniku dr. phl.

jur. univlis. Tummethali kallale, just sel hetkel kui ta suurest vastutulevast voorist tahtis mööda sõita. Aga härra Tummethali energilisel vastuastumisel pistis röövel põgenema. Vahepeäl, kui härra linna jõudes politseile teatas ja selle kohale saatis, oli röövlil korda läinud kaduda.

Politsei on võtnud kõik abinõud tarvitusele röövli tabamiseks . . .“

Pilkav muie ilmus Heilo näole, mis peagi vahetus tõsiselt kahjatseva ilmega: „või siis maailma kultuur ja tema kandjad olid samuti päisipäeva ajal temast teinud teeröövli,“ mõtles ta eneses. Ta oli rõõmus, et see teade seisis paberi kaltsul. „Igatahes valitseb kindel side paberikaltsu, härra Tummethali ja kõrget kultuuri kandva ajalehe vahel.“

„Ei, ei!“ hüüdis ta: „algan ainult äärest, algan ainult otsast.“ Ta tõusis pingilt ja läks kiiresti, temale soovitatud, Riiamäel № 53 asuva pagari Pauluse juure, tegi teenistuse kauba ja asus kohe oma kohuste täitmisele.

Järsk trepp juhtis teda maa-alusesse katakombi taolisse ruumikasse keldrisse, mille keskohta oli ehitatud hiigla suur pagariahi: ahju

esipoolne osa oli töötoaks sisse seatud, kuna ahju peraruumi tarvitati ühtlasi laduruumiks, tööliste söögi-, elu- ja magadistoaks. Pääleselle oli veel suur ja soe ahjupäälne kõigile kasutamiseks, mida ka iseäranis sügisel ja talvel ohtralt tarvitati, isegi pagarmeistri Pauluse enese poolt.

See ahjupäälne kujunes Heilole elu enese õppetooliks. Siia kogusid sagedasti igasugu vandersellid ja jutustasid üksteisele imelugusid nii välis- kui sisemaalt, mida Heilo kuulas ja eneses analüseeris. Suurem osa jutustusi keerles suurte söömingute ja joomingute, kangete kakeluste, ausate ja autute naiste petmise ümber. Tihti arutati ka ühes kui teises ilmaääres ettetulevaist töötamisviisidest ja töö iseärasustist. Kõigele sellele elati ja tunti elavalt kaasa. Vahest harva juhtus, et mõni vandersell oma raiskuläinud elu üle nuttis ja kõrgemalt võimult päästmist palus.

Nüüd tundis Heilo selgesti, et viibis kesk pulbitsevat elupori okeani ja et see pori suudab määrada inimest ainult niipalju, kuipalju inimene ise temasse puudutab. Vastasel korral pole sel ta rüvetamiseks mingisugust võimu.

See töötoa elu ja tegevus koosnes neljast faasist: töötamisist, joominguist, lahinguist ja nende kolme vahele peidetud pikast ja pimedast magamisest.

Olid mõned kuud möödunud, kui juba Heilo kõik tööd nagu mängides ära tegi. Esmalt äratas see teisis töölisis imestuse ja poolehoiu. Nüüd lubati teda igasugu töö juure ja peagi oli ta mitte ainult töösaladustega tuttav, vaid kombineeris ja tegi mõned tööd palju paremini kui see sündis endise töötamisviisi järele.

Aga see omavoliline tööviiside muutmine kutsus teisis töölisis esile ägeda vastuseismise, mis muutus vähehaaval Heilo vihkamiseks. Nad arvasid, et tööviisi võib ainult muuta mõni neist targem vandersell, mitte aga rumalam õpipoiss.

„Muidugi puuhobune“, mõtles Heilo ja heitis käega. Aga peagi sündis midagi, milles arenes Heilo vihkamine oma kõrguse tippu.

Nimelt töötas töötoas üks keskkooli kuldaurahaaga lõpetanud isik — Juks. Suure alkoholi tarvitamise tõttu oli ta sunnitud olnud hakkama käsitööliseks. Ta töötas ikka pikemat aega rahu-likult ja isegi kokkuhoidlikult. Kogutud raha

aga hävitas ta ikka ja harilikult joominguis ja vahest isegi lööminguis, mis kestis nii kaua, kuni oli viimne riidetükk seljast ja saapad jalast maha müüdnud ja läbi joodud ja päaleselle veel niipalju võlgu võetud, kuipalju kusagilt sai. Kui enam kusagilt midagi polnud saada, siis oli paar-kolm päeva haige, toibus kiiresti, asus tööle, et teenida ja koguda raha uueks prassimiseks.

Üheks ta seesuguseks järjekorraliseks joominguks oli pagar Pauluse töötuppa kuulsaimad joomarid kokku kogunud, kelle hulgas ei puudunud ka põhjavajunud õrnema soo esindajad.

Kui joomapidu oli täies hoos, kutsuti Heilo sinna, ja sunniti teda kõike kaasa tegema, millest aga ta enese täiesti lahti ütles ja ära tahtis minna. Samas aga sulgesid tal teised tee. Kostasid toored ja vänged vandesõnad Heilo arvel. Ei kestnud kaua, kui üks astus ta ette ja ütles: „kas jood vabatahtlikult või sunniteel!“ ja jäi siis oma sõnade mõju ootama.

Samas aga tormas üks joomaräijataridest Heilole otse kaela. Jälgi ja vastiku tundesunnil tõukas ta naise enesest. Tõuge aga osutus liiga tugevaks, libu lendas vastu seinale

ja kukkus põrandale, pistis karjuma ja jälgil moel sõimama. Sellejärele kargasid mehed Heilo kallale ja teisel hetkel juba püüdsid rusikahoobid teda tabada ja vahest ka tabasidki.

Need äisatud sütikhoobid süütasid Heilos vihaleegi põlema ja sundisid teda kiirele enesekaitsele. Ta kargas järsku nagu ärritatud tiiger vastaseile kallale ja vähe aja jooksul oli kogu joomaseltskund pillatud õue ja töötoa ukski seestpoolt riivitatud.

Ärritatult käis võitja töötoas edastagasi ja mõtles kui imelik ja vastupidine on kõik maailmas: tarkade õppetundide ja õpetuste eest peab kallist raha maksma, aga rumalad õppetunnid ja õpetused sunnivad endid väevõimuga kaela.

Väljast aga kostsid koledad ähvardused ja vägevad vandesõnad ja lööklaused.

Kui kõik oli väljas vaibunud ja vaikinud, avas Heilo ukse ja tõusis trepist üles õue, kus avanes talle eluene loomutruu pilt: end täisjoonud joomarid vedelesid üks siin, teine säääl. Mõni lamas keset õue, mõni aia ääres, mõni seaputka kõrval. Üks naistest lamas

koguni keset virtsa rentsliit. Kõik magasid raskes uduses unes. „Elu annab ka magajailt oma pädagoogilisi tunde“, hüüdis Heilo ja sammus tagasi töötuppa.

Teisel päeval oli tema ja teiste joomatöölaliste vahele tekkinud kindel raja: ühelt poolt seisis Heilo, teiselt poolt kõik muud oma veendumustega. Viimased aga andsid igal juhul Heilole mõista, et ta olevat veel liiga noor, veider ja rumalusest kangekaelne, kes ei oska elult võtta sedagi väikest naudingut, mida see üldse suudab pakkuda.

Siin läksid Heilo mõistmised ja elumaitsemised teiste inimeste omadest teravasti, otse antipoodset lahku.

Peagi hakkas Heilo märkama selle aktiivse vastupanu kasu: see oli toonud talle täieliku rahu, mida ta oli ammu niiväga igatsenud. Keegi ei tulnud enam teda tülitama ega oma lahkeid õpetusi talle väevõimuga päale suruma. Nüüd võis ta rahulikult ja segamatult anduda oma lemmiktegevusele — mõtiskelemisile, mille tagajärgi igal võimalusel ka tegelikult suure hoolega kasutas.

Töö vaheajal, kas olles kodus või käies

linnast väljas kõndimas, viibis ta alati sügavais mõtteis. Oi, kui ilus ja kütkestav oli ses velvilises muinasilmas liikuda. Ei ühtki jälge maapäälseist okastraadi, kraavide, müüride ja igasugu teistest piiridest, millest üle astudes muutud silmapilk kohutavaks kurjategijaks, hoolimata et sinu ja kurjategija vahel on valitsemas täitsa terve igavik. See velviline mõtiskelemine ei kestnud siiski üle poole aasta, kus ta juba märkas, et viibib ääretumas kauguses, kuhu olid kadunud igasugused jäljed elureaalsusest. Natuke ehmudes jäi ta peatama, pööris ringi ja tuli tagasi oma olemise lähi-maailma, sinna, kus inimese üle valitseb metsik rumalus ja ruumi puudus juba üle mitmetuhande aasta. Ta andis oma elule elulisi ülesandeid.

Peaaegu kogu aja oli ta pääd murdnud vanaisa jutustatud muinasjutu kõikvõimsate elavate teemantide välja üle ja kõik võimalikud kui ka võimatamad abinõud ta ülesleidmiseks läbi kaalunud ja leidnud, et oli ikka üht ja sama nõiaringi kerinud: see on, igast lõpust pidi ta tagasi tulema uuesti alguse juure.

Viimaks hakkas taipama ja imestas oma mõtlemattuse üle, sest ta oli unustanud ja jät-

nud hooletusse tähtsaima abinôu — teadmiste kogumise.

Nagu sügavast ôrnast rôômust kallistatuna hüüdis ta: „ainult kôikteadmiste abil vôiib teemantide välja üles leida, mida kuni tänini veel keegi pole leidnud.“

Uuest algusest hakkas Heilo kôige oma rammuga kinni:

Nüüd viibis ta sagedasti teadmiste varaitades — raamatukogudes.

Mône aja pärast olid kôik Tartus asuvate raamatukogude raamatud, väljaarvatud idamaakeelsed, läbi loetud. Aga ka siin avas Heilo endale idamaakeelte äraôppimisega väljapääsutee ja varsti olid viimasedki raamatud läbi loetud.

„Mis nüüd? Kas ikka otsast ja äärest pääle: Kas tõesti Heilo peab Heilolt küsima: mis nüüd?“ Ta seadis sammud ülikooli poole. SääI kantseleis nõuti talt ainult terve rida pabereid, ja lahke ametnik lisis naeratades: „kui paberid korras, siis on taevas, maapääl ja ülikoolis kôik korras.“

Ta lõpetas paar nädalat hiljem pagari Paulusega teenistusearved. Astus ülikooli, õppis

ise ja õpetas tarviliku raha saamiseks teisi, sooritas sääli eksami eksami järele ja mõne aastaga oli seegi tarkuseallikas kuivaks ammutatud.

Ilusate mälestuste kõrval oli Heilol ülikoolist ka halbu:

Esiteks kui ta oli vastu võetud täieõigusliku üliõpilasena ülikooli ja läinud esimesele loengule tund varem kui alguseks määratud, siis oli teda kuluaaris edastagasi käies vallanud imelik tunne: päästi ju siia õpetatud eesõiguste kaudu ja nüüd oli temagi see teistest eraldatud eesõiguslane, missugust seisukohta ta eneses põlgas ja vihkas, kuna ruumide lubjatud seintel arvas ta nägevat okaskroonides tõerasukesti tummalt istumas, nendest allpool aga särasid eluvald diadeemides ja pidasid irvitades kõige üle hiilgavaid orgiaid oma olemise rõõmuks ja auks.

Esimestest püüdis iga üks ennast eraldada ja viimastega ühendada. Kuna ometegi oleks pidanud see eraldumine sündima ümberpöörduvalt. „Mispärast on see nii?“ küsis Heilo ja tundis, et sellele võib ainult tulevik vastata.

Edasi oli ta märganud, et alaliste õppe-

ainete arvu suurenduste tõttu olid paljud, väga paljud üliõpilased hingeliselt vigastatud ja tehtud vaimlisteks invaliidideks, kuna seejuures kõrgemad võimud olid igasuguse arusaamise kaotanud sellest, et iga hää asjaga, kui teda üleliiga selga laotakse, võib igat looma kui ka inimest surmata. Nagu inimese liha ei suuda piiritult, ilma kokku langemata raskusi kanda, samuti ka ta vaim ei suuda kõike kanda, mida sinna alaliselt suurendades pääle sunnitakse.

Ja nende üleliigsete pingutuste kaudu kasvatati rahvale vaimliselt ja hingeliselt ruineeritud haritlasi. Ja nende juhtimisel on maailma rahvad lõiganud eluküpse vilja asemel ainult hädi ja õnnetusi, vaesust ja viletsust.

Et vigastatud mõistus võiks inimestele ja rahvastele tuua õnne, seda Heilo igatahes ei suutnud uskuda.

Keegi üliõpilasist ei varustanud ennast teadmistega selleks, et sellega endale otsekoheselt elu luua ja rajada, oma elu ilustada ja seda muuta jumalate elu vääriliseks. Ei! — vaid iga üliõpilase püüe oli ikka ainult see, et saada teenistusk kohta, kus vähem tööd ja rohkem palka. Selle imeliku teenistuskoha jahiga oli kõik õp-

pimine ja ta tulemused seletatavad. Paljud oleksid sada korda ennemini läinud zulu kahvri ministriks, kui astunud iseseisvale loomistööle — elu enese kateedriks.

Kuidas siis Heilo oli kokkunud, et suurem osa inimesi on jäänud omas põhitoonis selleks, mis nad on aastatuhandeid olnud — gladiaatoriteks.

Kord oli ta isegi ühe ettekandega esinenud selle türannide poolt aegade kestes inimesse istutatud gladiaatorlikkusest ja sellest sünnitatud ja kasvatatud halbade tulemustest. Ta oli sellega inimese hingelisi puudusi raskesti paljastanud. Küll oli ta sõber teda hoiatanud ette heitmast inimesele inimese puudusi; palju enam oli ta soovitanud neid ülistada. Aga Heilo oli jätnud selle tähele panemata, ja nüüd ta löikas kibeda viljana üldist viha ja põlgust.

Heilo polnud võtnud osa ei ühestki korporatsioonist ega nende joomaorgiaist, mis oli imestust ärritanud ja arvamise tekitanud, nagu oleks ta olnud natuke ogaravõitu, tuim ja saamatu, kellest kellelegi ei ole loota midagi hääd, küll aga kõlbavat ülihästi kloostri sisemüüride ilustuseks. Siis oli Heilo eneses tasaselt ohtes

môelnud, et aastasadu aheldatud mõistuselt on võimatu oodata ja loota midagi paremat ja sügavamat arusaamist. Isegi siis kui inimene on ahelaist vaba, käib ta vabas maailmas nagu ahelais ringi.

Aga veelgi olid asjad läinud imelikumaks, kui talle taheti kätte anda aulas eriti selleks otstarbeks kokkukutsutud pidulikul aktusel diplom dr. phil. aukraadiga. Kuidas siis oli palju ülistavaid ja suuri lootusrikkaid kõnesid peetud tema ja teiste diplomisaajate auks, ja kuidas siis olid imelikud lõhed tulnud ilmsiks mõnegi kõneleja kõne ja ta tegeliku elu vahel. Kõik kõned olid tulnud kusagilt halvemast ja puudulikumast ja sihitud paremasse ning täielikumasse maailma. Ühe sellase alguse ja suunaga kõne oli maha pidanud üks tähtsaim ja kuulsaim vana maailmakorra kaitsja ja ülistaja professor, mille tagajärjel pidi ta vana maailmakorra rumalusi ja lõhesid mingisuguse kõrgema hääkorra niidiga kokku õmblema ja mülkaid mõne vürsti nimega üle polsterdama, mis oli isegi tõsisel Heilos tekitanud natuke humoori. Aga kui oldi jõutud nii kaugele, et Heilole ulatati kätte diplom, mis pidi inimese tegema

alles inimeseks, — ôieti kõik õnnevõim pidi selles paberis sisaldama — siis oli Heilo tunnud enese ees häbi ja põlastust. Ta ei võinud seda paberist ebausku krooni pista oma tasku. Ta ei tarvitsenud kaua mõelda. Võttis diploomi, rebis selle neljaks tükiks, lasi tükid kukkuda enese ette maha ja ütles siis selgel häälel: „olen sellest paberist ja selle sisurajast ammugi möödas ja tagasitulekut selle juure ei ole!“ Ta peatas mõne sekundi ja jätkas: „elu — mu enese elu peab saama ja jääma mu hukkaminevaks või hukkaminevaks diploomiks, mille ees peavad tulevikupõlved tundma kas hirmu, häbi ja põlgust või au ja armastust!“ Olles öelnud seda, astus ta üle puruks rebitud diploomi tükide ukse poole. Kadudes selle taha, oli ta jätnud kõik koosolejad imestuse tarretusse.

Teisel päeval tormas Heilo parim sõber ta tuppa ja seletas, kuidas kogu koosolek oli kahjatsenud teda ja jõudnud arvamisele, et poisil ikkagi ei ole pääajuga kõik korras. Samas ulatas ta talle päevalehe numbri, mille kirjutises jõuti samale tulemusele. Nii siis ei saanud Heilo ka haritud ümbruskunnalt kuulda

muud arvamist kui ainult seda, mida oli juba kogu Immatsalu külas tüütuseni kuulnud: et tal on ikkagi midagi puudu, õieti olevat — pehmelt öeldud — hull.

Üks ilusamaist mälestusist, mis oli Heilole jäänud ülikoolist igaveseks kaasaandeks, oli see et ta nägi kõiki asju ja sündmusi, mis olid peidetud pimeduse ja kauguse piiride taha, sügavamini, märkas nende õnne ja õnnetust toovat tegevust; kuulis hääli minevikust, olevikust ja tulevikust; samuti mõistis saladusi, mis olid pitseeritud kinni kõigi jumalate pitseritega, ilma et oleks tarvitsenud neid, nii öelda, enneaegselt avada.

Aga see nägemine, kuulmine ja mõistmine tegi ta õnnetuks ja otse märtriks: ei olnud kerge näha eluviletsusi ja hädade alatisi torme; ei olnud sugugi hää kuulda oigehääli ja appi-karjatusi; ei olnud ilus mõista elumõttetust, mis kõik koos kiskusid inimest allapoole ja muutusid ta elu ikka armetumaks ja jõuetumaks.

Rasked mõtted vallutasid ta. Tüki aega maadles ta nendega. Aga sai peagi neist võidu ja sundis nad paigal seisma. Ta lahkus toast ja

astus tänavalle, kus võttis teda vastu värskendav õhuvool ja vastik tolmutants. Ta ei jõudnud kuigi kaugele, kui märkas vastutulevas rahulikus inimeses rasket maadlust ja eluvõitlust, mida see pääle enese ühelegi teisele ei tahtnud näidata. Samas möödus tast raskelt mustas leinalooris naisterahvas, kes oma sisimas tantsis kuradiga charlestoni ja pidutses omas hinges kiimaluse orgiaid, mille varjamiseks oli nähtavasti enese leinarüüsse peitnud. Sääl jälle möödus tast keegi rõõmsalt naerateleval näoga inimene, kelle hing nuttis raskeid pisaraid. Seda tõelikku leina püüdis ta peita oma rõõmsa ilme taha, sest näidata seda ta kellelegi ei võinud, kui ei tahnud saada hullu au osaliseks. Raatuse platsil sõitis Heilost mööda uhkelt läikiv neljahobusetõld, milles istus kõrges kahe sirmiga torukübaras härra, kelle rinnal särasid kullast ristid ja muud kõrgete teenete eest annetatud aumärgid. Kõik see pidi tõendama viimiste võimalusteni väljaarenenud üliinimest. Aga õigupoolest polnud siin leida kõrgesti arenenud inimesest midagi. Kõik, mis tas kõrgem, oli varemeis ja surnud. Tas elutsesid võimsalt Baabeli torni elukad.

Ei, tõesti ei! See polnud inimene, vaid sellest arenenud uue loomaliigi tüüp, kellele roomlased olid enam kui kahetuhanda aasta eest andnud vastava zooloogilise terminuse: *homo homoni lupus* (inimene on inimesele hundiks). Heilo imestas, et ahned uute loomaliikide otsijad loodusteadlased polnud seda kõigi silme all ümberaelevat loomade looma veel üles leidnud ega teda kirjeldanud kõigile üllatuseks. Heilo vaatles veel natuke aega inimeste mõtetut tormamist, sisutut ja armetut elu — seda elu, mis püüdis teha igast inimesest loomade looma. Ta nagu jubestas ja tasane karjatus tõusis ta huultilt: „Inimesed, te olete üdini surmahaiged!“

Kurvalt ja rusutult jõudis Heilo koju. Maadles oma mõtetega eneses tüki aega. Istus siis laua juure ja kirjutas pika traktaadi kõvera ja viletsa elu pöörmisest õigele teele ja alusele. Heilo näitas ses, kuidas igasugune vägivõim on aegade kestes inimese ja inimkonna hinge alaliselt rikkunud ja mürgistanud ja muutnud selle üdini haigeks. Kuidas lakkamata on inimese ja inimkonna hinge rakendatud kord ühe, kord teise ebausust teenistusse, kord valitsejate ja valitsuste teenistusse, kord kapitali, kord sääduste

teenistusse ja kuidas nende ebajumalate arv on alatasa suurenenud. Kuidas need ebavalitsejad on vahetpidamata imenud inimest inimesest ja ühiskunda ühiskunnast välja. Kirjutis lõppes lausetega: „Tõugake need ebajumalad maha oma turjalt! Küllalt on inimene ja inimkond teeninud neid äbardeid, laske neil nüüd inimest ja inimkunda teenida!“ Ta pani kirjutise ümbrikku ja saatis ajalehe-toimetusele trükkimiseks, kindlas arvamises, et mõtlejad inimesed seda ka tõesti mõistavad.

Nüüd ärkas tas esimest korda pääle ülikooli lõpetamist ellu muinasjutt elavaist teemantidest, mis ülikool oli surmanud. Olgugi et ta teaduste emale sellest muinasjutust ega see ema ka selle surmamisest ühtki sõna polnud lausunud ega rääkinud, oli siiski ülikool ta surmamise nii salakavalalt läbi viinud, et Heilol ei jäänud muud üle kui ainult tunnistada: surnud: Mida rohkem ta selle üle järele mõtles, seda selgemini tundis, et tas oli läinud kaduma imeelik esivanemait pärandatud aare, mille üle ta ei osanud õieti leinatagi. Küll aga märkas, et tundmatu võim ta hingeilma sügavikus selle üle siiski leinas.

Surnud ja uuesti ellu tõusev muinasjutt saatis teda muinasmaailma — unelasse.

Oli pühapäeva hommik kui Heilo süngest unest ärkas. Ta ei saanud arugi, kuidas nädal nii kiiresti võis olla möödunud. Ruttu riietus ta ja sammus tänavalle. Sääl aga tabas teda üllatus üllatuse ja õudus õudsuse järele: ühes kohas kiitles üleolevalt kõverus ja tõendas, et ta täiesti on sirgus ise; teises kohas tallas ülekohus õigust armutult: pildus, rebis teda, sülitas talle ja heitis ta siis majahoidjale prügi-kasti viimiseks tänavalle; kolmandas kohas peksis ja mõnitas autu ausat inimest, kes ei võinud vastu tegutseda, sest siis oleks teda kui sääduse rikkujat kurjategijaks tunnistatud. Lõpuks hüüdis autu: „Nüüd võid minna seadusele kaebama!“ ja läks ise irvitades oma teed. Kõik see mõjus Heilosse masendavalt. Vahest tahtis karjatada või hüüda appi. Siis aga lämbus tas kõik. Keegi nägematu naeris tooresti ja irvitas jõhkrasti kõige üle.

Aeg, mis ei tunne kiiruse ega aegluse säadusi, oli möödunud kiiresti. Päike oli eineajast hästi kõrgemal kui Heilo viimaks tundis söögiisu. Ta seadis sammud kesklinna suunas.

Peagi jõudis ta toreda esmaklassilise restoraani manu, millest söögi-joogi lõhnad tungisid talle ninna. Ta ei mõelnud kaua. Astus sisse, istus lauda ja tellis nälja kustutuseks klaasi piima ja saiakese. Aga sellestki jäi pool söömata. Ta ei kannatanud välja seda õhus tikku. Inimese keha ja hinge lammutamine oli siin niisuuures hoos, et Heilo koguni selgesti kuulis vastikut murdumise, purunemise ja langemise raginat. Ta tõusis toolilt ja sammus kiiresti tagasi tänavalle.

Siiamaani ei olnud Heilo lasknud ühtki madalat mõtet enda lähedallegi. Nüüd korraga andis ta, nagu restoraani mõjul, neile vaba liikumisala, et ka omaenda hinge vastukohti vaadelda ja tunda: „kui näiteks saaksin õige praeguse maailma arusaamise järele mõistlikuks ja teguvõimsaks inimeseks; saaksin meheks, kes sõtkub maha kõik, mis kulla saamisel teel ees, olgu see siis kas või armsaimgi inimene. Tallan hoolimatult üle isegi omast hingest. Pillun porri kõik kõrgemad mõisted, mis inimest ülespoole tõstavad. Siis ometi saan näha ja kuulda, kuidas mind antud ajatargad ja rumalad austavad ja peavad mind tõsiseks ini-

meseks, kes oskab elule igati ja kõikjal kohaneda. Kes julgeb uuristada augu kas jumala või kuradi enda külje alla, et säääl elada nagu ürgsigidik sügavmere põhjas, kel pole pääle hästi töötavate lõualuude mingisuguseid muid kõrgemaid organismi juhte tarvis.

Korraga tundis Heilo, kuidas need moodsad mõtted teda juba paitasid ja ebelevalt sisselaskmist ootasid ta hinge värati taga. Ta tundis, kuidas üks elupoolus tahtis surmata teist. Nähtavasti käivad ka elueitamised ühes oma kuninga — surmaga sama elualalhoiu seaduse alla, nagu elujaatamised ühes oma ülema — Elugagi.

Ta vaade peatas jalgteed saatval saastarentsil, millesse olid lugematud inimesed raputanud kõik oma rasked inimlikud, õilsad ja jumalikulikud mõisted ja mõtted. Säält aga ammutanud ja sissehinganud endasse vaimu pimestavat prügi ja tolmu, täiendanud endid elutuuma asemel elu mõttetumate kerglustega.

Samas aga tundis Heilo, et metsikulikud mõtted tas tõmbusid tagasi. Ta silmas veidi kaugemalle ja imestades nägi, et tore kirik seisis ta ees. Selle pärani avatud ukсед nagu

ootasid patust pöörjaid, ootasid sisseastujaid. Heilo teadis, et inimhing mõnel saatuslikul hetkel vajab välispoolt tuge, et jääda püsima kõrgete mõtete ja ideaalide juure, mis inimest hoiavad inimeses ja viivad teda edasi tuleviku kõrguse suunas. Et temagi oli mõttes vähekesse pöördunud kardetud hetkele, astus ta kirikusse sügavas aukartuses.

Aga siin alles tabas teda üllatus:

Pastor oma jutluses, suurte ja kõrgete inimkonna ideaalide ja aadete asemel ainult sõimas ja teotas inimest raskeimal moel. Üksikud sõnad ja laused — nagu „põrgupatune — jumalavaras ja -vastane —, patuporis pöörlev ori —, pörguroimarite roog, saatana saak —, õnnelikud on pimedad ja kurdid, — õndsad kõik, kes mõistusest vigased ja vaesed“ jne. — põletasid tõesti Heilo hinge nagu põrgu tuli.

Esmalt püüdis ta kuulduvaid sõnu ja lauseid mitte kuulda, vahest mattis selleks kõrvadki kinni, aga see kõik osutus asjatumaks. Kauemini ei sutnud ta seda inimese mõnitamist ja teotamist välja kannatada. Hüppas üles nagu ehmunud hirv ja jooksis kirikust välja. Ukse kõrval aga riivas ettevaatamat-

tusest rahakoguja vaagnat, mis suure parinaga kukkus ümber, kuna kogutud metallveeringud heleda kõlinga põrandale langesid ja laiali veersid. Vaevalt oli Heilo sellest inimest ja hinge teotavast asutisest jõudnud mõned sammud eemale, kui kostsid ta kõrvu vägevad, südame põhjast karjutud hüüded: „hull! kur... radi hull...!“

Heilo jooksis kiiresti, et jõuda rutemini väljaspoole kirikupiiri. Sõnad „hull“ lendasid talle järele, tabades nagu toored rusikahoobid kuklasse. Alles siis kui oli kolmandat korda pöördunud risttänavalle, usaldas ta katkestada jooksu ja tõmmata hinge tagasi. Aeglaselt sammus ta Toome orgu, istus pingile, heitis siit vahete-vahel mõned pilgud vana kiriku varemeile. Ta mõistus ei tahtnud nagu hästi töötada, sest et kõik kuulnud sõnad, eriti viimased, tantsisid ta silme ees võimsalt, pööraselt ja metsikult. Tõesti mingi nägematu „hull“ pühitses ta üle ülbel ja üleolevalt oma võidupidu.

Vihahoog püüdis valitsejaks pääseda Heilos, aga viimane ei annud sellele ruumi oma hinges. „Ah, jäägu kõik need targad oma „hulluks“

arvamise juure“ — hüüdis ta ja läks rahulikult edasi.

Vaevalt oli Heilo jõudnud minna mõned sammud, kui ta ainik sõber Üprus jooksis nagu nool ta juure ja sosistas poolkuuldavalt ta kõrva: „põgene! „põgene, enne kui on hilja! põgene!“

Arusaamatult ja küsivalt vaatas Heilo sõbra otsa.

Tal oli raske uskuda kuulnud sõnu. „Mis? mispärast pean põgenema“ — küsis ta viimaks.

„Sellepärast, et oled ajalehele saadetud artiklis süüdistanud tarka valitsust rumalais, inimese, rahva ja nende elu hävitavais tegudes. Ajaleht on aga trükimise asemel artikli saatnud kaitsepolitseile. Selle põhjal on see sinu tabamiseks kõik välja pannud. Nüüd ei ole sa, mu sõber Heilo, enam lihtne, vaid koguni kardetud hull.“

Heilo heitis ruttu läbipuuriva pilgu Üprusele ja veendus kohe ta hoiatuse tõelikkuses. Samas aga raputas kõik päälevalguvad kartused enesest ja hüüdis: „või siis ikka elab haige ja vigane inimkund samas rumalas igarlikus ajajärgus, kus ta iialgi ei salli, et talle öeldakse:

„vigane ja haige“! Seejuures ootab aga sa-
laja kusagil nurga taga vägevat, vigadest ja
haigustest päästjat. Nähtavasti on inimkonnal
kergem kanda rumalust ja haigust kui ära mõista
tõeallikaid.“

Ära filosofeeri,“ hüüdis Üprus omakorda.
„Maailm ei salli sind ega su filosofismi.“

„Oigus,“ vastas Heilo. „Maailm on ikka
vihanud valgust, selle nägijaid ja pooldajaid,
on ikka lugu pidanud pimedusest ja pimedast.“

„Vait nüüd!“ hüüdis Üprus uuesti. „Vaen-
lased lähenevad.“

Nüüd nägi ka Heilo, kuidas kaks meest
möödusid kummaltki poolt vana kiriku varemeid
ja jooksid trepist alla orgu ja lähenesid otse-
suunas kahest küljest neile.

Enne kui Heilo suutis seikluse üle selgu-
sele jõuda, pistis Üprus jooksu Katoliku täna-
valle ja säält edasi Tähtvere pargi poole.

Kõik neli meest tormasid suure hooga Hei-
lost mööda põgenejale järele, keda nad nähta-
vasti pidasid otsitavaks.

Kostsid paar ägedat, läbilõikavat vilet, mil-
lele järgnesid veel mõned saladuslikud revolvri-
paugud ja teissuguseid märgu vilesid.

Nüüd mõistis Heilo kõik. Üprus oli oma paolise jooksuga annud talle põgenemise võimaluse.

„Isegi eestlasele võib eestlane olla veel tõsiseks sõbraks,“ — mõtles Heilo ja sammus orust üles Toomemäele. Tähtvere pargi poolt kostis uuesti saladuslik signaalvile ja samal hetkel nägi Heilo, kuidas mitmed univormis kui ka lihtriides politseinikud sibasid üle Toomemäe suure rutuga Tähtvere pargi poole.

„Näe“ — mõtles Heilo: „rahva võim on rahvahävitamise tuhinas ja pöörases tegutsemise palavikus. Aga kunagi pole ta selle üle järele mõelnud, et iga väikseimagi rahvaosakese hävitamine viib rahvast ainult lõpphävinemisele ikka lähemale. Otse paradoksina tundus talle, et kõik maailma riigivalitsused ihkavad rahulikke kodanikke ja kodanikud ihkavad rahu. Nüüd aga . . .“ Heilo mõttelõng katkes. Ta vaade kiindus rahulikult pingil istuvalle ja teraselt teda silmitsevalle naisterahvale. „Elina! — Ei, ei, kui põgenik, kui kardetav tagaotsitav ja -aetav hull, ei või ma, Elina, sinuga vahetada sõna jumalikku ega õnnelikku“ — sosistas Heilo vaevalt eneselle kuuldavalt ja sammus

aeglaselt edasi. Jõudes aga Elina kohta, tõstis see kasteheinust, tumepunaseist ja lumivalgeist nelkidest lahtise lillekimbu oma rüpest, suudles seda ja ulatas selle Heilole. Aegamööda ja kindlalt võttis ta selle vastu ja surus õrnasti rinnale. Ta kattis seda suudlustega, niisutas mõne hõbedase pisaraga, tõstis selle siis Elina pää kohale ja puistas lilled ta pääle. Ta läks, kuid astus ainult sammu edasi. Talle enesellegi tundus võõrastavana lahkuda oma pruudist ilma ühtki sõna lausumata. Ta seisatas. Samas aga tõusis Elina, astus Heilo juure ja ütles: „Mu Heilo, mu saatus! Kui inimesed ja isegi jumalad sind enam ei mõista, siis mõistab sind sinu Elina, sinu saatus. Nüüd rutta, sest õige lühike hetk võib inimest langetada, millest tõusmiseks osutub sagedasti kogu eluaeg lühikeseks. Seepärast rutta välja ähvardavast hädaohust, ümbritsevaist vaenlasist. Nad on kõvemad sinust...“ Kaugemalle Elina ei saanud. Kaks politseinikku traavisid neist mööda, ikka Tähtvere pargi poole.

Mõlemate vaated heitusid ja sõnad katkesid. Elina vajus aeglaselt pingile ja peitis oma palge kättesse, kuna Heilo tõttas edasi, mäest alla,

risti üle Vallikraavi, otse Tähe tänavalle. Mõlemad tundsid, et sama purustamatu jõud, mis valitseb tähtede vahel, seob ka neid.

Kui Heilo oli jõudnud Riia ja Tähe tänava ristteele, jäi ta seisma õudsest elupildist haartuna. Kiiresti heitis ta pilgu üle laias hoos dramatiseeruva tegeliku elu ja nägi kuidas pääosa etendaja, keda nimetati Valitsuseks, oma lugematute abiliste-ametnikkude, säaduste ja määrustega vahetpidamata torkis ja ärritas Rahva Hinge, järelejätmata sesse haavu lõi ja nagu pilkeks plaasterdas, pidevalt väanis ja vägistas, käsutas ja kägistas. Ja kõik see Rahva Hinge ühest kohast teise pildumine ei sündinud mitte mineviku hämaruses ega muinasjutulises pimedas põrgus, ei, vaid päikese, teaduse ja elektri poolt valgustatud aegkunnas.

„See on sihikindel Rahva tapmine ja hävitamine!“ hüüdis Heilo. Ta tundis, kuidas iga südame rakk ajas nagu tuhandest august heledasti hõõguvat valutuld välja.

Uesti hüüdis ta: „eemale kägistavad käed Rahva Hinge küljest!“

„Hull“ — hüüdis keegi mööduja, kes oli kuulnud Heilo sõnu.

Oudne hämardav pilt ühelt ja traditsiooni-
line „hull“ teiselt poolt salvasid ja pigistasid
Heilot nii valusasti ja tugevasti, et ta mattis
oma kõrvad kätega ja pigistas kinni silmad
ning pani kõigest jõust jooksuma — põgenema.

Ta põgenes mööda Ropka maanteed välja
linnast, sama maanteed, mida mööda oli tulnud.
Pöördus siit Võrumaanteele, jooksis ja põgenes,
nagu seda ta füüsiline võim vähegi lubas. Uhtke
kohal käändus üle nurga otse Kambja maan-
teele. Jooksis, kuni jõudis Tatramäele.

Üleni higist nõrgudes ja kibedast jooksust
hingeldades peatas ta sääli.

Kogu tee oli ta sagedasti kuulnud vastu-
tulijailt enda pihta käivat hüüdu — „hull“:
Nüüd hakkas isegi teed kartma. Ta astus
maanteelt kõrvale, sammus põllupeenart ja mäe-
nõlva mööda väljale ja jäi peatama suure raud-
rändkivi man, mille mõlemil pool kasvas suur
seitsmeharaline, püramiidikujuline tore kadaka-
põõsas. Ta seisis veidi aega nagu uimastuses,
siis laskus kivile ja jäi rahulikuna istuma.

Ängistatud mõtted hakkasid ta pääs valla-
nema ja liikuma.

See, et kõik teised pääle ta pruudi olid

tunnistanud teda hulluks ja püüdsid talt riisuda vabaduse, võib-olla isegi elu, äratas tas õuduse tunnet. Isegi ülikool oli abiandmise asemel talt võtnud, riisunud vanaisalt pärandatud ilusaima muinasjutu kõikvõimsaist elavaist teemanditest; oli muutnud selleks, mida see oligi olnud, see on: tagasi muinasjutuks, millesse oli tundmatu luuletaja heitnud ilusa, salapärase ja igavesti võluva sõlme inimese ja teemandi vahele.

Juba kolmat korda mõtles Heilo eneses samu küsimusi ja vastuseid:

„Mispärast on küla, linn ja inimesed heitnud mind enesest? Kas sellepärast, et ma pole osanud Darwini seaduste järele kohaneda igale väikeselle ja suurele rumalusele, varguselle, roimale? Mispärast ajab valitsus mind taga? Kas sellepärast, et olin omas kirjutises näidanud, et õiguse tallamine ja isegi mõttes kurjategemine õiguse vastu tähendab rahva ja ta elu hävitamist? Roimar ei põgene kunagi ära maalt, linnast ega rahva mant, vaid ainult kordasaadetud roima mant. Kas siis mina, kes pole teinud mõtteski kurja, olen hullem kui roimar, et pean põgenema oma linnast, oma isade maalt ja rahva keskest!“

„Kes on hull ja haige, kas mina või minu vastane,“ hüüdis Heilo nagu meelegeites.

Vastuse asemel aga irvitas keegi võimari julmalt ja jõhkralt talle vastu. Aeglaselt tõusis ta kivilt. Ta jõudis veendumusele, et allamäge veerev raskus, samuti langev elu ei peata enne kui põhjas.

„Olgu siis,“ hüüdis Heilo: „kisun puruks kõik oma soo- ja veresuguluse, mineviku, oleviku ja tuleviku, õnne ja õnnetuse, rumalad ja targad, nõrgad ja tugevad, kauged ja lähedad sidemed ja sõlmed! Puruks!“ — Hääli ängistus tal rinnas. Sõnatumalt lahkus ta kivi juurest, et alustada teekonda, mis pidi teda igaveseks eraldama isaemade maalt, maalt, mida ehtisid neli maailma uhkeimat aastaaga.

Vaevalt oli ta teinud mõned sammud, kui tas tõusis elav soov heita viimne kallistav jumalagajātu vaade üle kodumaa, üle kõige, mis sääl kasvas ja elas. Ta tegi sügava kumarduse väljule ja aasule, kumardas kõrgele mäele ja madalale orule, kumardas tumerohelisele metsale ja kadakapõõsale; saatis siis viimse kumarduse mustale mullale. Laskus siis kodumaa pinnale põlvili ja võttis peotäie mulda, mähkis selle

hoolega puhtasse hiinasiidisse ja peitis ta oma rinnale. Heitis siis pilgu kodumaa taevavõlvile ja alustas teekunna, mis pidi teda välja viima isaemade maalt jäädavalt.

Aga vaevalt oli ta jõudnud mõnikümmend sammu edasi, kui ta imelikust nägemusest ehmus ja jäi nagu raidkuju kivistunult seisma. Teerajal, mida mööda ta tahtis minna, seisis perekund inimesi ees. Igalühel neist oli parem käsi hoiatavalt ja teed sulgevalt tõstetud. Nende kõrge jumalik vaade ja seis oli nii pehme, õrn ja kõikumata kindel, et Heilo ei suutnud seda välja kannatada. Ta lõi oma pilgu maha. Uuesti üles vaadates ei näinud ta enam kedagi. Häameelnga oleks ta veel silmitsenud neid õilsaid inimesi, aga nad olid kadunud.

Vist ainult meeltehämbling, mõtles ta. Aga see seletus ei suutnud teda siiski rahustada. Imelikud kauged mõtted valdasid teda. Mõtted töötasid kiiresti ja peagi mõistis kõik: need hoiatajad ja teesulgejad polnud keegi muud, kui tema enese lihalikud ürgisa ja ürgema ühes oma lastega. Kõik sidemed, mida tahtis kodumaalt jäädava lahkumisega purustada, nüüd aina kõvenesid.

„Mida pean tegema ja kuhu minema?“ küsis Heilo eneselt. Ta ei leidnud sellele kohe vastust. Jääda kodumaale, kes teda kardetud hulluna põlgab, vihkab ja taga ajab, see oli talle võimatu. Samuti võimatu oli talle ka purustada nüüdsama ürgvanemate poolt antud kindlat soovi. Raske meeleheide ängistas kõik ta meeled.

Järsku ilmus ta huulile salapärane naeratus, mis teda rõõmustamise asemel aina purustas. Ta vaade jäi peatama jalge ees lamavalle raudkivile. Ta kahmas selle sülle ja sammus tagasi mahajäetud kivi ja põõsa juure. Läks ja otsis veel ühe labidatoolise kivi ja tõi ka selle siia. Seisatas siis ja vaatles veripunase päikese loojenemist. Kui päikese ketas oli kadunud maailma ääre taha, ütles Heilo eneselle: „Tahan vähendada kõigi vaeva! Jumala oma sellega, et ise enese tapan, inimestel sellega, et ise enese matan! Siis ei tarvitse valitsus mind taga ajada, siis jääb mu esivanemate ja ühtlasi mu enese soov terveks — jääda igavesti oma isaemade maale!“

„Muld, sa pehme muld, oled aidanud kasvatada mind, oled istutanud minnu samad õiglased ja võimsad elu omadused, millega võide-

takse aeg, ruum ja igavik! Võta vastu oma kasvandik ja peida ta oma igaviku rüppe!“

Tüki aega pidi Heilo oma käsi sundima, enne kui need hakkasid töötama.

Iga minutiga suurenes ja süvenes ôôs suure kivi all, kuhu ta tahtis enese matta ja toodud kiviga sulgeda hauaavause.

Vaevalt oli ta tööga jõudnud pooleni, kui arvas kuulvat ôrna, kõnelevat häält: „Heilo, Heilo, sa pole veel suurte ja võimsate päävaenlastega võidelnud! Sa pole võidelnud, vaid ainult nende eest põgenenud!“

Heilo katkestas kaevamise, kuulatas ja vaatas ringi; ei näinud aga kedagi ega kuulnud enam midagi.

Vaevalt oli ta uuesti alanud oma tööd, kui hääl, mis talle tundus olevat tuttav, otse talle kõrva sosistas: „jätta see inimese jaoks kõlbmatu must töö! Jätta see Jumalalle, kes seda muidugi tegemata ei unusta!“

Taas vaatas ta teraselt ringi; ei näinud aga seegikord midagi. „Ah, ainult meeltehämbling,“ hüüdis ta ja jätkas kaevamist!

Aga nüüd kostis selgesti tuntud hääl: „Kui jumalad ja inimesed sind enam ei mõista, siis

môistab sind sinu Elina, sinu tulevik ja saatus ;
sa kuulud nendele !“

Aegamisi tõstis Heilo pää ja vôpatas. Kivil, mille alla ta ônnistas hauda, istus Elina nôjatades paremalle käele ja vaatas talle hukkamôistvalt, kusjuures suured pisarad veersid pikkamisi üle ta põskede, üle ta riiete, mööda kivi, alla poolvalmis kaevetud haa pôhja, kus imbusid pehmesse mullasse. Kogu sel teel särasid ja sädelesid nad suveöö hämaruses nôiduslikult, salapäraselt, nagu oleksid jutustanud elusuurusest, eluônnest — isegi surma lävel.

Inimane, keda tema ja kes teda jumaldas ja armastas, valas pisaraid tema ja ta praeguse töö pärast.

Midagi rebenes ja avanes Heilos. Teis-sugused mõtted algasid tas oma tegutsemist. Ta astus kiiresti hauast välja, pesi käed heinakastes mullast puhtaks, vôtis taskuräti, astus kivi juure ja tahtis kuivatada pisaraid Elina palgelt ; kohtas aga Elina asemel ainult suve-öö hämarust, mis kivil ja kôikjal lasus.

Hämmastudes ja kohkudes vaatas Heilo ringi, käis mitu korda ümber kivi, otsis ka kauge-
gemalt, hôikas ôrnasti ja pehmesti ta nime, aga

kõik oli ilmaaegu: Elinat ei leidnud ta kusagilt.

„Eline, Elina“ — hüüdis ta, „sa hälvitasid mind elule tagasi, olgu siis — su hinge pühale ja puhtale soovile ei sõdi ma vastu: lõpetan enese tapatöö ja jätan selle Jumala hooleks, kes algusest saadik pole veel unustanud ühtki olen-dit tapmata.“ Ta süvenes endas elumõttesse.

Ta istus kivile.

Nüüd tõusid tas mustad tormitsevad pilved tuld pildudes ja võimsasti müristades ikka kõrgemale ja kõrgemale. Varsti pildusid suured ja rasked veepiisad nagu raheterad hoolimatult ja metsikult ta rinnale ja säält mööda kivi alla hauda, nagu oleksid tahtnud teda nuhelda või puhtaks pesta ta mustast mõttest ja tööst.

Ei, ei — see polnud mitte ainult Heilo, ta ihu ja hing, vaid see oli Rahva Ihu ja Hing, mis sääl Tatramäel kivil istus ja süda suveöö hämaruses valas valupisaraid, oma enese käega, oma enese alla õnistanud hauda.

4

Elina oli õnnelikult jõudnud linna. Olles viibinud mõned päevad ühe kaugelt-sugulase

juures, kui saigi juba teenistuskoha ühe määratu rikka linnakodaniku majas. Olgugi et sellest rikkast räägiti talle imelugusid, ei pöörnud ta neile vähimatki tähelepanu.

„Kas võib teenija, kui need teda ei tülitä, hoolida leivavanemate lollustest, mida nad üha teevad ja millest maailm räägib lakkamata. On ju olemas maailmas rohkem lolle kui tarku.“ — See oli Elina tavaline mõtteväljendus säärase kõneluste puhul.

Mida kauemini ta teenis, seda enam õppis tundma neid rikkaid inimesi ja nende imelugusid.

Et Elina oli tööga läbi ja läbi vilunud ja uusima töötehnikagagi hästi tuttav, siis jõudis ta iga tööga kiiresti lõpule. Töö — see nagu sulas ta kätes. Üks teenijaist lasti kohe lahti ja selle kohustused anti Elinale. Aga see ei tähendanud talle midagi. Vaba aega jäi tal ikkagi küll ja küll. See vabaaeg vihastas rikkaid üdini, sest nende mõiste järele pidi teenija vahetpidamatult tegevuses olema: teisiti ei suutnud nad üldse mõtelda. Nüüd lasti ka kaks ülejäänud teenijat teineteise järele lahti. Aga seegi ei aidanud. Aega jäi nüüdki veel tublisti järele. Küll kraamiti ja otsiti kõik

välja, mis kuidagi lasi ennast nii või teisiti seada ja liigutada. Nüüd alles tõusis majas häda ja õnnetus. Ei leitud ega saadud Elinale enam tööd. Proua ja härra käisid ja jooksid ohates ning käsi veheldes väga õnnetumalt ringi, nagu oleks see Elina vabaaeg rõhunud neid nagu luupainaja.

Alul tegi see Elinale nalja. Nüüd hakkas ta neid terasemalt tähele panema ja imestas, kui väikese mõistusega isegi määratu rikkad inimesed võivad olla. Ta leidis ka imeliku proportsionaalsuse: mida rikkam inimene raha ja vaesem mõistuse poolest, seda suurem needus tolele rahvale, kus ta elab ja tegutseb.

Nii see kaua edasi kesta ei võinud. Elina päästis leivavanemad hirmsast piinavast töö-otsimise hoolest sellega, et lahkus nende juurest.

Kohta otsida ta kaua ei tarvitsenud. Ta sai peagi uue koha ühe inseneri perekunda.

Mõne nädala teenimise järele märkas Elina, et see perekund kuulus maailmas nii vähe olevate haruldaste, suursuguste hulka. Siin olid sügavatundelised ja seestpidi tõsise hariduse tippu jõudnud inimesed ühinunud ja loonud perekunna, mis sädeles nagu hele täht kusagil

kõrges ruumis. Siin hinnati hoolsat inimest, hinnati ruttu ja hästi tehtud tööd. Kui Elina oli teinud kõik töö, siis ei tulnud keegi tööotsimisega hädaldama, vaid öeldi, et võib oma vaba aega kasutada oma enese hääks.

Elina oli väliselt gratsioosne, sisimalt sügav, rahulik ja vooruslikult kaljukindel — ühe sõnaga: sädeles nagu teemant. Pääleselle viibis ta kohal, kus käis palju härrasid. Seepärast pidi ta ennast alaliselt kaitsma haridusega ülevõõbatud kui ka võõpamata härrade vastu, kes püüdsid talle läheneda. Nende hulgas oli isegi härrasid, kes seitsmekordselt olid üliõnnelikult nainud ja lühikese aja järele üliõnnetuna lahkunud abielust.

Mitukümmend korda oli Elina neid kõiki tagasi tõrjunud. Aga ikka tulid nad uuesti ja avaldasid ilusaimate sõnadega oma suursügavat ja ülevat armastust, mida nad kahjuks küll oma tegudes olid aina labastanud.

Siin alles õppis Elina mehi tundma ja neid hindama. Nendest meestest jäi talle meele iseäranis kolm väljapaistvamat tüüpi:

Kui Elina oli juba mitu meest karmilt ja käskivalt eneselt eemandanud, siis ilmus kord

ta ette üks keskealine härra, otsekohene, läbi ja läbi aus, õiglane, määratu sügava ja õrnpööratud tundelise olemise ja õilsa sädeleva iseloomuga. Ta ei tarvitanud Elinale lähenemiseks ei ühtki maskit ega maskeerimist, ei sõnas ega teos. Vale seisis talt eemal ja elas mustustarmastavate inimeste hingemaailmas. Ta oli nagu tükk puhast kulda, mis eluroostet ei tunnud ega kartnud.

Ta ei rääkinudki armastusest ega tahtnud ka otsekohe naida, vaid palus ainult tutvuse luba teineteise tundmaõppimiseks abiellumise eesmärgiga. Et otsuselle jõuda, kas suudavad nad vabalt suubuda ajast ajasse, väsimatult, mahajäämatult ja lahkuminematult teineteise kõrval nagu kaks tähte maailmaruumis. Teineteist sisustada ja ümbritseda jumaluse sisuga, õilistada teineteise hinge pidevalt ilusaimate ja õrnimate armastuse ja austuse närtsimatute õitega. Kui suudavad seda, siis abielluvad, kui ei, siis jahkuvad suursuguselt, roojastamata teineteist.

Et see mees oli täiesti tema Heilo vääriline, seepärast oli ka Elina ta vastu otsekoheselt õiglane ja seletas, et tutvuse soovist midagi ei saa ega tule, sest ta olla enda lubanud

igavesti teisele ega murdvat seda lubadust iialgi.

Seda kuuldes oli see härra tõusnud toolilt, oli astunud Elina ette ja öelnud: „Kõik ausad, õiglased, kohusetundelised ja purunematu armastuse kandjad, nii mehed kui naised on olnud alati selleks märgilauaks, kuhu iga õhuke teadur ja õhukene teadus on lasknud oma pilke, teotuse ja surma nooled. Elame ajal, kus aurtus auga, vale tõega, rumalus tarkusega ja nõrkus kangelaslikkusega armastab seguneda, et siis üksteist teineteise varjus needa või õnnistada, nii nagu see näib olevat kummalegi kasulikum.

Elame kõrgema inimhinge lõhkumise ja lagunemise ajajärgul, kus ihatakse rännata ja elada keset neid lagunenuid ja lagunevate varemete välju. Aga tuleb aeg, kus rahvas tõstab igivana ja igavesti nooreks jääva ausesse, armastuse ja kohusetunde tõetähe oma varemete varjude võimust kõrgemalle: kus saadakse aru, et püsiva perekunna lõhkumise ja ta elutingimuste hävitamisega — hävitatakse püsiv inimene, rahvas ja nende isamaa. Perekunna õnn, õnnetus, viletsus ja surm on üht-

lasi ka rahva õnn, õnnetus, viletsus, rahva ja ta isamaa surm.“

Ta palus Elinalt andeks oma julgust tülitamises ja soovis talle ta raskes seisukorras jäädavat püsivust, kaljulist vastupidavust. Nii-suguseist inimesist tundvat ta suurimat rõõmu, ja olevat õnnelik kohates seesugust naist, keda ta seni oli pidanud olematuks.

Nagu teda oli Elina talle asjaolu otsekohe-selt ära seletanud, sellest oli olnud ausale me-hele küllalt. — lialgi ei tulnud ta enam sel-lega ta meelerahu segama.

Hiljuti oli Elina kohanud ka üht endist jõhkrat lihunikku, kes nüüd oli väliselt hästi silutud ja vägev pangamagnaat. See härra esines talle abielu ettepanekuga, avaldades austavat armastust ja ülistades Elina loomu-likku lihtsust, mis sundivat teda astuma see-suguse tähtsa sammu.

Kui Elina oli kindlalt tagasi tõrjunud kõik ta kosimiskatsed, siis hakkas ta talle pakkuma raha : pakkus esmalt tuhandeid, siis suurendas summat järjekindlasti kuni miljonini, isegi mil-joniteni sularahas või kinnisvaras. Kui see kõik ei aidanud, siis palus Elinat nimetada

ainult soovi, sest ta olevat valmis kõik tema nõudmised täitma.

Ja siis, kui Elina oli teatanud, et härra viigu oma kirgi-orjav keha ja vaim jäädavalt ära siit toast, siis oli magnaadi iharusest lõken-davalle näole ilmunud kilomeetri pikkune rumal ilme. Ta oli läinud suure vihaga välja, hüüdes seejuures: „Toon Pariisist kullas ja brilljanti-des särava iluduse, mille sädeluse ja hiilguse ees peate kadedusel laskma ennast närida.“

Teises toas aga oli ta oma palge peitnud kättesse ja ohanud: „Kulla võim ja raskus on täitnud kõik mu soovid naiste suhtes, ja nüüd murdis üks lihtne neiu selle võimu. Siis oli tormanud ukse manu, löönud selle jalaga lahti ja kadunud tänavalle.

Vaevalt oli Elina panga härrast lahti saanud, kui talle ligineda katsus üks sõjaväeinse-ner, kes tihti külastas ta ausaid leivavanemaid, kus teda oldi sunnitud vastutahtmist sallima teatud ametikohuste täitmise pärast. Proua oli seletanud Elinale ja isegi teda hoiatanud inseneri eest, kelle minevik, olevik ja tulevik olevat kõik kokku puhas rafineeritud don-juanlikkus.

Väga peenelt ja äärmuseni viisakalt ligines insener talle, kutsus teda teatrisse, kõneõhtule, tähtsaile pidudelle, maskeraadile, või niisama jalutama Toomemäele. Aga kõik need kutsed ja katsed äpardasid. Nähes, et Elinal oli mingisugune kaljulik moraal, hakkas insener väga kavalasti ja osavasti Elina moraali kaugelt ja lähedalt õõnistama, purustama ja naeruvääristama. Mõnikord tuli insener isegi kalleimate veinide ja paberossidega Elina juure ja palus, et ta neid prooviks ja nende maitse üle otsustaks. Insener oli väga teadlik sellest, et kui naine korrakesegi kas joob, niisutab oma huuli veiniklaasil või suitsetab, siis on murtud ta vastupanu või vähimalt sellele vastuseisule antud murdumiskäik.

Kõik inseneri peenkavalad plaanid purunesid Elina ja ta maailmavaate vastu.

Aga sellega ei leppinud insener veel: ühel pühapäeval, kui kogu leivavanemate perekund oli välja läinud, ilmus insener järsku tuppa ja lukutas ukse enese taga. Ta hakkas toore jõuga Elinale kallaletungima.

Algas äge lahing. Elina kaitsis end esmalt rusikatega, aga nähes, et see ei aidanud, haaras

vöölt pussi, mida ta alati enesega kandis kaasas. Puss välkus julge ja vahva neiu käes, kuni taganes mees raske ôlahaavaga toast.

Elinal sai kauaaega tagant järele imestada, kuidas insener oli rakendanud tõhe kõik oma sisemised ja välimised võimed, oma hariduse ja harimattuse ühe naisterahva allapoole-kiskumiseks.

Sellest ajast pääle algas Elinal täiesti rahu-lik elu. Kõik teadsid, et siin ei olnud ühelgi ei nii ega teisiti midagi pääle hakata.

Et Elinal vaba aega küllalt üle jäi, siis kasutas ta seda enese arendamiseks ja teadmiste laiendamiseks. Tegi mitmed kutsekursused läbi, käis vabaülikoolis ja õppis ära isegi mõned võõrkeeled, mille tagajärjel avanesid talle maailma suurimad ja kalleimad vaimuaarded, mida ära kasutas põhjani. Ja viimaks kuulus Elina seesmiselt lõplikult sügavamate, õilsamate ja teadlikumate naiste hulka.

Nüüd hakkas ta otsima oma Heilot, kellelt ei olnud ta saanud ühtki sõnumit. Heilo oli kadunud nagu vaikivate vaimude riiki.

Pikapääle sai ta siiski niipalju teada, et Heilo oli lõpetanud ülikooli, kuid siis kadunud teadmata kuhu.

Kõik ta katsed leida Heilost mõndagi jälge, jäid tagajärjeta.

Ühel ilusal suvisel pühapäeval, kui Elina oli kõik hommikulle kuuluvad tööd ära teinud ja end väljaminemiseks riietanud, jäi ta laua juures, mil lamas ajaleht, kivistunult seisma. Ta vaade kiindus rasvaste tähtega trükitud kohale, mida ta ikka uuesti ja uuesti luges. Aga mida rohkem ta luges, seda katkendlikumaks muutus kogu kirjeldus. Nüüd nägi ta veel ainult mõnd sõna ja lauset: „... poliitiline roimmar ... politsei jalul ... Heilo Randova ... väga kardetav ... tabajalle viistuhat talenti puhtas kullas ... autasu ...“ — Kõik muutus Elina silme ees ühiseks kirjuks tomбуks, millest ta ei suutnud enam midagi eraldada.

Aegamööda vajus ta laua juures olevalle pehmele toolile. Nüüd nagu oleks teda ümbritsenud musttuhat vaenlast, kes kõik tahtsid hinge tas lämmatada, millepärast nagu üksteise võidu tallasid metsikult ja hoolimatu toorelt ta piinast pingutatud rinnas.

Oli möödunud tükk aega, kui Elina toibudes virgus ja vabanes nagu luupainuri pigistusist. Ta imestas, et võis ennast liigutada ja

oli terve, ilma väliste veriste haavadeta, mis arvas leidvat kogu kehal. Seda rohkem aga mässas ta sisimas: säääl lõigati ja pigistati nii, et neiu vaevles ja väänles valudes nagu merepind tormi võimuses.

Vaevalt oli möödunud esimene torm, kui sellele järgnes teine palju tugevam. Ta püüdis oma mässavat sisimat taltsutada, aga selle asemel lõi see veel võimsamalt lõõmama. Uuesti tundis, kuidas nägematu lämb hakkas ta hinge kokku vajutama. Hingamine muutus raskeks. Suure vaevaga suutis ta lahkuda toast ja samuda tänavalle. Hämmitus, eesmärgita ja peatamatult ruttas ta ühelt tänavalt teise. Ootamatult leidis end viimaks Toomemäelt. Ta kõndis säääl kohast teise, kuni põrkas vastu Baeri kuhu raudaeda. Siis sammus üle Inglisilla ja istus jalutustee äärel olevalle pingile.

Elav pilt Heilo endisest kõnelusest tuli talle meele, ettekujutus nägematuist vägevaist vaenlastist, mille juures oli vaadanud kahtlevalt, arusaamatult ja küsivalt talle otsa. Isegi Heilolt saadud seletuse puhul oli see jäänud talle tumedaks, mõistatuslikuks. Nüüd viibis ta ise nende seletamatute võimude vallas. Nüüd tundis ja

môistis ta neid päris ligidalt ja ühes nendega ka Heilo sisemist äratundmist.

Järsku traavisid tast mööda nuhkurid, üks erariides ja kaks täiesti mustris ja mundris. Nad nagu oleksid jooksnud tormi Baeri ausambale.

„Vist kühma ja kүүru vajunud kultuuri ja riigi ringiliikuvad alussambad,“ mõtles Elina, kuna vastik vine inimeste mõttetusest ja rumalusest peatas ta huulil nagu möödaminnes.

Mehed olid ammugi kadunud Baeri ausamba taha, aga Elina vaatas ikka veel mõttetumalt neile järele, kuni vajus eluviirastuste maailma. Sääli kiindus ta vaade igatsevale unelmale, mis hakkas lähenema aeglaselt kusagilt kaugusest. Ta kohendas kärmesti siit-säält kleiti, kübarat ja juukseid, nagu poleks need olnud küllalt ilusasti korras.

Mida lähemale jõudis ihaldatav unelm, seda rohkem tundis Elina, kuidas ta rind avanes ja sinna voolama hakkas magusa õnnetundega segatud rõõm. Korraga oli paisunud ta rind nagu määratu suureks väljaks, mil kasvasid lugematu värvilised lilled mida pehme taeva hõngus õrnasti õõtsutas ja hällitas.

Õnnelik nägemus möödus ning kadus teatmatusse tulevikku, nagu muinasjutt minevikku.

Mida kauemini see raskus Elinat rõhus, seda rohkem mässis end pääletungivalt ta ümber mingisugune süngus, haaras teda vastikult ja ja nagu kõige üle irvitades. Ilus, selge ilm muutus, muutus ikka hämaramaks, just nagu oleks alanud päikese varjutus.

Äkki peatas kaks politseinikku Elina ees. Üks kärgatas nagu kôu: „Kes te olete?“ Teine nägi olevat natuke inimlikum ja vastas neiu asemel: „See vaene preili on nähtavasti haige.“ Nüüd vabanes Elina nagu sidemeist ja sai tagasi oma endise selguse. Ta tõusis pingilt ja tegi minekut. Kuigi tas tõusis elav soov öelda neile midagi tüsedat, surus ta selle kohe maha, sest need politseinikud polnud mingid vaenlased, vaid nägematu vaenlase jalad ja käed. Imelik tundus Elinale, et neid inimvaenlase jalgu ja käsi võis, nagu teaduse pilkeks, kaotuse korral vahetada uute ja tervetega. Mingisugune poolpilkeline, poolvaluline naeretus ilmus ta huulile. Ta vaatas üles ja märkas, et päike oli jõudnud õhtule, ja see kaua-aegne liikumatult istumine, millesse ta pääle Heiloga kokkupuutumist oli jäänud, oligi äratanud politseinikkude tähelepanu. Ta kiirendas käiku ja oligi varsti kodus.

Sääl ei tahtud teda ära tundagi. Niipalju oli ta muutunud oma mässava sisima tagajärjel. Proua ei lasknud tal enam teha midagi, vaid soovitas heita kohe voodisse. Ta nägevat välja liiga kohutavalt väsinuna. Tõepoolest tundis Elina eneses rusuvat raskust ja heitiski voodisse.

Aga magamise asemel pöörles ja väänles ta sääl, rehkles ja pildus kätega. Imelik nähtus kütkestas ta tähelepanu: ta seisis määratu suure tasandiku kõrgustikul ja näeb kuidas põhjapoolt veereb kiiresti sädelev teemant otse ta suunas. Siis veeris see kõrgustiku kallast mööda üles ja jäi Elina ette seisma pildudes ümberringi sädelevaid ja helkivaid kiiri. „Ennäe õnne, elav teemant, mida Heilo seni asjata oli otsinud“, hüüdis Elina ja sirutas käe välja teemandi kinnivõtmiseks. Aga just peo alt hüppas teemant ära ja hakkas uuesti tagasi põhja poole veerma. Elina pani jooksu — teemandi järele. Nad tormasid üle määratuma tasandiku, kuni teemant hakkas langema sügaviku suunas, mille kallas muutus üha järsemaks ja mustavamaks. Elina tegi meeletliku hüppe. Just sel hetkel, mil elavkivi tahtis langeda

kuristikku, tabas Elina ta. Samas aga nägi, kuidas Heilo kohutava kiirusega tormas kuristiku kaldast allapoole. Nüüd tegi ta kohutava hüppe üle haigutava kuristiku ja kadus paksu pimedusse. Elina karjatas ja virgus unest, hoides endisi lilli kramplikult peos.

Tumedad aimused tegid veelgi rahutumaks Elina hinge. Aegamööda tõusis ta üles, samas aga laskus põlvili ja andus härdale, kõikvõimsale palvele, kuni väsis ja vajus seletamatusse üliloomulikku unne.

Korraga kuuleb ja tunneb ta, et keegi teda õrnasti hüüab ja raputab. Nüüd virgus ta oma arusaamatust olekust. Ta kohkus ja imestas selle üle, et oli alles põlvili voodis, kuna sügav lohk padjas näitas, et kogu öö oli maganud iseäralikus unes, millest teda proua, kes praegu ta juures seisis, oli äratanud.

Harjunud kombe järele oli Elina voodist väljas ja järgmisel hetkel juba riides.

Kõik oli möödunud nagu velv¹⁾

Seda enam aga sulas töö ta käes nagu jää

1) unenägu.

tuhandekraadilises kuumuses. Seepärast hakkas ümbruskund hüüdma teda töömurdjaks ja kahtlema ta mõistuses, oli ta ju imelik erand teiste inimeste hulgas, keda igaüks tähele pani ja oma arusaamise järele hindas. Kuid see hindamine kandis ikka mingisugust alaväärtustavat maiku.

Oli möödunud nädal, kui Elina isa ja ema tulid ta juure linna ja tahtsid teda viia maale tagasi. Ema ei jõudvat üksi toime saada majatalitusega. Elina ei tahtnud küll minna, aga isa-ema palved olid ju nii kaaluvad, et ta viimaks neile järele andis ja läkski tagasi oma sünni- ja kasvutallu.

Kodutalus valitses suur korralagedus: kõik asjad olid ripakili, rämps ja mustust kõikjal. See kõik ootas virka ja uljast töötegitjat. Elina ei viivitanud viivugi, vaid asus kohe kõike korraldama, puhastama ja ilustama. Mõne aja pärast valitses talus täielik kord ja puhtus. Lillepeenrad kaunistasid elamu ümbrust ja lilled toa sisemust. Igal pool oli midagi idanemas, kasvamas, õitsmas ja valmimas. Kogu Heinaste talu oli oma väljanägemises muutunud haruldaselt ilusaks ja ühes sellega ka inimesed ja loomad, millest räägiti ümbruses otse muinas-

lugusid. Seda oli Elina töötulemus ka tõega ära teeninud.

Laialiste ja sügavate teadmistega naisena võttis ta koduküla kui ka kogu rahva saatusest elavalt osa — ôieti muutus ta Immatsalu küla hingeks, keda kõik armastasid, sest igaüks sai talt nõu ja õpetust, mis osutus igaühele kasulikuks. Ta kuulsus aina kasvas. Aga mida enam see aupaistus kasvas, seda rohkem muutus see talle talumatumaks ja valusamaks, sest selle kuulsuse kasvamisega muutusid inimesed ikka rohkem ja rohkem orjameelseiks ja roomikuiks. See oli Elinale kui mõtlejalle naisele piinlik näha ja tunda.

Igal pool kus ta selle orjalikkuse ja roomavusega kokku puutus, katsus ta seda hävitada. Aga mida rohkem ta selle vastu sõdis, seda enam jõudis arusaamisele, et siin ei olnud tegemist lihtsa hingeveega, vaid aastatuhandeid inimhinge istutatud ja kasvatatud haigusega, mis tarvitab pikka aega tervenemiseks.

Kord kui kole põud ja sellele järgnevad viletsused tabasid kogu Immatsalu küla ja ta ümbruskonna elanikke, pidi Elina elanikkude volitusel käima kuninga juures abi otsimas, kust

ta tagasi tuli äärmuseni sünge ja morni meeleoluga. Ta teatas volitajaile lühidalt: „Kuningas saadab oma truudele alamaile kõiksugu häid soove ja lootusi niipalju, et neist jätkuvat mitmele inimpõlvele.“ Sellele järgnes suur juubeldus kuninga auks, mis ajas Elina nii vihale, et ta hüüdis: „te pelgurid ja rumaluse roomikud!“ Kaugemalle ta ei saanud, sest kiidutorm oli nii suures hoos, et seda võis ainult ajaloo käik peatada.

Nüüd tõmbus Elina seltskondlikust tegevusest tagasi, sest ta nägi et plaan täiskasvanuid veel kord kasvatada oli täiesti nurjaläinud.

Elina oli poolaastat nautinud eraku rahu. Sääl sõitis ühel südasuve keskpäeval kuningliku krooni- ja vapimärgiga ilustatud uhke tõld Heinaste õue. Teenrid astusid tõllapärast maha, ja teatasid, et kuninglik kõrgus prints Vollmacht on sõitnud Elinale kosja.

Kui sellest teatati Elinale, tõusis tas raev selle võimsaima kosilase suhtes, kel oli terve kari naisi kokku korjatud igast ilmakaarest, ja nüüd taheti teda veel saada nendele lisaks. Otse hõisates oleks ta läinud ennemini surma kui printsile naiste arvu suurendajaks.

Paljudes naistes oleks see au kutsunud esile pöörase rõõmu ja hõiskamise, aga Elina ei kuulunud nende hulka.

Prints Vollmacht ilmus isiklikult Elina juure.

Iga liigutus ja sõna, mis ta tegi ja rääkis, tuletas Elinale meele mingisugust väga peenelt mehhaniseeritud masinat, mille käimahakkamisel iga osa liigub oma kindlal kohal ja määratud eesmärgil, ja millest väljanihkumine tähendab masinariket. Samuti sündis ka printsiga. Kui ta vähegi mehhaniseeritud olekust välja kaldus siis ilmus tas kohe esile rafineeritud ja tihendatud toorus, mis elas ta pääaju erikabinetis valgust kartvate ülesannete jaoks.

Printsi jutt ei olnud pikk. Ta ainult seletas ja tõendas, et armastavat Elinat suurima, ülevaima ja õrnima — otse kuningliku armastusega ja seepärast tahtvat abielluda temaga.

Kogu seda kõnelust saatis ja kandis ilmne iharuse kirg, mis levitas enesest kõikjale vänget, tõelikku armastust surmavat lõhna.

Elina vaatles veidi aega kergemeelsuses lõkkendavat printsi ja vastas lühidalt: „Sadadelle naistele olete avaldanud oma suurimat ja ülevaimat kuninglikku armastust ja ikka aval-

date seda edasi. Te alusetu ja mõttetu inimene! Saage mõtlejaks ja ärge labastage ega mõnitage armastust, milleni te pole veel jõudnudki ega jõua kunagi!“

Ta peatas ja palus printsi lahkuda, sest tema naiseks ei saavat ta iialgi. Ta olevat juba Elu printsi kihlatud pruut ja teisi printse ta selle kõrval ei sallivat.

Et sõnad olid räägitud kindlal häälel, siis lahkus prints Vollmacht kibralise vihase näoga Heinaste talust, ähvardades vastuhakkamise eest Elinat raudadega ja kogu Immatsalu küla hävitusega.

Kui Elina isa, ema ja kogu küla sellest kuulda said, oli hirmu ja ahastust iga katuse all. Kõik olid kindlal arvamisel, et kõigepäält hävitatakse kogu Heinaste talu nii, et selle asetki enam ära ei tunta. Mõned arvasid, et ühes taluga hävitatakse ka Heinaste elanikud. Teised olid kindlal arvamisel, et hirmus õnnetus tabab kogu Immatsalu küla. Mõni rääkis, et oli seda suurt õnnetust ja viletsust juba amugi unes ette näinud.

Et Elina sellest suurest aust oli loobunud, tõusis külas äge nurin. Printsile meheleminekul

oleks kogu küla võinud saada suuri soodustusi ja monopoliõigusi, kuna nüüd oli karta ainult kõike halba.

Muidugi oli ime see, et nüüd unustati kõik Elina hääteod. Talle väsimatule häätegitajale loobiti kaela igasugu autut ja alatut süüdistust.

Mida päev edasi, seda kibedamaks muutus ta elu.

Isäranis olid ta vanemad äärmuseni pahased, koguni vihased, milline meelelaad iga päevaga kasvas ja süvenes.

Peagi lendas üksikuid sõimu- ja vandesõnu, mis järjest sagesid. Kõik see aitas ohtralt nuumata Elina vastu kasvavat viha ja põlgust, mis pidi kunagi kuidagi puhkema lõõmavaks leegiks. See sündiski ühel pühapäevahommikul kui isa ja ema olid enne kirikusse minekut sõimanud ja teotanud teda rumalamal kombel, astus isa järsku Elina ette ja kärgatas nagu äike: „Välja, sa kangekaelne ja sõnakuulmatu tütar, välja, kes sa ähvardad tuua meile kaela veel vanas eas suuri viletsusi. Maailma esimese mehe tõukad sa enesest ühe hullu pärast, kes jättis isatalu ja põgenes laia maailma, kus muidugi hulgub, vedeleb ja logeleb ümber — säherduse

meheroisu pärast...!“ Nagu väsimusest peatas isa.

Samal ajal tuhnis ema kapi juures, kus rippus Elina laulatuskleit. Seda nähes pistis ta mõnitama ja lõpuks ähvardas kleidi visata kapist välja.

Elina, ta peigmees ja kleit — kõik said mõnitada, sõimata ja teotada alatuimal kombel, ega kellegi muu kui neiu enese vanemate poolt.

Kui sõim natuke lakkas, küsis Elina neilt: Kas olete mu vanemad, kas olen teie laps?“ Kaugemale ta ei saanud. Algas uus sõimu ja laimu valing, nii et toaseinad kaikusid vastu.

Midagi hakkas Elina hinge ümber kogunema, mis teda äärmiselt valusasti pigistas ja salvas. Siiski ta ei kaotanud veel täielikult oma meelerahu.

Sõnalausumata astus ta kapi juure, avas selle ja võttis välja oma teotatud laulatuskleidi ja ehted, sammus teise tuppa ja riietus neisse. Parimad ja kalleimad tuleviku unistused ja lootused oli ta sidunud selle kleidi ja ehtega. Nüüd taheti neid purustada ei kellegi muu kui

oma isa ja ema poolt. See tundus talle juba liig. Ta ei olnud ennast kasvatanud ega arendanud mõne kuningliku printsi jaoks, vaid elu enese printsessiks — elu printsi Heilo jaoks.

Lumivalges seisis Elina kleidis, mille voldid igal liigutusel õrnasti lainetasid ja siinsääl kord näitasid, kord peitsid riidesse õmmeldud lumeroose, mis särasid nagu lumehelbed selgesti paistva põhjamaa päikese käes. Kogu seda riidetust õrnastas üleni udusarnane loor, milles üksikud peened punased roosid nagu õhus õitsid ja õõtsusid. Kõike seda ehtis kaua kasvatatud mürdioksist maitsekalt pununud pärg, mis oleks tahtnud nagu kasvatada õitseval õiel veel uut õit. Nendele seltsis veel Elina mõtiskelev kindel käik ja liikumine, mis alati tee läbi murdis keset takistuste padrikut. Kõiges selles nägi Elina sadakorda suuremugusem välja kui mõni kerge mõttemaailma veel kergema arvamise järele kroonitud printsess.

Natuke aega käis ta toas edastagasi ja maadles eneses mingisuguse nägematu olen-diga, kellest ta peagi sai täieliku võidu. Jäi siis peatama peegli ees ja märkas oma imes-

tuseks, et tõesti seisis täies pruudiehtes ja ootas nagu muinasjutuline magaja printsess kõrge põhjamaa kalju tipul äratajat ja tõelikku elluviijat eluprintsi. See aga tuleku asemel oleks nagu taganenud.

„Kas olen muinasjutuline ilmaime,“ küsis Elina eneselt; „või olen tundmatu tuleviku neitsi, või oleviku märtrineiu, või kõigist neist veel midagi rohkemat?“ Seejuures näisid ta veerevad pisarad salakavalalt ja täielikult kõike pooldavat.

Ta vaatas veel kord toas ringi nagu jumalaga-jätmiseks. Astus siis välja. Korjas aias lumivalgeid, hele- ja tumepunaseid õisi süle täis. Sammus isast-emast mööda, kes ikka veel sajatasid, öeldes: „minu hing kuulub ainult minule!“ „Sinul ka mõni hing või asi“ — sai ta vastuseks isalt. Elina tahtis öelda veel midagi, aga nägematu võim sulges tal suu. Ta ei suutnud kuidagi uskuda ega aru saada, et need olid ta vanemad, sest isegi metsloomad käituvad suursugusemalt oma poege vastu. Ta ees olid küll elavad inimesed, aga kivistunud mõistusega.

Siiski võttis ta rüpest õisi ja puistas neid

vanemaile pääle ja sülle, sammus siis üle ôue, läbi värati, mööda maanteed, mööda välju, nurmi ja arusid, üle Vaidla mägestiku, üle lokkava heinamaa kuni jõudis Vôhandu jõe ääre. Kogu sel teel puistas ta ôisi maha, öeldes: „Sulle ôu, sulle väli, nurm ja aru, sulle mägestik ja lokkav rohuma puistab isamaa tütar need pisaratega kastetud ôied mälestuseks ja tänutäheks kõige hää, rôômu, ônne ja tröösti hetkede eest, mis olete alati annud nii lahkesti ja ôrnasti, et küllusin ônnest ja hakkasin laulma ülevoolavast rôômust, nii et taevas ja maa mulle vastu hôiskasid“. Ja nüüdki, mil Elina neist täis ääretut hingevalu ja piina üle sammus puistasid nad ta hingesse nagu vastutasuks imelikke, arusaamatut ja salapärast ônne- ja rôômusädemeid, mida samas aga reaalsed mõtted kohe ära lämmatasid. Need tõukasid teda hoolimatult vastu mingisuguselle tundmatule ôudsele tulevikule.

Tüki aega oli Elina liikumatult seisnud paigal ja üksisilmi vaadelnud liikumatut vett, mis talle sisendas mingisugust kaljulist püsivust. Siiski ei suutnud ta kauem vee rahulikkust vaadelda. Ta tundis nagu jõuetust selle ees ja

sammus jõe kallast mööda ülespoole. Peagi jõudis ta kohale, kus vesi suure kohinaga ja nagu vägeva hõiskelauluga vahutades voolas. Tahtmatult seisatas ta uuesti, heitis ôisi jõkke öeldes: „Sulle jõgi need ôied, kes sa vahest nagu kangelane võitled ja samas vaikselt ja liikumatult seisad ega tee väljagi sest, et määratumad sajandid, halvad ja hääd on sust üle käinud: neid nagu poleks olnudki.“

Järsku tundis Elina, et mingisugune hirmus ja inetu mõte hakkas tasse roomama, nagu madu, ja kerima end ta hinge ümber. „Ei, ei! mitte veel seda“ — hüüdis ta ja põgenes jõe äärest.

Peegi jõudis ta Tervindu allikalle, millest jõi suuri sõõme selget vett, mis imetoredasti kõvendas ta järjest nõrkevat sisemust ja tõi seda kusagilt kaugusest ta enese juure tagasi.

Nüüd sammus ta kivi juure ja jäi sinna seisma. Endised ôilsad sädelevad mineviku mälestused viimsest Heiloga koosviibimisest ja lahkumisest voolasid ta hinge. See vool kandis sinna sooja ja ühes sellega ka mingisugust arusaamatut võimu, mis on eluvastast alati võitnud, kuna hellad sõnad, millega olid teineteist õrnastanud,

paitanud ja kallistanud, talitasid nagu maailma haruldasmad ja kuulsaimad arstid ta haavatud ja läbitorgitud hinge ümber.

Kui ta nii oli tüki aega seisnud, siis juhtis oma vaate nagu oodates ja abiotsivalt jõe poole, millest arvas nagu kaljukampade üksteise pääle ladumist kuulvat, nagu oleks sääl keegi nägematu võim kõigest jõust töötanud. Vahest arvas isegi nägevat seda töötajat. Samas aga kadus kõik ja muutus ühiseks halliks koguks, millest ei suutnud enam midagi eraldada.

Ei, ei! Need olid ainult üleliigsest närvide pingutusest tekkinud hämmingid ja pildid, mis iialgi tõelisteks ei muutu.

Ta ei tahtnud enam uskuda ühtki võimalikku, küll aga võimatuid asju.

Raskelt laskus ta kivile, tõmbas loori nii enda üle, et see ka kivi kinni kattis. Kui keegi oleks säält mööda läinud, siis oleks ta ainult imestanud, et kivi oli vaheajal kasvanud hulga suuremaks.

Olgugi et paistis selge ja soe päike, oli Elinas kõik hämar, mis järjest muutus ühatumedamaks. See tumedus pigistas ja vaevas teda nii kaua, kuni kivilt veeris pisarate oja-

kene alla, kus ühines allika ojakesega ja voolas ühes sellega Vôhandu jõkke.

Need olid kahekümne sajandi suurima, ôrnima ja ôilsaima neitsi märtripisarad — need olid kogu rahva suurimate, ôrnimate ja ôilsaimate naiste pisarad, mis voolasid sääl Vôhandu kaldal.

5

Öö oli salaja ära põgenenud ja kuldpunased koidukiired kuulutasid hõbedast päikese tõusu, kui Heilo virgus ja vabanes mornest raskusist ja süngeist hingepiinust, mis olid teda tahtnud vôimsalt kiskuda süsimusta põhjatumasse kuristikku, kust pole veel ükski olend välja pääsnud

Pikkamööda tuli talle tagasi endine raudne rahulikkus. Môtted hakkasid Heilos kindlalt ja püsivalt liikuma ja töötama. Tüki aega môtiskles ta ja jõudis tulemusele, et tal vôimatu on tagasi pöörduda ühiskunda, kes oli teda välja heitnud ja taga ajanud ning kesteab ikka veel taga kiusab. Imelik, imelik ühiskund — just nagu koopaelanik, kes armastab pimedust ja valgust, rumalust ja tarkust, vaesust ja rikkust — paari sõnaga — õnnetust ja õnne ainult selleks,

et oskaks vahet teha nende vahel. Nagu hämaruses elanud hämarusega kokkukasvanud koopa-elanik, samuti ka ühiskund ei kannu välja äkilist valguse sära — ta muutub täiesti pimedaks. Et seda pimedust veelgi täiendada, loob ta sinna veel igasugu tonte, kellede eest hirmul põgeneb kui tal jõudu jätkub, aga nõrkuse korral kumardab maani. Ja sellases õhkkunnas elavad ja rabelevad inimesed, kes üksteist üksteise hirmutuseks küüntega kratsivad ja hammastega salvavad. Mingisugune vastikusetunne peatas Heilo mõtiskelu. Viletsust, rumalust ja jõuetust täis ühiskund põgenes ta vaimusilmist ja sinna asemelle kerkis täiest jõurikkusest mühisev ürgmets, millesse kiskus teda ta vaist, ja sinna laia laande säädiski ta oma sammud.

Aegamisi sammus Heilo alla Tatraorgu. Peatas ja vaatles siit läbivoolavat jõge, milles väikesed kalapojad rõõmsasti mänglesid. Algas siis uuesti mineku teed mööda, mis hakkas ülespoole tõusma. Pooletunnilise käigu järele jõudis ta imelikku asundusse: tee serval seisis kõrts, mis joomarite lallutusist otse pulbitses. Natuke maad edasi asus kena seltsimaja, millest kostsid hüüded: „elagu meie saadik!“

Nende vastas seisis mõisa tore häärber, ja sellest natuke eemal lühikese torniga kirik. Häärberi ees jagati „sina pead“ käskusid, kuna kirikust kostsid koraalihääled võimsalt: „kiitkem vägevat . . .!“ „Näe“ — mõtles Heilo, „siia on iga võimkund asutanud oma võimu keskpunkti. Järsku sõitis tore tõld seltsimaja kohale, lagedalle teele ja peatas säääl. Nüüd tormas majast välja hulk noori valgeis riideis naisi, igaühel lilled käes. Nad säädsid endid spaleerina kahte ritta seltsimaja ja tõlla vahele. Kohe kostis vägev porilaste marss. Salkund noormehi kandsid üht härrat kätel seltsimajast kuni tõlda. Naised puistasid ja pildusid talle lilli ja hõiskasid: „Elagu meie saadik! „Imestades kiindus Heilo pilk sesse saadikusse. Ta ei tahtnud kuidagi uskuda oma silmi. Uuesti ja teravalt silmitses ta teda. Ei olnud kahtlust — saadiku isikus polnud keegi muu kui Heilole hästi tuntud Ants Jalakas.

Heilo taandus mõned sammud ja heitis vihase ja põlgliku pilgu inimestele, kes polnudki nagu inimesed, heitis ähvardava pilgu häbistavalle teole. „Lausun neile natuke kibedat tõtt“, mõtles ta ja pajatas kõigile kuuldaval häälel: „nende

inimeste pää-ajud, kes valivad enestelle säära-
sed saadikud, on kôdunevalt haiged.“ Ta pöör-
dus ümber ja sammus minema.

Vaevalt oli ta edasi jõudnud kümme-
meetrit, kui rusikasuurune kivi lendas tast mööda
maanteele, kus keerutas üles väikese tolmu joa.
Sellele järgnes tugev üldine naerulagin, mis
samas muutus tormilisteks hüüeteks: „Elagu
meie saadik!“

Heilo kiirustas samme, et jõuda rutemini
välja kiviviske piirist, eemale, inimesist ja ta
môistust teotavast asundusest.

Mitmed päevad ja ööd olid vaheldunud, aga
Heilo viibis ikka alles teel ja matkas täisi samme
edasi, julgesti vastu tundmatulle tulevikule.
Ühe ôhtu eel enne päikese loojaminekut mär-
kas ta rõômuga, et seisis seinana tõusva tiheda
ürgmetsa ääres. Üllatuseks märkas veelgi, et
ka tee lõppes siia. Ei ükski — isegi pisim
teerajake ei viinud siit metsa. Tüki aega vaa-
tas Heilo suuri silmi ôhtu môjul hämarduvasse
metsa, mis sisendas talle tunnet, nagu oleks
ta seisnud määratumat saladust varjava tõkke
ees, millest läbi tungides nagu avaneks uus
maailm uute inimestega, uute seni nägematu elu

ja ilu küllustega. „Ma armastan sind, sa uhke, neitsilik, jõurikkas ja hirmutundetu ürgmets“ — tahtis Heilo hüüda metsale. — Samas aga märkas eksituse, sest see ürgmets ei tarvitsenud ühtki kiidusõna, ei tõeliseks ega valelikuks kiituseks.

„Edasi rajamatut teed!“ — hüüdis Heilo ja sammus huupi hämarduvva metsa. Igal hetkel arvas ta kokku põrkavat mõne koleda verejäänulise metsalisega — ja imelik tundus talle, et see polnud veel sündinud. Heilo üksindus, õhtu hämarus ja metsa rahulikkus sulasid kokku ühiseks õudhääletumaks akkordiks, mida segas ainult Heilo enese sammude sahin ja vahetevahel kusagilt kaugusest kuulduv öökulli hui-kamine.

Mida hämaramaks läks öö — seda lohklikumaks ja künklikumaks muutus metsaalune maastik. Vaevalt olles pool tundi kärmesti sammunud, muutus metsaalune iseäraliseks laineliseks: vahest pidi nagu järsule müürile üles ronima, samas aga laskus sügavasse lõhesse, mis oli igasugu põõsastega nii tihedasti läbi kasvanud, et Heilol tuli sagedasti peatada ja väevõimuga teed läbi murda. Aga mida süga-

vamalle ta edasi sammus, seda pimedamaks muutus mets ja viimaks tundis, et viibis salakavalas ja ääretu tihedas mustas pimeduses, mis piiras teda kõikjalt nagu kivisöemüür. „Ah,“ hüüdis ta: „olgu see pimedus minu, rahva või jumala oma, aga läbi pean tast saama“. Ta astus edasi, nii et tihe põõsastik raksus ning maa jalge all õudselts oigas. Just siis kui hakkas veidi koitma, jõudis ta välja järsu mägestiku jalale ja peatas sääli. „Imelik on see maastik“, mõtles Heilo eneses: „lõhed ning tasandikud, lohud ja künkad, orud ja mäed, valgus ning pimedus, sõbralikkus ning vaenukkus elavad ses nagu inimeseski.“ Ta toetus seljaga vastu jahedat ja järsku kalju seina.

Kui hommik oli muutunud seevõrra valgemaks, et Heilo suutis näha, kust paremini võis pääseda mägestikku, hakkas ta kiiresti ronima mäekülgi mööda üles. Mida kõrgemalle rühkis ta, seda selgemaks muutus ümbrustik. Just siis kui tõusis päike, jõudis ta välja ühe suurema mäe mäekülje tasandikule, mille teises ääres mägi üha tõusis kõrgemalle, ulatudes hästi kaugemalle üle metsa ladvastiku.

See väike mäetipu jalal olev tasandik oli

kaetud üksikute põõsastega ja rikkaliku rohuga, mis oli segatud üksikute kaljukampadega ja lumivalgeid õisi kandvate lilledega. Keset tasan-dikku seisis üksik mahajäetud ja üleni sammaldunud neljakandiline onn. „Vist mõne ilmast ära põgenenud üksiklase elamu“ — ütles Heilo eneselle ja sammus onni poole.

Kolm korda oli ta käinud ümber onni ja asjata otsinud ukseavaust, kui alles märkas, et see polnud mingi onn, vaid üleni sammaldunud onniku-juline kaljurahn. Natuke aega vaatles ta seda kuue meetri kõrgust rahnu ja otsis sellele ülespääsmise teed, mille oli järsk sein igalt poolt ära lõiganud.

„Ei, ei!“ hüüdis Heilo „vaatlemisega ei pääse üles.“ Ta tegi mõne osava ronimise võtte, kasutades samblas peidus olevaid lõhekesi ja oligi kaljul. Olgugi et iga iluarmastaja oleks võinud siit nautida maailma ilu lähedalt ja kaugelt, ei tahtnud Heilo seda siiski näha. Nagu hämaruses poolisilmi nägi kusagil sügavuses mõnd hõbevärvilist orupõhja järve, ja kaugel üle mustendavate metsaladvate mere toda rumalusest, tarkusest ja vaimlisest kannibalismist haiget maailma, millest oli põgene-nud nagu hirv verejanuliste huntide eest.

Et seda poolhämaraat pilti ära peita, pigistas Heilo silmad kinni — ei — need olid soojendavad päikese kiired, väsimusest tingitud rammestus ja une võimsalt uimastav magusus, mis tõmbasid igale ta vaatele ette mustad linikud ja mässisid lõpuks Heilogi sellesse.

Aga järsku avanes kaljul väike luuk ja välja ronis lumivalge juuste ja hõbehalli habemega vanamees, kasvult keskmine, sirge ja sihvakas. Vaatamata oma vanadusele, polnud ta oma võimsast julgusest ja jõust midagi kaotanud. Liikumatul seisid ta ning vaatas lamavalle Heilole. Ta näol ei peegeldunud ainustki jälge edevusest, kõrkusest, valskusest, kurjusest ega ühestki muust inimmadalusest.

Heilo ei suutnud kuidagi välja kannatada vanamehe vaadet. See säras nagu hele täht kesköö pimedal taevalaugel ja valgustas mahe-dalt Heilo tumedat nägu, mis siiski väljendas nagu hirmu vanakese raurikkumise pärast. Aga õrn vaade ja lahke küsimus vanalt kustutas varsti igasuguse kahtluse Heilos.

„Mida otsite siin mäeharja tipul“, küsis vanake.

Heilo mõtted ei tahtnud liikuda, ta vaikis

mõned minutid ja vastas siis: „Ma ei otsi midagi, vaid ainult põgenen ja tahan edasi põgeneda“.

Uuesti küsis vanake: „Kelle — kas maailma ja inimeste eest, või põgenete oma enese hinge eest, või koguni kõigist: enesest, maailmast ja inimestest?“

„Ma ei põgene enesest ega enese eest,“ vastas Heilo, „ei maailmast ega maailma eest, — küll aga inimestest ja inimeste eest.“

„Inimeste eest,“ ütles üksiklane, „siis olete vist üks alatu roimar.“

„Mitte seda, vaid harras tõetsija.“

„Siis tulete vist säält allilma inimeste juurest.“

„Ei, päälilma inimeste juurest, kes elavad allilma inimeste moodi“ — kõlas Heilo vastus.

Vanake nagu hämmastus — nähtavasti ei mahtunud tasse Heilo viimane vastus.

Kui üksiklane oli tüki aega mõtiskelnud, ütles ta uuesti: „aga säääl ülalmaailmas elatakse ju suure jumala sääduste järele, mis on kirjutatud kustumatute tähtedega ja igaviku muutu-matu sisuga kõikjale taevalaotusse, loodusse ja igasse inimesse — ta hingesse, kust võib iga-

üks lugeda igal ajal — olgu kas keskpäeval või südaööl.“ Vanake peatas, aga jatkas kohe: „kuidas on see võimalik, et need inimesed — kõikjumaluse kõikpärijad elavad nende allmaailma inimeste moodi, kes on määratud viimse päeva söödaks ja vajuvad alatiselt sinna pimedate alguse poole tagasi, millest jumalad ja maailmad aastamiljonite kestes on eemale kihutanud.“ Üksiklane vaikus ja jäi küsivalt Heilole vaatama.

„Jah“ — vastas Heilo — „hüda seisabki selles, et inimesed on jumalikest säädusist kõrvale hiilinud ja nende asemelle sepihtsenud omad, mis kubisevad igasugu invalidismi pitsatimärkidest, ja nendesse igavestesse eluta kavakuttesse surutakse elav elu ja inimene ning sunnitakse neid sääl invalideeruvalt elama. Aga kui keegi sellele vastu astub ega tunnusta seda omaks, siis aetakse neid taga, nabitakse kinni ja nagu pilkeks puuakse jumala sääduste järele loodud puusse või riputatakse samast puust valmistatud kaaki — kavaksääduste roahvri rõõmuks ja meelehääks.“

Heilo peatas, vaatas natuke eemale ja jatkas: „Inimesed, nad püüavad lähenemise asemel

tungida inimesest eemale. Nad loovad igasuguseid ainelisi kui ka ainetumaid kujusid, püstitavad need kas maapäälsesse metsasallu, mõnesse majja, või viimaks taevatarre, ja käivad siis neid hingetumaid olendeid oma elava hingega kumardamas ja neilt eluhüve almust palumas.“ Kibe näoilme katkestas ta kõneluse.

Nüüd pani Heilo tähele, et need vähesed sõnad olid tekitanud võõristava ilme vanamehe muidu nii rahulikule palgele. Nähtavasti ei suutnud ta kuidagi uskuda ega mõista, et inimesed loovad enestele ülemvalitsejaid — õigemiini — ülembajumalaid, kes siis loovad ja suruvad neid endid niisugusesse olukorda, mis hävitab neid ja nende elu, kuna ülemvalitsejad pesevad puhtaks käed ja lasevad enestele selle viletsuste ja hädade loomingu tasuda tuhande võrra ja tuhandeist põlvist saadik.

Vanakese näoilme muutus lembemaks ja kaastundlikul häälel ütles ta: „nii siis põgenete inimeste eest, kes põevad ajaloo hirmsamat haigust — see on: austavad ja kumardavad rumalusest, toorusest ja hullusest terveksaamatuid ebajumalaid.“

Vanake vaatas Heilole etteheitvalt ja jatkas

siis: „Ühtki rumalust, toorust ega hullust pole hävitatud maailmast ega inimeste eest põgenemisega, küll aga nendele võideldes vastuastumisega: seepärast jäta põgenemine ja astu neile vastu neid purustades.

„Astu vastu!?“ kõlas Heilos õudselt ja hirmutavalt nagu mõnele muinasjutt põrgust. Silmanähtavalt ei tunnud vanake „astu vastu“ tagajärgi.

Järsku tundis Heilo, kuidas kibedustunne ja kurbmeelsus hakkas temasse voolama, nagu vesi purustatud paisust madalikku. Alles siis kui suutis sulgeda selle voolu, vastas poolmurtud häälel: „kui olin kevadrõkkavast rõõmsast noorusest välja jõudnud ja meheks sirgunud, siis valisin rumaluse, tooruse, mõttetuse ehk ühe sõnaga — igasuguse umbrohu hävitamise eneses esimeseks elu eesmärgiks ja ülesandeks.“

Heilo vaikis, kuna ta silmad heitsid kahtlevaid pilke vanakese pääle. Siis rääkis ta edasi:

„Kui olin selle maailma raskeima tööga, enesekasvatamisega jõudnud lõpule, tunnistati mind peaaegu kõigi inimeste poolt hulluks.“

Mingisugune nägematu võim kündis Heilo

näole valulised vaod. Alles siis kui need kadusid, jätkas ta uuesti:

„Siis kui tahtsin seda toorest rumalust ja musta masendavat pimedust inimestes hävitada, siis tunnistati mind koguni kardetavaks hulluks, ja hakati taga ajama nagu suurimat roimarit, olgugi et ma pääle karuohakapôôsa purukslöömise mingisugust muud roima pole saatnud korda.“

Môru naeratus liikus ta huulil.

„Ja nüüd — kõrge kaljumäe elanik soovitab — „astu vastu!“ „Ta sõnad veersid aeglaselt ja raskelt. Kivine tõsidus tõrjus kibeda naeratuse Heilo näolt. Ta vaikis ja juhtis oma vaate maailmaruumi selgesse sinasse.

Tõsiselt ja õrnalt silmitses kõrge mäe elanik Heilot ja ütles: „miks võitlesite üksipäini miks te ei otsinud abi, kõikide abimehelt — teaduselt — ta oleks teid kindlasti aidanud.“

„Aidanud“ — sonis Heilo nagu arusaamatuses. „Jah — ta aitas ja riisus mult vanaisalt pärandatud kalleima ja ilusaima muinasjutu kõike õelust, rumalust ja hullumeelsust purustavast elavast teemandist ja lõi selle asemelle ühe minule vastikuima muinasjutu, millele ristis veel nimeks: „hullumeelsus.““

„Kui imelik, päris imelik!“ hüüdis kaljumäe elanik. „Nii siis kõik maailm ühes oma mõistuse ja tarkusega on tunnistanud sind hulluks.“

„Mitte kõik — sellest kõigest arvake maha mind, minu mõistus ja tarkus,“ hüüdis Heilo nagu võidurõõmsalt.

Vanakese pale omandas sulni ilme. Ta heitis pilgu kaugusse. Viimaks juhtis selle Heilole ja ütles sulaselgel ja kindlal häälel: „Järgne mulle, sa mineviku, oleviku ja tuleviku igaveste kangelaste igavene lemmik!“ Ta hakkas astuma.

Heilo tõusis kähku üles ja järgnes hõbehallile vanakesele, kes tõttas imeruttu edasi. Seda tegi ta mingi arusaamatu sisimese sunni käsul.

Täiesti metsik tee tõusis järjest ülespoole ja oli täis kõikisugu väiksemaid ja suuremaid kaljutükke; täis ristirästi pragusid ja lõhesid; kohati oli tee ja selle ümbrus konarlik, teisal jälle sile nagu lihvitud. Vahest pidi mööda järsku kaljuseina või lõhet üles ronima. Ükski takistus ei suutnud peatada vanakest: kaljult kaljule, ühelt lõheäärelt teisele, hüppas ta niisuguse jõuga, et tundus nagu poleks isegi hüpe ühelt planeedilt teisele talle teinud vähe-

matki raskust, kuna Heilo pidi sagedasti viimse jõu ja mõistuse kokku võtma, et jõuda vanakesele järele. Vahel siiski pidi vanake teda mõnest järsust kaljuseinast üles ja siledalt pinnalt üle aitama.

„Ühel väikesel mäetipul märkas Heilo, et kogu mägestiku harjad ja tipud särasid, sädelesid ja kiirgasid lugematuis värves.“ Ei, ei!“ hüüdis ta — „see ei ole kaljumägestik; see on kaljulillestik!“ Vahel tundus nagu oleks ta astunud ühelt sätendavalt kaljuõielt teisele.

Aega imestamiseks tal ei jatkunud, sest pidi tõttama, et jõuda vanakesele järele.

Natukese aja pärast sammusid nad kitsast lõhe põhja mööda, mis muutus täitsa pimedaks. Et eelmineja asted kostsid talle kõrva, siis järgnes Heilo nendele julgesti.

Peagi tuli tal ronida süsipimedat õõnsust pidi ülespoole, kusjuures teravad kaljunurgad, otsad ja servad veristasid teda igal hetkel, nii et tahtis pöörata ümber ja sammuda tagasi. Samas aga muutus õõs valgeks ja nad jõudsid välja lagedalle konarlikule kaljupinnale.

See kaljupind, mis juhtis neid ülespoole, muutus äärmiselt õelaks, käik vaevaliseks ja

kardetavaks, sest kogu kaljupind oli teravate kaljunukkidega nagu odaotsadega tihedasti kaetud, nii et iga aste juures arvas Heilo veristavat ja vigastavat oma jalgu.

Just siis kui ta astus nagu teravaimate naelte otsas ja tundis koledaimat valu jalus, lõppes see õudne kaljupind ja nad jõudsid välja peegeltasasele kõrgeimale mäeharja tipule, millest taevavõlv vastu helkis nagu veepinnalt.

Heilo ei jõudnud veel ringigi vaadata, kui vanake kaljukindlal häälel kamandas: „vaata ringi, alla ja üles!“

Heilo vaatas ja nägi kõikjal määratumaid udukogusid aeglaselt ja kaootiselt kõikuvat: vahel tekkisid hallis massis mustad laigud, mis hiigla jõuga suurenesid ja jälle kadusid nagu nõiaväel. Mõnel teisel kohal aga puurisid valgusejoad noolekiirusega läbi tihedast udukogust, teadmata kust tulid ja kuhu läksid. Küll katsus ta oma vaadet puurida uttu, aga see osutus võimatumaks. Laisalt hõljuvad uduhulgad sulgesid igalt poolt ta vaate kinni nagu tinamüüri.

„Midagi ma ei näe. Koledad udukogud varjavad ja peidavad kõik enesesse!“ Heilo jäi küsivalt vaatama vanakesele.

Vanake näitas käega kaljule ja ütles: „Pese oma silmi!“

Heilo vaatas ja nägi omaks imestuseks seitse sammu eemal väikest kristallselget allikat, milles tundmatud valgusekiired sädelesid ja mänglesid, nagu oleksid pühitsenud eluiluduste igavest võidupüha. Vees mänglesid valguse sambad ja sädemed nagu virmalised põhjataevas.

Ta astus allika juure ja vahtis sellesse tüki aega ega julgenud oma karmi käega seda taeva puhtuse ja selguse algallikat kuidagi rüvetada. Viimaks laskus hilju allika äärele ja pesi tas oma silmi. Tõusis üles ja vaatas uuesti ringi. Udumassid olid seekord kadunud. Nende asemel seisis palju väikesi ja suuri jooni, millel polnud algust ega lõppu. Mida kaugemale ta püüdis joontele järele tungida, seda rohkem märkas oma enese silmis endise maailmaruumi udu hõljumist.

Ta ei jõudnud selle arusaamatu muudatuse üle järelegi mõtelda, kui juba kõlas kaljuvana küsimus: „kas nägid midagi?“

„Ainult imelikke jooni maailmas ja vastikut udu oma silmis!“ vastas Heilo.

„Pese veel oma silmi!“ kõlas kaljuvana uus käsk.

Sõnalausmata kumardas ta allikalle ja pesi teist korda, tõusis ja vaatas taas ringi.

Nüüd oli udu ta silmist kui ka välismaailmast kadunud ja haruldane selgus vaid valitses silmaringis, kuna kauguses valitses ikka veel sünge tumedus, mis sulges ta vaate.

„Noh — mida näed“ — küsis kaljuvana jälle.

„Näen selgust lähedal ja tumedust kaugel.“ vastas Heilo.

„Pese veel kord oma silmi ja joo kõrgekalju selget allika vett!“ käskis mäevana.

Heilo laskus uuesti allika äärele, pesi taas oma silmi ja jõi suure sõõmu maailma puhtaima allika veest. Tõusis siis üles ja vaatas uuesti ringi. Aga mida rohkem ta vaatles, seda enam tundis, et kõik kaugused olid kadunud, ja kõik asjad olid nagu mõistetavad. Saladused ja arusaamatused olid kadunud, Määratuma maailma ja maailmaruumi elav tõde paistis igalt poolt Heilole silma. See tõde mahtus kõigesse ja kõik mahtus sellesse tõesse.

Heilo unustas hetkeks kõik mineviku nuht-

lused. Ta näol löi õnn pakatama. Ta hüüdis: „mehed ja naised, tulge siia kõrgele kaljuti-pule ja vaadake tõdede tõde!“

Hüüe kaikus kaugustesse ja kajas säält kõik-jalt vastu. Ainult inimesilt ei tulnud ühtki häält kuuldavalle.

„Inimesed, inimesed“ — kordas Heilo ja tundis, kuidas kurbuse kibedus tungis ta rinda.

„Inimesed!? Need viibivad valede ahelais ja taovad neid järjest tugevamaks“ kõlas mäe-vana vastus.

„Lähen ja torman mägestikust alla inimeste juure, näitan ja kuulutan neile maailmaruumis igavest elavat tõtt!“ hüüdis Heilo.

„Mõttetu, mõttetu!“ vastas mäevana rahu-likult: „inimesed ihkavad küll tõtt, aga tõeli-kult armastavad rohkem valet. Iga tõekuulutaja on pidanud inimeste eest kas põgenema või laskma end nende poolt maha lüüa. Ja nüüd tahad sa tagasi minna nende juure, kelle eest sa praegugi põgened. Maailmaruumis igavest elavat tõtt võib ja peabki iga inimene ainult ise igal pool üles leidma. Kes otsib ja leiab selle tõe, see muutub inimesest suuremaks ja ta vaim tungib jumalate troonini ja kisub ka

lihaliku inimese sinna kaasa. Kes aga ei otsi, see teda ka ei leia, see jääb igavesti inimesest väiksemaks ja ta vaim langeb ta jalge alla, mida ta niikaua tallab, kuni ka ta liha muutub tallatavaks.

„Mõttetu, mõttetu“ — kõlas nagu surmahüüd Heilo kõrvus õudselt ja vastikult. Mõttetu, mõttetu — see on ju surmakuulutus, kao ennustus inimestele ja rahvale, kelle eest ta põgenes ja kellele ta siiski oma sügavaimas südame ja hinge põhjas soovis ainult elu igaviku võitu.

„Mispärast tõid sa minu siia kõrgele mäetippu, ja mis pean ma siis tegema?“ pöördus Heilo küsimusega mäevana poole.

Õrnasti, otse õilsasti võttis mäevana Heilo käest kinni ja sõnas pehmesti paitaval häälel:

Tõin su siia, et saaksid maailma ja maailma-ruumi täieliseks läbinägijaks, nende igavese ja muutumatu tõe tõeliseks mõistjaks. Alles siis suudad tungida sinna tundmatusse maailma, kus elavad ja asuvad elavad teemandid, kes täidavad jumalikke soove ainult sel, kes neid evib ja kes tõesti oskab kõrget jumalikku neilt soovida ja seda ka jumalikult kanda.“

Mäevaim peatas hetke ja jätkas kohe:

„Kui kunagi tunned, et paksud udumassid su vaate sulevad ja su mõistuse ümber piiravad, siis pese oma palet kõrguse allikast — see on oma jumalikus kõrgusse tõusvas targas ja terves mõistuses. See allikas asub igas inimeses ja ta voolab ülespoole nagu mahl puujuurest ladva tippu. Ainult vähesed oskavad teda enestes leida ja ülespoole juhtida, kuna ta enamalle jaole jääb kättesaamatuks.

Nüüd kus oled oma palge tas pesnud, nägid maailmaruumis kõiksugu jooni — need olid ja on asjade ja sündmuste olemise piirid, millest üleminek tähendab üleminejalle kadu — või otsekoheselt öeldud surma.“

Uus hetkeline peatus. Siis tõstis mäevaim käe näitavalt ja ütles:

Vaata sinna alla — see on igavene Maaväli, mil inimesed täis eluvalet vaevlevad. Sellest pead üle minema! Keset seda välja seisab Metsikuste Maantee. Tast ülepääsmine on äärmiselt raske. Ta algab kusagilt mineviku hämarusest ja nagu näed, lõpeb kõigi aegade Valuala jõkke, millest ei ükski inimhing pole suutnud tänini veel üle tungida. Ja tolle“ — ta rõhutas siin iseäranis — „jõe taga asubki

too maa, taeva maailmaimede maa, kus elavad ja asuvad elavad teemandid.

Nüüd mu kaljune kangelane — mine, sest eesmärk kõrge ootab sind.“

Heilo kuulas ja nautis seda teadet nagu mesimagusat muinasjuttu, kuulas ja märkas, et jutustuse vaikimisega oli ka mäevaim kadunud. Ta silmitses ümber ja otsis kaljutarka. Aga kõik oli asjatu, kadunu jäigi kadunuks.

Nüüd hüüdis Heilo täiel hääl: „kaljuvana, kas tabas sind õnnetus!“

Natukese aja pärast kuuldus ülalt alla hääl: „ainult õnn tabas mind, sest võisin juhatada teed esimesele inimesele elavate teemantide maailma.“ Sellele järgnes pühalik vaikus, mida ei ükski hääl enam ei katkestanud.

Järsku tundis Heilo, kuidas imelik jõuduandev soojus tungis ta rinda, ühes sellega ka sügav jumalik rahulikkus ja vaikne tõsine rõõm ja õnn. Uue maailma ja uue elu päike hakkas tõimsalt tõusma.

Korraga hakkas lindude appikarjuv kraaksumine ja äge sädistamine kostma ta kõrva. Ta ehmus ja virgus üles: ta oli kaljupangal maganud. Lindude hirmukisa oli päris tõeline

kisa, sest määratu suur kaljukotkas tiirles uhkelt mäetippude kohal ega teinud lindude hädalavast kisast väljagi.

Heilo tõusis üles ja vahtis kaua aega ümber ega suutnud kuidagi veenduda sündinud loos, kas oli ta näinud velvi, või oli see kõik sündinud otse ilmsi: kõik oli nii otsekohene ja elav, et isegi vastupidist mõtelda, tundus talle olevat avasilmi velviks.

Mida rohkem ta mõtles, seda enam kadus tas möödunud elukibedus ja asemelle valgus võimas elutahte tung. Nüüd oli ta valmis võitlema igasugu kallaletungivate vaenlastega.

Ta huulil pakatas tasane ja tõsine elurõõmus naeratus. Ta ajas enese sirgu ja hüüdis eneselle: „kui igal asjal ja sündmusel on oma piir, siis on seda ka Heilo põgenemisel. Pööra ümber ja sammu tagasi, sest seda käseb sinu kõrgem mõistus.“

Kauemini ta ei peatanudki, vaid tormas minema. Ta hüples ja jooksis ühelt kõrgustikult teisele, ühelt orukaldalt teisele, ja laskis seejuures rõõmsal laulul kajada: „eluvõit — ligemalle rühin sull' . . .!“ nii et kogu mägestik tuhandeil häälil kaasa kaikus.

Nüüd tormas ta mägestikust alla: mööda mäekülgi, orupõhje, mööda ojakesi ja koski, mööda kristallselgeid järvi ja jõgesid, kuni jõudis välja mägestiku jalale ja ühtlasi ka vägeva ürgmetsa juure. Olgugi et päike laskus ja püüdis ennast peita määratu suure, tumedalt ja salapäraselt seisva metsa taha, ei kohutanud see Heilot põrmugi. Julgelt ja võitlusevalmilt sammus ta metsa.

Edasitungimine ürgmetsas muutus järjest raskemaks: igasugused takistused olid endid nagu aegsasti valmis säädnud: suured samblamättad, hiigla puujuured ja nende vahel sügavad rõõned ja hundiaugud. Vahel tahtis vägisi vajuda mõnne rohuga kattunud auku. Samas jälle sulgesid puude tihedad oksad edasimineku. Tihti kostsid ta kõrvu metselajate õudsed rööगतused. Samas aga valitses salakavalalt hiiliv vaikus: kõik see kokku ühes Heiloga vajus ikka rohkem ja rohkam alanud öö musta merre

Ta võitis kõik takistused ja ruttas kiirest edasi, aga vägev ja iidne ürgmets ei lõpnud ega lõpnud. Igal südaööl tahtis ta ära väsida, aga igakord andsid esimesed koidukiired talle jõu tagasi.

Kolmandal hommikul, kui kuldkollane päikeseketas tõusis metsaladvult kõrgemale, muutus mets äärmiselt tihedaks ja sulges tee igalt poolt. Ainult jõuga tungis Heilo edasi. Järsku üllatas ja imestas ta: mets lõppes ja ta seisiski igavese Maavälja ääres.

Tüki aega peatas ta ja silmitses määratumat välja, mis oli täis igasugu inetumaid ja ilusaid inimasulaid, millede vahel olid segamisi vilja- ja umbrohupõllud, metsasalud ja kannustikud, lopsakad aasad ja paljaspäised kaljud, rabad ja liivaluited, järved, jõed ja ojakesed: igale poole oli surma ja elu mõte segamini puistatud, nii et raske oli aru saada, kuhu üks lõppes ja kust teine algas.

Kui Heilo väljal edasi sammus, kuulis ta ühest viletsast asulast igavesti ilusat tööritmi- list tüminat ja elurõõmust laulu, mille hääled ülespoole tõusid ja kõrgusse kadusid: imelikuna tundus talle, et keset seda eluviletsust seisva asula ümber oli selgesti tunda elulõhna. Samas aga möödus ta toredast lossist, millest tungisid välja muusika ja pidutsemise hääled, mis andsid tõendust suurest rõõmupeost, ei — see oli elurõõvetuste orgiline rõõmupidu, mille hääled va-

jusid allapoole ja levitasid maapinnal surma lõhna. See lõhn oli nii vänge ja vastik, et Heilo ruttas samme lossist eemale jõdma.

Nüüd viibis ja rändas ta taas inimeste ja nende elu keskel. Sagedasti astus ta, kord kehvik, kord rikka majja, peatas neis ja pani elu tähele, mis ei pakkunud kuigi rõõmustavat pilti: ühes kui teises valitses ilusa ja puhta, uhke ja sügava elumõtte asemel õhuke ja õudne, ropp ja inetu, järjest hämarduv elumõttetetus, mis paiguti kihutas kui kiirrong igavesele kadule lähemale. Keegi ei arvestanud inimesega. Kellelgi polnud aega järelemõtlemiseks. Igaüks püüdis hävitada eneses kui ka teises võimalikult ruttu inimest. Mida suurem oli inimeses viga, mida rohkem oli tas halba ja alatut, seda enam leidis ta halastust ja õigustust. Kõik liikus suunas, mis mahtus lausesse: „saagem kõik vigaste ja rikutute sarnasteks!“

See nende elusisu määrav lause oli Heilole äärmiselt vastik. Ta ei suutnud sellega leppida, vaid säadis sellele vastu uue lause: „saagem kõik jumalate sarnaseks ja inimeste vääriliseks!“

Inimeste hingest nagu oleks talle kõlanud

vastuseks suure naerulagina saatel: „sihuke tolatark, hull!“ Ta kiirendas käiku, et jõuda rute mini läbi ja eemale inimesist, kes raiskasid kal leimat ja kauneimat jumalaaega rumaluse ahe late tagumiseks enestelle kaela.

Peagi tabas Heilot uus üllatus. Ta jõudis inimeste hulka, kes kõik põlvitasid ja palusid: ühed palusid, et jumal neid hirmsasti nuhtleks pattude pärast, teised palusid, et jumal neid rän gasti nuhkleks selleks, et nad võiksid inimesteks saada ja jääda. Olgugi, et see kõik tundus veid rana, meeldis see inimeseks saamise tung Hei lole siiski. Nad ei puutunud teda ega tema ka neid.

Kui Heilo nii rahulikult oli paar päeva rännanud, kohtas ta kolmandal päeval suure kogu inimesi, kellele silmamoontaja andis etendust. Et etendusest uus pilt pidi kohe algama püsatas Heilogi.

Eesriie eemaldus. Suure kisa ja käraga tor mas aktöör lavale ja teatas karjudes täiest kõ rist, et ta näitab kogu maailmale imede imet. Vedas siis lavale kaks kasti, ühe ütlematu to reda, teise täitsa lihtsa. Tõi siis veel ühe laua suurendusaparaatidega, säädis selle kastide ette ja teatas taas, et nende aparaatidega võivat

suurendada igat asja niipalju miljoonikordi, kui keegi soovib. Et see õige on, seda tõendavat ta kohe.

„Vaadake,“ hüüdis aktöör,“ siin on lihtne kast, mis on täidetud viljateradega äärest ääreni. Aga ootage natuke ma näitan, millist jõledat prahti see sisaldab:“

Ta astus kasti juure ja hakkas viljaterade hulgast midagi hoolega otsima. Peagi leidis ta otsitava ja hõiskas rõõmsal palgel: „vaadake: sõkal!“ Nüüd pani aktöör oma mõistuse ja aparaadid sõkla suurendamiseks tööle, kuna ta teisest küljest hakkas terade hulka teotama, nii et lõpuks terade asemel oli määratu suur sõkal. Tõusis tormiline süüdistamine ja teotamine: „Häbematud terad — petavad inimesi ja inimkunda sõkaldega:“ Kajasid rasked vande, needuse ja hukkamõistmise sõnad terade pihta, mis alles siis vaibusid, kui aktöör astus teise kasti juure.

Vaatajad jälgisid uudishimuga aktööri tegevust.

See avas ettevaatlikult kasti, mis oli täis igasugu maailma prügi. Ta segas ja otsis hulga aega, enne kui leidis ühe kôdunenud viljatera.

Hõiskas siis jällegi rõõmust säraval palgel: „Vaadake: viljatera prügihunnikus?“ Nüüd hakkas ta seda tera aparaatidega suurendama, kuni näha polnud enam ühtegi prügi raasu, vaid ainult määratu suur kôdunenud viljatera. Kôlasid joovastavad austuse hüüded ja õnnistuse sõnad, mis kuidagi ei tahtnud lakata.

Kui selle kôdunenud viljatera juubeldus oli täies hoos, kôlas nagu kaugusest trummipôrin ja teisel hetkel olid kastid kadunud, kuna kummagi asemel seisis mees. Viljasalve asemel seisev mees oli lihtne, korralik, tõsine, õilsa ilmega, kelles näisid kôik kõrgeimad môisted kehastuse leidnud. Aga prügihunniku asemel seisev mees oli kehastanud kôik maailma kergused. Ta keha, tühja rinda, kaela ja käevarsi ilustasid igasugu kuld- ja kalliskivi-ehted. Niipea kui see kerguste kehastaja nägi raskuste ja sügavuste kehastajat, tormas ta kohe talle kallale ja hakkas teda igatmoodi taguma.

Heilo vaatas ja imestas, et see võimakas mees laskis ennast sellest kergatsist taguda, ilma et sõrmegi oleks liigutanud ta eemale-tõrjumiseks, kuna isegi väikesest liigutusest oleks jatkunud ta kaugusse heitmiseks.

Ilma kõhklemata astus Heilo nende juure ja tõukas kakleja eemale.

„Ärge puutuge kõlvatumasse!” hüüdis sügavtõsise hääle ja ilmega raskuse vaimu kehas-
tav mees. „Ta tagus mõneminutiga oma arva-
mata pika mineviku, lõpmata tuleviku ja lühi-
kese oleviku oma enese jalge alla surnuks. Ja
säärasesse kõlvatumasse ei puutu ma iialgi
ega soovi ka, et mõni teine tasse puutuks,
sest kõlvatused on äärmiselt aktiivsed ja külge-
hakkavad. Kes kord neisse puutub, seda need
enam kergesti lahti ei lase, kuni nad talt on
kõik riisunud: ihu, hinge, mineviku, oleviku
ja tuleviku.“ Nüüd näitas ta kaklejalle, kes
lamas maas surnuna ja ütles: „ta läheb tagasi,
mina lähen edasi!“ Nüüd kõlas järsk trummi-
löök ja selle pääle oli kõik kadunud.

Kõlas aktööri hääl kes kuulutas etenduse
tänaeks lõpetatuks. Inimesed valgusid laiali.
Ka Heilo sammus edasi.

Maastik, mis seni oli olnud ühetasane ja
ühetooniline, muutis järjest oma kuju: asulad
harvenesid, kuna künnad, orud ja metsasalud
tihenesid: loodus nagu lähenes rohkem oma
algkujule. Sagedasti peatus Heilo mõnel oru-

kaldal või künkaharjal ja võttis osa looduse elurõõmust ja eluilust.

Künkale, mill avanes võluv vaade ümbrustikku, jäi Heilo seisatama. Aga vaevalt oli ta peatunud, kui kostis õel ja õudne läbisegi karjumine ta kõrvu. Heilo juhtis oma vaate sinna kust kostis kisa ja kisklemine, ja nägi veidrat seiklust: hulk inimesi, mehi ja naisi, vanu ja noori, harituid ja rumalaid, sõimasid, rõhusid ja tallasid ühte täiesti rahulikku naist, kes aina oigas ja ägas ega julgenud nähtavasti vastu panna hulgale, kes ta piinamisest tundsid suurt naudingut.

Kähku sammus Heilo piinatava ja piinajate juure ja eraldas nad. Pöördus siis küsimusega hulga poole:

„Mis kurja on teinud seesinane teile?“

Inimesed vahtisid üksteisele küsivalt otsa ega teadnud midagi vastata.

Samas aga astus üks küürakas lombak Heilo juure ja teatas: „Ta on lihtsalt kõlbmatu inimene ja kõigi inimeste, jumalate ja põrguliste poolt abitumalt maha jäetud. Need pole teda kunagi sallinud ega kannata teda praegugi silma otsas, sest ta pole ohverdanud nendele omast

ihust, hingest ning verest ühtki kübemekest, seepärast on nad teda algusest saadik vihanud, põlanud ja alaliselt maha tallanud, ja seepärast rõhume ja tallame meiegi teda.“ Ta põrnitses vaadata Heilole otsa ja hüüdis nagu täienduseks: „Rõhume rõhutavaid ja tallame tallatavaid, sest kõik maailm rõhub ja tallab neid!“ Põrnitses siis vastust ootavalt taas Heilole.

Heilo vaatas vaikivalt kord inimestele, kord küürakalle ja ütles viimaks rahulikult ja kaljusel häälel: „Ainult vaimliselt küürakad ja füüsiliselt tallatavad rõhuvad ja tallavad süütumaid ja sirgeid alla. Küüraklus — see on teie kuningas, kelle ees roomate, kes teid piitsutab ja kellele laulate selle eest hümnid, otse eneste ja kogu inimkonna jõledaimaiks pilkeks ja teotuseks.“

Lühikese peatuse järele jätkas Heilo:

„Vabastage endid ajavoolus sissekasvatatud ajaloo alatumaist valedest!“

Sõnad mõjusid. Inimesed vabanesid nagu hullumeelsuse ahellulist. Rõhutav ja sõtkutav jäeti rahule. Inimesed olid mõne minutiga jõudnud mitu tuhat kilomeetrit inimsusele lähemale.

Enne edasiminekut soovis Heilo nendele, et nad kui inimesed hingaksid ja kiirgasid enestest välja ainult kõrget sügavat ja õilsat inimest, mida inimkond, ajalugu ja jumalad on aastatuhandeid oodanud. Ta kumardas ja astus minema.

Võluv kungasmaastik hakkas kaduma, kuna eemalt paistis karm ja lage kõrgekiltmaa. Järsku hakkas tee kramplikult looklema. Ühe kõvera käänaku taga tabas Heilot uus üllatus. Terve salkkond inimesi vaidlesid isekeskis ja vehklesid kätega ühe kuju ümber. Igaüks tõendas, et kuju peab ainult nii seisma. Alalisest käänmisest ja väänmisest kulus kuju ruttu väiksemaks. Tõusis äge üksteise süüdistamine, mis veidralt arenes niikaugale, et igaüks püüdis hiilida teisele selja taha, et pista täiesti salaja teisele kihvtist oda seljasse. Aga niipea kui hiilijad sattusid üksteise näo ette, tegid nad kohe, nagu oleksid parimad sõbrad. Kuid seljataga algas endine alatus.

See tegevus paistis Heilole nii inetuna, et otse jooksis salkkunast läbi ega vaadanudki enam tagasi, olgugi et läbisegi hüüded „hull“ kajasid ta kõrvu.

Taimestik muutus järjest kehvemaks, puud ja põõsad kiduramaks. Õhk oli lämmastav ja kollase tolmuga küllastatud. Kaugel eemal tõusid üles võimsad tolmupilved pööreldes, mida kõike lähenev õhtu hakkas peitma enesesse.

Maanteest veidi eemal silmas Heilo madalal künkal suure salkunna kadakapõõsaid. Ta pöördus teelt ja sammus nende sekka, et ööbida nende juuril ja varjus. Vaevalt oli ta jõudnud nende keskele, kui kuulis tasast, mahedat ja rõõmust kilkamist. Ta juhtis vaate sinna, kust tulid hääled ja silmas jumalik-uhket pilti: ümber samblast ja okstest tehtud hurtsiku jooksid ja mängisid lapsed ühes vanematega. Siin voolas nagu hiiglajõena elurõõm ja eluõnn.

Nagu pildist nõiutuna seisis ta ja vaatles seda tüki aega. Pilt nagu kiskus teda eneselle lähemale. Kõhklemata astus Heilo hurtsiku juure ja palus kui rändur öömaja, mida lahkesti lubatigi. Üllatavana tundus talle, et siin armetumas ja viletsas hurtsikus elas suursugune lihtsus, sirgejooneline otsekoheusus, sädelev rõõm, kõrge õnn ja ülev rahu kõrgemal ja puhtamal kujul, kuna käigul ja öömajus oli leidnud kõik-

jal — igas inimeses ja igas toas tükikese hullu- ja haigemaja, röövli- ja vargamaja, tüli- ja kakelusmaja, valet ja vanglat. Nende vahel olid tõe- ja õnneterad kägarasse pigistatud, ja seepärast hirmsasti, peaaegu tundmatuseni ära moonutatud.

See kehvikperekund, kehval väljal ja armetusmas hurtsikus säras nagu kalliskivi tihepimedas öös, nagu hele täht sügisöö tumedal taevael.

Öö viimsel hingeheitel tõusis Heilo üles, saatis viimse pilgu Maaväljale, mis oli — kas sahkertajaile maha müüdnud või pikaaegsele rendile antud. Heitis siis õitsevaid pilke maha jäävale hurtsikule ja algas oma igapäevase teekunna.

Maastik tõusis järjest kõrgemale ja muutus rohust, puist ja põõsaist täiesti lagedaks. Nende aset täitsid paljad kaljupangad ja räpsukalju rahnustikud. Siin-sääl lebasid luited tummalt ja ootasid tormi nagu orjad vihast valitsejat. Eemal paistis silma hiigla vall, mille tagant tõusid paksud suitsu- ja aurupilved, tolmu- ning nõesambad, mis pööreldes ja vääneldes ühinesid mustaks taevast varjavaks linikuks,

mille all kolises ja mürises vaenuliste jõudude äge võitlus.

Imelikud, arusaamatud tumedad aimused kihutasid Heilost läbi.

Varsti jõudis ta valli juure, ja seisatas vähekeseks selle jalal. Ühest kui teisest kohast paistsid vallimullast välja inimsääre- ja päaluud, kuna vallihari koosnes ainult puhtaist luitunud inimluist. Mustad mõtted inimkonna rumalusest tungisid temasse. Heilo ohkas ja hakkas mööda vallikülge ülespoole sammuma. Iga aste juures ta jalge all oigasid ja klõbisesid luud, eriti õudselt klõbisesid nad valliharjal.

Kulus tükk aega, enne kui ta suutis oma vaatega läbi tungida sellest suitsu-, auru- ja maailmatolmust, mis teiselt poolt valli lakkaamatult üleskerkis. Pilt, mis siit ta vaatele avanes, oli äärmiselt sünge: kõik maailma rumalused kahvatasid selle ees.

Hiigla maantee, mis algas kusagilt kaugusest ning ühendas enesesse kõik maanteed, õhu- ja veeteed, ning lõppes siit lähedalt mööda voolavasse Valuala, jõkke, kust ükski inimese võim polnud suutnud üle tungida, ega ka silda üle ehitada. Kahel pool teed seisid

määratu suured inimluude vallid, mis vaheldamisi ühes kui teises kohas suurenesid. Teel kihutasid ja vurasid tõllad, autod, laevad ja raudteerongid, viletsad reed ja vankrid, ratsasõitjad ja jalakäijad, haritud ja rumalad, terved ja vigased, üksikud inimesed ja kogu rahvad. Hirmsa kiirusega püüdsid nad jõuda üksteisest ette. Igalühel oli nähtavasti suur kartus hilistuda ja ilma jääda mingisugusest saagist, mil pidi olema äraarvamatu suur tähtsus.

Heilo hakkas teest üleminekut otsima, aga see osutus võimatumaks, sest teel liikus ainult kaks võimsat voolu : üks liikus Valuala jõe poole, ja teine säält tagasi. Igaüks, kes tahtis üle minna, kisti armutumalt vooluga kaasa, kuna vastupanijast kihutati hoolimatult üle.

Nüüd heitis Heilo pilgu jõeale, mis nii lai ei olnudki, nagu oli arvanud. Tundus paradoksina, et moodsa tehnika ajajärgul ei suudetud jõest üle tungida. Ülejõgine kallas tõusis lausaldi kõrgemalle ja muutus ühtlaseks maastikuks, kus asusid kuulsad muinasjutulised elavad teemandid. Natuke imelikuna tundus Heilole, et isegi siinpoolne mantee tolmu ei suutnud üle jõe tungida, sest ilm oli säälpool haruldaselt

selge. Kõikjal sääl valitses rahulik elu. Kusagil polnud näha võitluse iha ega kiha. Siinpoolne kallas aga oli määratu kõrge ja koosnes ainult puhtast kullast, mille tükid ja pangad olid üksteise pääle kuhjatud. Ja see kollakas kuld oligi kahe vägeva inimvoolu sünnitajaks.

Järsku kostsid loomalikud röögatused ja õudsed vandesõnad Heilo kõrvu. Otse ta silme all sugenesid pildid, millele isegi metselajad oleksid kadestanud.

Teisel pool teeääres kihutas igasugu sõidukeid üksteisest üle, nii et inimliha, luude ja sõidukite tükid paiskusid siia-sinna teele laial millest järgnevad sõitjad hoolimatult üle kihutasid. Natuke maad eemal kihutati salkkunnast jalakäijaist üle niisuguse hooga, et liha, vere ja luude raasud paiskusid kõrgele õhku, kust langesid alla punase vihmana. Kõik see aga ei kohutanud järgnevaid sõitjaid põrmugi. Ikka kihutati üksteisest mööda ja üle, küsimata, kas see oli õige või kõver, nii et inimluude vallid mõlemil pool teeäärel aina kerkisid, nagu oleksid maa-alused jõud neid siit-säält üles kuhjanud.

Otse keset teed ragisesid rasked paugud. Tõusid mustad suitsusambad, millest sähvisid

välja ahned tuleleegid saaki otsivalt. Tärisesid relvad ja parv parve järele tormasid meesjõugud metsikult uludes ja karjudes üksteisele kallale, üksteise tapmise ihas ja vihas. Purustatud ja lõhkikistud inimkehade, loomade ja relvade rusud saalisid kõrges suitsuses ja tolmuses õhus, kust sadasid nagu raske tornaado sajuna alla teele ja surmasid igaühe, keda eest leidsid. Vaevalt olid ühed surmatud ja puruks lõhutud, laiali pillatud või maha tallatud, kui uued parved tormasid hambaid ragistades taas üksteisele kallale, ilma peatamata, ilma mõtlemata: töötasid nagu tapamasinad kuni kulusid, kadusid ja andsid ruumi uutele inimloomadelle.

Nagu kivistunult seisis Heilo ja tõmbas oma vaate aegamööda tagasi enese poole. Aga otse ta jalge ees valli jalal teel sündis uusi õudseid lugusid: üks kullapanga kandja väsis ja kukkus maha. Järgnev tormas ta kallale, kägistas ta siinsamas, kahmas kullapanga sülle ja põgenes edasi. Väsis aga peagi ja püsatas. Samas aga kihutas raske tõld tast üle ta keha purustades. Tükeldatud laip ja kullapank jäid kõrvuti lamama. Veidi eemal kukkus üks teine väsimusest maha, kohe hüppas keegi järgnev

talle turjale, lõi pähe raske hoobi ja haaras metsikul kombel ja tiigrisilmil, mis kirest otse-lôômasid, kullapanga kätte ja tahtis edasi minna. Aga vahepääl oli mahalöödu veidi toibunud. Ta haaras vastase jala pihku ning näris tal jala veresooned läbi ja jäi siis liikumatult lamama, kuna teine lonkas veel tüki maad edasi ja kukkus siis surnuna ühes surnud kullapangaga maha. Otse Heilo silme all hakkas üks kullapangaga mahakukkunu teelt ära roomama. Roomas ja jõudis valli jalale, kus elu lahkus ta vaevatud kehast, jättes laiba ühes verrega paagatatud kullalahmakuga inimluudest valli suurendamise aineks.

Otse lõpmatuseni võis tähele panna kuidas igal hetkel Darwini teooria siin sündis ja suri, jättes järele päris tõelikud teooriata tagajärjed.

Elavad inimesed olid pööraselt hullunud ja uppunud ja kinni kasvanud surnud kullasse, millest ükski võim pääle surma ei suutnud neid vabastada. Äärmiselt õudne oli vaadelda neid kullaorje, kes ise olid oma enese Mina maha tallanud oma enese jalge alla. Kes on nad aheldanud, kes vabastab nad, mõtles Heilo ja hüüdis: „tulge siia, te mitmekordsed kasva-

tust vajavad pädagoogid ja vaadelge mis olete teinud inimlastest!“

Heilo peatas veidi, astus siis mõned sammud valli mööda edasi, kusjuures luud ta jalge all kalgilt ja kaebavalt klõbisesid, ja hüüdis uuesti: „kus te olete, sügavad mõtlejad, filosoofid ja prohvetid — astuge hullunud rahva sekka ja lunastage nad!“

„Marss“ — kõlas kui mürin Heilole kõrvu. Rahval pole aega sünnitada ega kasvatada sügavaid mõtlejaid“ — kajas irvitava vastusena, millele järgnesid: „marss! Ruttu! Silmapilk edasi!“ Nüüd vaatas Heilo enese ümber ja märkas, et oli trobikunnast sõdureist ümber piiratud, kes olid pääläest varbaotsani relvis. Enne kui ta suutis õieti aru saada, kõlas uuesti vali hüüd: marss, väejooksik!“ Ühtlasi virutati mõned hoobid püssipäraga talle selga.

„Marss!“ — kõlas taas äärmiselt toorelt, kuna mitmed üksteisele järgnevad rusika ja püssipära tõuked sundisid Heilo astumisele. Haljaste löögivalmis mõõkade ja laskelaetud püsside vahel sunniti teda kiiremale käigule. Peagi jõuti laagrisse, kus kästi tal laagri keskkohas koosoleva kõikvõimu lähedal peatada.

Kõik see oli sündinud imekiiresti. Alles nüüd sai Heilo natuke mahti heita pilku ümb-
russe ja sündmuse üle järele mõtelda.

Sammu paarkümmend eemal oli suur hulk uhkeid kalliskividega kaetud vaipu maha laotatud, millele oli asetatud kaunis suur ja lihtne, nähtavasti hädasunnil tarvitusele võetud vana laualogu. Teisel pool lauda seisis kõrgemal alusel uhke puhtast kullest tool, mis oli kroonimärkidega üleni ornameenteeritud, millelt päikese kiired kahvatult tagasi põrkasid. Kummalgi pool tooli seisis puupingid. Kogu seda kaadervärki valvasid paljaste mõõkadega, tärne täis rinnaga püstipäi sõdurid, kuna ümberringi sekkeldasid igasugu mustris ja mundris sõdurid ja nende juhid, kes isekeskis mõttetumalt otse äärmiselt labaselt lõkerdasid ja lärmitsesid, nii et kogu ümbrus toorusest, loomalikkusest ning metsikust rumalusest pulbitses nagu tõrva katel lõõmaval tulel.

Järsku käis imelik kahin läbi ümbruse, siis vaikis kõik nagu surnuhaud.

Eemalt lähenes kiirel kihutusel salkkund ratsanikke. Nendele järgnes terve alev kõiksugu sõidukeid ja palagaane. Kõik palgatud auand-

jad andsid neile suurt au: igaüks, kes oli lihtsalt riides, andis lihtsalt, labaselt ja lühidalt, kuna uhkesti riietatud andsid au väga peenelt, pikalt ja selgrootumalt, nähtavasti said nad oma teenete eest vastava palga.

Kõikvõimu laua juures peatasid ratsanikud ja hüppasid maha sadulast, kuna kõik teised säädsid oma kinnised ja lahtised tõllad ja jur-tad natuke maad eemal üles sõõrina ümber võimu laua. Nüüd moodustasid kõrgemad ohvitserid spaleeri, mille vahelt sammus üks ratsanikest otse kuldtooli juure ja istus. Selle järele astusid ka kõik teised ratsanikud, nähtavasti igaühele määratud pingi juure ja istusid sinna. Nüüd kõlas vägev marss trummipõrina saatel. Kui see vaikis, tõmbasid kõik laua juures istujad mõõga tupest ja tõstsid selle terava otsaga taeva poole hoides püsti, kuna kuldtoolil istuja kuulutas, et ta, maailma kõikvõimu istangu avab. Seepäale pistsid paljasmõõklased mõõga tuppe ja jäid rahulikult istuma. Kohe helises hele sarvehääl. Vaevalt oli see vaikinud kui kohe toodi raudu needitud hõbehallide juustega isake ja emake kõikvõimu laua ette. Siin vabastati kummalgi käsi ja jalg ahelast, kuna raske ahel jäeti

teise käe ja jala külge ripendama. Vanakeste õudseist valudest ja piinadest vaevatud pale evis õilsa ilme, kuna õige, kohuseausa, suursuguse elu ja elutöö eest Jumala poolt antud igaviku aumärgid ilmusid nende palgele, kuhu aeg oli nad uhkelt graveerinud.

Helises jube kellakõlin. Nüüd tõusis üks istujaist ja hakkas vanakesi süüdistama: kõigi teaduslike ja seaduslike meetodide ja uurimuste järele olla tehtud kindlaks, et vanakesed olevat sünnitanud ja üles kasvatanud häbematu ja autuma poja, kes olevat kõikvõimule hakanud vastu. Süüdistaja vaikis. Nähtavasti tundis ta eneses selle häbituma ja alatuma süüdistuse väljamõtlemise pärast häädmeelt. Lühikese nõupidamise järele tõusis kuldtoolil istuja ja teatas, et vanakesed on mõistetud surma. Hallpääd heitsid oma ahelas käe teineteise kaela ümber ja sammusid siis maailma kõikvõimu tarkuse käsul lähemale hukkamise kohale ja matmise hauale.

Vaevalt olid vanakesed jõudnud eemale, kui kõlas uuesti sarvehääl. Nüüd sadasid hoobid Heilo turjale ja selga, kuna toores hääl metsikult karjus: „majesteetliku kõikvõimu ette!“

Kui Heilo oli jõudnud laua juure, tõusis endine vanakeste süüdistaja ja teatas lühidalt, et usinad ametnikud olevat püüdnud kinni relvadeta hulguse isamaa pinnal.

„Vaat kus looder,“ hüüdis üks istujaist, „või longib ringi, kuna vaenlased piiravad isamaad: Mõök kätte ja esiliinile vaenlasi hävitama!“ kõlas järsk otsus, kuna üks ülemaist ulatas Heilole mõõga.

„Ei ühtki relva, mis hävitab inimesi ja teeb inimest inimese mõrtsukaks, ei võta ma iialgi kätte!“ vastas Heilo ja tõukas pakutava relva põlglikult tagasi.

Võimukandjate näod venisid kõigil veid viltu, millesse segunes kaval ja koomiline naeratus. Kõigi nägudelt paistis veendumus, et nende ees seisab kas mõne rumala ususekti liige või kuidagimoodi natuke napakas isik.

Otse Heilo ees istuv kõrge ja kitsa näoga, kikkhabeme ja püstvurrudega võimukandja tõusis üles ja silmitses Heilot pääst kuni varbaotsani. Ta tegi tõsise ja karmi näo ja ütles käskival toonil:

„Õiguse ja võimu nimel ja käsul võtate mõõga ja lähete vaenlastele vastu.“ Ta peatas

hetke ja ütles uuesti: „iga vastuhakkaja hävitatakse isamaa mõõgaga isamaa pinnal!“ Ta peatas taas ja jäi oma võimusõnade mõju avaldust oodates Heilo otsa vahtima.

„Oma õigust ja võimu ei ole ma veel kunagi kellelegi ära annud ega müünud,“ vastas Heilo, „ega anna ega müü seda kunagi kellelegi!“ Seda ütles ta niisugusel kõikumatu kindlal toonil, et võimukandjate nägudelle ilmus väike süsimust viha pilveke.

Nüüd kärgatas kõrgemal toolil istuv kõikvõimu krooni kandev isik nagu lõhkepomm:

„Sinu õiguse ja võimu on sinu ürg-ürgisad aastamiljonite eest minu ürg-ürgkuninglikele esiisadelle ära annud, ära müünud igasuguses aegkunnas igaveseks ajaks igavesti. Nüüd oled nendest lage, nii lage, et võime sinuga teha mis iganes tahame. Kui tahame, laseme sul elada, kui ei, hävitame sinu; kui tahame, siis piiname sind, niikaua kui soovime, või laseme sul kusagil vangla koopas niikaua elusalt maetuna viibida kui tahame: kõik oleneb ainult meie tahtmisest.“

Kroonitud võimukandja, kes oli esinenud võimu vääriliselt, peatas, üleni rahul olles ene-

sega. Ka kõik teised võimukandjad olid päämehega väga üksinõua. Nende imetlevad pilgud ülistasid ja kiitsid ta tarkust ja nähtavasti olid valmis seda tegema kas või maailma lõpuni. Samas aga pöördusid kõigi pilgud Heilole ja jäid teda kahetsevalt vaatlema.

See võimu toores toon puhus ka Heilos, ta enese õiguse ja võimu tunde ühes viha tulekesega leegitsema. Ta tundis, et seisis tõelikkude inimkonna vaenlaste, inimkonna õiguste ja võimu röövlite palge ees, keda oli siiamani asjata otsinud.

Samas aga kõlas kõmiseval häälel: „adjutant! võta ja paku talle see mõök, ja kui see alatu mässaja seda kahe minuti kestel vastu ei võta, siis pista ta selle sama mõõgaga läbi ja laip jätta saatuse hooleks.“

Nagu automaatmasin haaras leitnant läikiva teraga uhke ja tugeva mõõga, kuna teise kätte võttis taskukella ja jäi siis Heilo ette seisma, mõõka löögivalmis hoides. Mida rohkem määratud aeg lühenes, seda enam lähendas leitnant mõõga otsa Heilo rinnale. Paar sekundit enne aja lõppu riivas mõõga ots Heilo rinda ja löikas sinna haava, millest elav, soe ja punane

veri nõrgus ta riietesse, kus tardus ja tumenes.

Nähes, et siin oma kangusega surmast ei pääse, otsustas ta viimsel hetkel päälesunnitud mõõka võtta vastu ja hüüdis siis võõral, talle eneselegi tundmatul häälel:

„Mõõk siia!“

Kogu võimu laudkund muheles tasast, pehmet ja mahedat naeru. Nad olid enestega täiesti rahul ja kaljukindlad teadmises, et võimuga on kõik loodud ja isegi ümber loodud. Ainult mõte, et võim ka kõik lõhub ja lõhutud veelgi ümber lõhub, ei olnud kunagi neile meele tulnud. Neile oli vaid üks selge, et võim on võim.

Heilo heitis mõned vihast põlevad pilgud mõõgale, mis oli inimese hävitamise tehnika esimene ime, ja küsis ümberolijailt põlglikul tumedal salapärasel häälel:

„Kumb peab käskima — kas mõõk mind või mina mõõka!“

„Muidugi mõista, peate mõõka käskima“, — kostis võimu laudkunnast pilkav vastus, mida saatis lauas istujate magus naerukihin. Nähtavasti olid nad rahul sellega, et Heilo oli neile

nii mõnegi suutäie mõnusat südamesse tungivat naeru valmistanud.

Heilo silmad lõomasid salapärases, kõiki söövas tules, kuna käsi tegi mõõgaga imelikke jõurikkaid liigutusi. Järsku jäi ta seisma liikumatult nagu mäe jalale veernud kaljupank ja küsis uuesti raskesti ja nagu sügavusest tuleval häälel:

„Ütelge — kes on inimese hirmsaim vaenlane — selle hävitan armutumalt!“ Ta jäi ootama vastust.

„Inimene“ — kõlas hüüd kuninglikult toolilt, mida saatis samuti südamluk naerulagin. Sellele järgnes jäme käsk:

„Leitnant, saatke ta kohe inimese vastu!“

„Marss“ — kõlas kohe leitnandi käsk, aga Heilo ei liikunudki paigast, vaid kõneles kõlaval häälel:

„Inimene, inimese vaenlane — aastatuhandeid on ta põdenud seda inimvaenluse haigust ja pole tast veel põmugi paranenud. Olgu! siis algan õigest otsast — algan nende juurest, kes on teinud selle inimvaenluse oma elutöö ülesandeks!“

Nüüd hüppas Heilo maast õhku, nagu oleks

teda jõudude jõud maapinnalt üles paisanud, kuna mõõgatera vingus ja vuhises, ulus ja undas õudselt õhus, nagu oleksid kõik deemonid kesköö põrgut pidanud ja pillerdanud õeluse orgialist pidu. Aeg-ajalt kostsid Heilo suust maailmasse tungivad hüüded:

„Kõik röövlid on hävitatud — hävitagem ära ka inimõiguste röövlid! Vabastagem endid röövlite röövitud võimu alt! Lunastagem oma õigused õiges võitluses!

Vahetpidamatult jagas Heilo mõõgaga surma ja suuga hüüdeid kõikjale.

Võimu laudkunda ja ta ümbrust katsid surnute virnad, kuna kaugemalt kostsid sõjasarved ja „tuld“ kamandavad hüüded. See ajas Heilo veelgi suuremale vihale ja hirksamalle võitlusele. Ta tahtis risti läbi raiuda sellest maantee kõiki kaasakiskuvast voolust, et siis rahu-likult edasi rännata.

Aga vaevalt oli ta jõudnud keskmaanteed, kui oma imestuseks märkas, et igasugu inimesi oli asunud ta kõrvale ja võitlesid ühes temaga nagu lõvid ja kotkad. Samas märkas, et nende arv iga minutiga võimsalt kasvas. Siis võttis ta keskmaanteel lahingu juhtimise enese kätte.

Ruttu andis ta käske ühele ja teisele poole, mida kiiresti ja täpselt täideti.

Aga ka vastased olid korraldanud ägeda vastupanu. Nüüd algas vast lahing, mida ükski kunstnik ei oska maalida, ükski kirjanik kirjeldada ega ükski ajaloolane kujutada.

Kõikjal kajas õudne mürtsude tume mürin, püsside ja muude tapamasinate hirmus ragin. Tule- ja suitsusambad tõusid välgukiirusel taeva- poole, kuna mürkgaasipilved roomasid raskelt mööda maad. Õhus ulusid ja undasid igasugu kuulid. Aastamiljoneid rahus seisnud maapind kees ja pildus nagu hullumeelne end ühest kohast teise, kuna inimlaipu ja tapamasinate tükke sadas paiguti rahena alla. Inimviha ja vereaurud tõusid nagu põgenejad üles taeva- poole, segunesid säääl suitsu- ja tolmupilvedega ja punusid musta loori päikese palgele ette. Siin ja säääl kajasid kanged hurrahüüded, mil- lesse tungisid surma agoonias viibijate appi- hüüded ja oiged: see oli põrgupidajate pidu ja maa-aluste madal tants, põrgumuusika saatel keset inimkultuuri ja inimkonna maanteed, nagu kõigi mõtlejate inimeste irviks, kõigi mõtlejate

inimeste silme all, keskpäeva päikese poolt valgustatud maapinnal.

Kaua see lahingu möll kestis, seda ei teadnud keegi ütelda, kellelgi polnud aega ajaga arvestada. Siin ja sääl saalisid Heilo poolehoidjate salgad ja otsisid vaenlasi, keda elavate hulgas enam ühtki leida ei olnud. Võit oli täielikult Heilo ja ta poolehoidjate sõdurite käes. Kõikjal kõlasid vägevad hurraahüüded. Ainult Heilo sammus sünge meelega ja itkusilmi lahingu väljal ja vaatles inimhõimustuse nurjatut pilti: kõik lamasid ja vedelesid liikumatult siin: sõdurite purustatud laibad, relvad ja nende tükid, isegi aastamiljoneis kuhjunud inimluude vallid kahelpool maanteed olid laiali pillatud, nii et puhastav õhuvool pääsis vabalt maanteele, kus endiste kõikvõimsate voolude asemel valitses uueelu haudumisvaikus.

Heilole oli selge, et inimesed seisavad elu madalalle hävitamisele palju lähemal kui elu kõrgele ja uhkele ehitusele.

Et sellest rusuvast elu enese poolt õudselt maalitud pildi vaatlusest ennast vabastada, hüüdis Heilo: „töö on tehtud — tee on vägivalda võimust vaba!“ Ta pistis vägisi kätte

sunnitud môôga tuppe ja hakkas lahkuma lahinguväljalt. Samas aga märkas iseäralikku sündmust: igalt poolt ilmusid saatunnad igaüks oma hümniga saatel. Nad jõudsid Heilo juure. Siis tuli saatkonna pää ja pani kuningakrooni ta jalge ette ja teatas nagu ori alandlikult, et tema rahvas on Heilo valinud endale kuningaks. Samuti järgnesid kõik teised oma kroonidega ja kuningaks valimise teadetega, nii et viimaks terve kroonide virn tekkis ta jalge ette.

Kaua aega silmitses ta neid rahvatahtmise avaldajaid ja imestas kõige selle üle. Ta polnud iialgi võidelnud vägivalga võimu ja kroonide saamiseks, vaid nende hävitamiseks. Ja nüüd pakuti talle endale seda, mida oli hävitanud. Ta ei suutnud aru saada, kas rahvad olid loodud või kasvatatud orjadeks. Nähtavasti pidi inimeste hinges peituma üks orjaturu nurk, mida selle peremehed olid aastatuhandeid korraldanud ja oma võimuses hoidnud. Viha tõusis ta palgele, uuesti tõmbas ta välja môôga ja tahtis orjade saatkunnad maapäält ära pühkida. Samas aga tungis teissugune arusaamine ta hingest läbi. Ta pistis môôga taas tuppe ja süvenes liikumatult mõtteisse.

Natukese aja pãras heitis ta pilgu saatkunnadadelle ja kuulutas siis rahulikul ilmel, et tãidab nende soovid ja võtab vastu pakutud kroonid.

Kui Heilo oli oma teadaande lõpetanud, hakkasid kajama tormiliselt vägevad aumarsi hããled nagu rõõmujoovastuses, kuna kõik saatkunnad ja ka muud inimesed laskusid põlvili ja kumardasid maani Heilo ees. Et selle elava orjaliku pildi mõju eneses vähendada, pigistas ta kinni silmad ja avas need alles siis, kui orjalikkust ülistav muusika vaikis.

„Tõuske ja seiske sirgeina nagu atlasemasbad!“ oli Heilo esimene kõrge kuninglik käsk.

Et sellest vihatud kuninglikust seisukorrast võimalikult ruttu vabaneda, otsustas ta tegutseda kiiresti. Ta käis kõik saatkunnad läbi, ka kõik muud lähedal olevad inimesed ja heitis pilgu igãühe hingesse, et leida üles kõige suurema ja raskema vaimuga, kõige sügavama ja kõrgema hingega inimesi. Nende kaudu kavatses ta veel kord rumala vägivalla võimu ahelais vaevlevaid inimesi vabastada, mis kogu aja on neid ülestõstmise asemel ainult maha rõhunud.

Olles käinud kõik läbi, nukrustus Heilo: ühtki otsivaist ta ei leidnud. Suurte, kõige

kõrgemate, peenemate ja õrnemate inimväärtuste asemel leidis ta inimestes vaid määratumat hulgal kerguse tolmu, äärmist ilget himurust, toorest lõhkuvat võitluse iha ja laiskuse lamedust. Igas hinges oli peaaegu üks ja sama kõrgem ideaal: lebedes diivanil, laiselda ja unistada rikkusest, millega võiks kaunistada oma madalusist mustavat hinge kuldvillaga. Need inimesed olid nagu kuivanud puud, kel kusagil mõnel üksikul oksal ripendas mõni roheline leheke. Nende inimestega polnud Heilol midagi pääle hakata.

Kaua ta ei kahelnud. Kiiresti määras ta kindlaks kesklahingu välja, keskmaanteed uue trooni ehituse koha. Siis jagas käsud välja, milles määras kõik inimesed kokku käsutada. Ta ise aga hakkas trooni tegelikke töid juhtima.

Mõne nädala pärast oli maailma uhkeim, kalleim ja kunstilisim troon valmis ühes muu vajalisega. Varsti oli rahvaste kogumise päev käes.

Isegi Jumal oli päeva tähtsusest täiesti arusaanud ja igasuguse varjuheitva uduloorikese eemaldanud taevalaelt: puhas, sinakasselge ja õrn maailmaruum hingas välja enesest, nagu

tulevate sündmuste austuseks, vägevat, võimsat ja sügavtõsisist pühadustunnet. Kuldkollane päikese ketas tõsis nagu uhkemalt kõrgemalle ja muutus järjest säravamaks ja hiilgavamaks kui kunagi enne. Isegi inimesed ei julgenud oma musti saladusi varjavat palet pöördä säravselge päikese palgesse.

Juba varahommikul olid määratumad rahvahulgad kohale valgunud ja iga minutiga voolas uusi tulijaid juure. Trooni ümbrus kõikus inimestest nagu meri laineist.

Nüüd oli Heilole sünnis aeg saabunud. Kiiresti tõttas ta inimeste sekka ja hakkas uuesti otsima kõrgeimate inimväärtustega igavesti ühtekasvanuid inimesi. Varstigi jäi ta peatama ühe perekunna juure. Isa ja ema olid nagu igaviku võitjad oma tuleviku võitjate laste keskel.

„Kust pärit, ja kes te olete, „küsis Heiloneilt.

„Olen Soomest kiviraidur ja kivimaanteede ehitaja,“ vastas perekunna pää.

„Minge trooni juure, teid on ministriks määratud,“ käskis Heilo ja astus edasi.

Peagi jõudis ta teise väerika perekunna

juure ja küsis neilt samuti: „kust pärit ja kes te olete?“

„Olen Rootsist kaljuraidur, kes juhib merd kaljudesse ja kaljusid merde,“ vastas küsitatu.

„Minge trooni juure, teid on ministriks nimetatud,“ ütles Heilo ja sammus edasi.

Natukese aja pärast peatas ta jälle ühe perekunna juures ja küsis neilt: „kust pärit ja kes te olete?“

„Norrast maailmamere kalur ja mässava mere taltsutaja,“ vastas küsitatu.

„Minge trooni juure, teid on ministriks nimetatud,“ teatas Heilo ja sammus kiiresti edasi.

Varsti peatas ta uuesti ühe perekunna juures ja küsis neilt samuti: „kust pärit ja kes te olete?“

„Olen Väinämöise pojapoeg ja hävitan oma õdede-vendade rumalusi,“ vastas küsitatu.

„Minge trooni juure, teid on ministriks määratud,“ ütles Heilo ja astus edasi.

Peagi kohtas ta ühe taani, ühe ungari, ühe eesti ja ühe soome perekunna, kelle naised isekeskis vestlesid elumõttest. Heilo peatas nende ees ja küsis: „kust tulete ja kuhu lähete?“

„Tuleme elutöö laanest ja läheme elutöö laande!“ kõlas pehme, aga kõikumatu vastus.

„Minge trooni juure, teid on ministriteks määratud,“ ütles Heilo ja sammus uuesti edasi.

Varsti jäi ta seisma ühe hõbehallijuukselise elutäiusest ja inimkõrgusist ülevoolava mitmekordse vanaisa-vanaema ette ja küsis: „kust pärit ja kes olete?“

„Oleme soome-ugrilased ja tuleme Himalaja mägestiku pimedast kaljukoopast,“ vastas küsitatu.

„Mispärast siis pimedast kaljukoopast,“ küsis Heilo uuesti.

„Parem on olla pimedas kaljukoopas ja näha säält üle kõige maailma, kui viibida päikesevalgustatud maailmas mitte midagi nägevalt,“ vastas mägestiku tark.

„Siis olete mõtleja,“ küsis Heilo kolmandat korda.

„Jah, olen mõtleja,“ vastas hõbejuukseline vanaisa, kusjuures õhuvool ta pikki juukseid õrnasti ja hellitavalt liigutas.

„Minge trooni juure, teid on pääministriks määratud,“ ütles Heilo ja ruttas tagasi: ta oli siiski otsitavaid leidnud inimeste hulgast.

Trooni juure jõudes riietus ta kuninglikus telgis kuninglikku rüüsse ja pani kroonidest valmistatud krooni pähe. Laskis siis kutsuda ministreiks määratud isikud enese ette. Teatas neile eeltulevast sündmusest ja selle ülesandest. Viis nad trooniga ühenduses oleva käigu kaudu trooni juure ja näitas neile igaühele oma tooli kätte, kuhu pidid trooni avamisel istuma. Viis nad siis uuesti telki tagasi ja andis käsu enneolematu ja sündimatu ajaloolise sündmuse alguseks.

Tumedalt ja aeglaselt hakkasid üksikud tugevad trummilöögid nagu kaugusest kajama, millele nõrgemad aitasid kaasa. Varsti tungisid flöötide helid pool-arglikult trummi löökide sekka. Nendele järgnesid trompetide võimsad ja puhtad hääled ja kogu mäng võttis kiirema tempo. Varsti põrisesid kõik trummid ja puhusid kõik pasunad niisugusel kiirel tempol ja hool, nagu oleksid kõik maailma tormid olnud täiel jõul oma võimiste pidu pidutsemas.

Järsku vaikis kõik, nagu ehmusest rabatuna.

Siis aga mürisesid suurtükkide, ja ragisesid püsside ja kuulipritside kolmekordsed kogupaugud, nii et õhk värises ja maapind kõikus.

Kui viimne kogupauk oli kajanud, sammus Heilo kuninglikus rüüs ühes ministritega troonile, kus igaüks istus oma toolile.

Kõikjal valitses sügav hauavaikus. Kõik ootasid uudishimu palavikus midagi võimsat ja tähtsat, mis nagu pidi ühe hoobiga maailma ümber looma.

Nüüd andis Heilo käsu, et kõik sõjahimulised seisaksid vasakulle ja sõjavihkajad paremale poole.

Tõusis suur rüselemine ja varstigi seisid inimesed kahes leeris.

Nüüd tõusis Heilo üles ja tõmbas mõõga tupest. Seepäale tõusis pääminister üles ja astus suurt kuldkaantega raamatut käes kandes kuninga ette, tegi lahti raamatu ja hoidis seda kätel kuninga ees. Aegamööda võttis Heilo sule ja kirjutas nime alla. Siis astus pääminister raamatuga iga ministri juure ja laskis igaühel kirjutada alla. Kõige viimsena kirjutas ta ise.

Kui see kõikide silme all allakirjutamine oli lõpnud, astus ta uuesti kuninga juure ja andis raamatu temale üle.

Heilo tegi raamatu pikkamööda lahti ja

hakkas rahulikuna kuid kindlal ja valjul häälel lugema :

„Mina kogu maailma ühendatud rahvaste kuningas! Mina ainus kõikvõimu kandja!“

Ta peatas, pöördus vasakulle poole ja jätkas :

„Mina olen Kesk-Afrika määranud kõigi sõda ihkavate sõdijate sõjaväljaks. Sääl peavad nad üksteisega võitlema, üksteisest võidusaamiseni!“

Heilo peatas taas, pöördus siis paremale poole ja jätkas :

„Mina käsen teid kõiki minna koju elu enese juure!“

Mina annan teie esivanemailt röövitud õigused ja kõikvõimu teile tagasi!“

Heilo peatas ja taas ütles siis võimsalt kõlaval häälel :

„Mina kuningas kuulutan teid kõik kuningaiks :

Mina kuningas kuulutan kõik mitte kuningate vallutajad kuningad kustunuks!“

Ta vaikis, lõi raamatu kinni ja andis selle tagasi pääministri kätte, astus troonilt maha, võttis krooni pääst ja lõi selle kõige rahva nähes oma jalge ees puruks. Rebis kuningliku

rüü seljast ja heitis ka selle oma jalge ette maha. Môôga jättis ta kätte ja sammus üle maantee rahvast läbi teiselpool teed oleva lageda välja suunas. Sel momendil hakkas kuninglik muusikakoor koraali mängima, kuna rahvas laulis :

„Hôisakem, sest igavene ôigus pääseb ikka vôidule!“

Hôisakem! . . .“

Kui sügavad, mahedad, kindlajôulised ja püsivust sisendavad koraalihääled olid vaikinud, vaatasid inimesed üksteisele küsivalt otsa, üksteist môistmata. Nad ei suutnud sündinud asjaolust aru saada. Ainult mõned üksikud, kes olid aimanud loo suurust ja tähtsust, hüüdsid Heilole järele :

„Suurem kui kuningas, kõrgem kui inimene!“

Suurem osa inimesi vaatasid aga kahjatse des Heilole järele kui nõrgamôistusega inimesele. Varsti kõlasid üksikud hüüded, mis järjest tihenesid:

„Hull, hull! . . .“

Siin ja sää l koondusid inimesed salkadeks ja hakkasid, rõõmustamise ja hôiskamise asemel, nagu pilkeks sündmuse üle ägedasti vaid-

lema ja lärmitsema, mis muutus kohati sõimlemiseks, kohati lööminguks.

Kui Heilo oli eemale jõudnud sellest sunniviisil kõiki kaasa kiskuvast maanteest, peatas ta, heites pilgu tagasi ja imestas:

Eemal üle rahvamurru nägi ta, kuidas mõtlejast pääminister ühes maailma esimese ja viimse haruldase vabaduse raamatuga põgenes ikka kaugemale rahvat, kes teda taga ajas. Nähtavasti ei osanud rahvas oma vabadusega muud teha kui seda kihutada paosse.

Rahvamurru voogamine muutus ikka rohkem endiseks vooluks tagasi. Pikkamööda vajutas Heilo oma vaate alla, pööris selja ja astus edasi.

Ta vaev, sundida rahvast oma õigusi tagasi võtma ja neid säilitama, oli olnud asjata.

Mõtlejale oli õigus olnud, kui ütles: „parem on olla pimedas kaljukoopas ja näha säält üle maailma kui viibida säravas valguses ei mitte midagi nägevalt.“ Nähtavasti oli ka mõtleja, rahvast, kes elas heledas valguses pimedalt, väljapõgenenud üksikusse kaljukoopasse, et elada säält ja oodata kuni rahvas ja inimkond valguses valguse nägijaks saab.

Mida enam Heilo edasi jõudis, seda imelikumaks muutus maastik. Siin olid mäed ja kõrgustikud, orud ja lohud, tasandikud ja madalikud, sügavad lõhed ja õhukesed augud, kõik segamini maapinnale pillatud. Üksikud tammed, saared, vahtrad ja kased kasvasid nagu määratu suured rohelised püramiidid ja hõljusid õhus ilma kokkuvarisemist kartmata. Nende all kasvas igal pool lopsakas rohi, mille ladvul kiikusid lugematuis värves suured ja väikesed õied. Nad kõikusid, hõljusid ja hillerdasid, nagu oleksid jutustanud väsimatult elu igavikust, ilust ja võluvusest. Sagedasti seisatas Heilo ja imes enesse elu elavat jõudu, kuna ta silmakiired jumaldasid ja kallistasid õitsvaid õisi. Aga samas oli ta kade hallile kaljule, kes oma muutmatus püsivuses oli isegi aastamiljonid üle elanud, ära võitnud. Ühel hallil kaljunurgal kasvas kasteheina puhm uhkena ja toredana. Heilo astus ta juure, tõmbas käega õrnasti ta enese poole ja suudles teda, sest see oli olnud ta noorea kodumaa nurmede ja aasade lemmiklill. Hellasti lasi ta kasteheinad oma asendisse tagasi ja astus edasi.

Maapind tõusis vähehaaval, mets lõppes ja

Heilo seisis kaljupankadest kokkukuhjatud räpsu-
kivi-seljandiku ees. Kõik oli siin segamini
kokku varisenud. Ta ronis üle kiviseljandiku
ja peatas järsku. Ta seisis kõrgel, otse püst-
loodis allalangeval kaljukaldal, mis piiras määratu
suurt porisoo lagamikku, mil siin-sääl kasvasid
üksikud jändrikud pedakad ja samblamättad.
Ta sammus tüki maad põhja poole ja otsis
ahtamat kohta üleminemiseks.

Vaevalt oli ta järsult kivikaldalt jõudnud
alla [porisoo ääre, kui otse ta jalge ees hakkas
pori liikuma ja peagi tulid süllapikkused lõua-
luud nähtavalle, täis suuri ja väikesi teravaotsa-
lisi hambaid. Lõuad lõksusid, igal lõksatusel
nilpas ahne keel saaki püüdvalt ringi.

Mõõka löögivalmis hoides astus Heilo kole-
tisele otse vastu, samas aga kadus see pori
põhja, nii et vähimatki elumärki järele ei jäänud.

Just keset porisood hakkas Heilo veidi kaht-
lema ja kohe tõusis porist sadu lahtisi lõugu
ja liikus talle lähemale, kuna suurilt sambla-
mättailt, mis kasvasid kägaras pedakate juurte
ümber, susistasid maod mürgist surmalaulu.
Heilo lõi veelgi rohkem kahtlema ja tahtis
pöörduda tagasi, aga koletised nähes hirmust

halvatud meest, tormasid nagu kuninga käsul kõik talle kallale. Mõõk välkus ja igaviku julgusega tormas ta neile vastu. Sündis uuesti koletiste kadu otse kuuli kiirusel. „Edasi!“ hüüdis Heilo ja astus hallina läikivalle porile. See aga muutis enese ta jalge all kõvaks, sest võimsat meest ei julgenud ta enesesse neelda.

Aga hetkel, mil lõppes porisoo ja ta astus kaljuselle pinnale tagasi, hüppas ennenägematu loom talle vastu. Tal oli mitu sada inimjalga ja nii sama palju päid nagu kiskjaid loomi üldse maailmas. „Puruks pead sa langema!“ hüüdis Heilo häälel, nii et ümbrus tuhandeist kohist vastu kajas, ja tormas talle kallale. Koletis kohkus ja hirmus, nii et põgenemise asemel hüppas üle kaljuse kalda ääre porisohu, mis teda ahnesti õgis enesesse. Kostasid kõigi kiskjate õudsed röögatused, siis sisisevad ulumised, kuna pori võitluse kohal kihises ja vihises nagu samblamätas madudest. Peagi mattis vaikus kõik endasse.

Siitmaalt pääle hoidis Heilo, et ennast üllatuste vastu kaista, mõõga igal hetkel löögi-valmis ja sammus edasi, olles äärmiselt ettevaatlik. Maapind hakkas laiade astmete viisi

langema. Üksikud kullapangad vedelesid siinsääl maas, kuna eemalt kuuldus Valuala jõe võimas kohin.

Veel mõned põõsastikuga kaetud astmed, siis kadus igasugu taimestik, ainult pehmelt ja nõiduslikult helkis kollakas kullane maapind. Heilo oligi välja jõudnud seni tundmatu, aga ühtlasi ka kohutavama jõe ääre.

Heilo vaatles jõge kaua aega, heitis siis mõne põlgliku pilgu maailma inimeste hingede pimestajalle ja vangistajalle — kollaselle kullale, mis on inimesi äärmise jõuga läbi pikkade aegkundade uimastavalt meelitanud ja allapoole kiskunud. Suur väsimus uimastas teda. Ta laskus kullaselle pinnale ja jäi sääl mõõka ikka löögivalmilt käes hoides puhkama, uut jõudu koguma.

Järsku õudne mürin äratas ta. Päike seisis keskhommingust kõrgemal. Heilo oli rohkem kui suveöö puhanud. Ringi vaadates nägi, et hiiglasuur tükk kuldsest kaldast oli langenud jõkke. Võimsad veevoolud mässasid koleda jõuga ta kallal, nii et veepiisad ühes vahu-tortidega tõusid kõrgele õhku. Viimaks ometi sai jõgi hiigla kullapangast jagu ja veeretas teda nagu laps kummipalli allapoole.

Tüki aega sammus Heilo kullas säravat kal-
last mööda edasi tagasi ja otsis abinõusid jõest
ülepääsmiseks, mille teisel kaldal algas elavate
teemandite maailm.

Kaua ta ei mõelnud, vaid asus ehitama tu-
gevat lootsikut. See valmis ta käes imeruttu.
Valminud lootsiku katsus ta hoolega järele ja
tõukas selle siis jõkke. Kohe samal hetkel kis-
kus tugev veevool lootsiku enese võimusse:
tõstis teda üles ja viskas alla. Enne kui Heilo
sai midagi ettevõtta, oli lootsik ta silmist
veenelusse kadunud.

Nüüd ehitas ta tugeva parve ja tõukas ka selle
vette. Aga sama lugu kordus sellegagi: vool
kiskus ka parve enesesse.

Alles nüüd märkas ta, et jõel olid mõned
iseäralised omadused. Ta tõi kaugemalt kalju-
panke, lähedalt suuri kullakampe, siis veel puu-
tükke ja -laaste, heitis nad kõik üksikult jõkke:
kõik nad vajusid kiiresti põhja, ainult kerge
puulaast tantsis veidi vooluga kaasa ja vajus
siis nagu rauatükk põhja.

Õidpäevi töötas Heilo vahetpidamata. Aga
kõik ta vaev, katsed ja väljamõeldused appar-
dusid: ülepääsmatus jäi võitjaks.

Ta tundis ainult, et see vahetpidamata töötamine tas aina kasvatas jõudu, püsivust ja osavust, mis võidu saavutamiseks olid möödapääsmata vajalised.

Nüüd murdis Heilo kuldkaldast kullapanke ja tõi neid määratu hulga jõe ääre kokku. Ta sulatas nad üheks määratu pikaks talaks, mille keskele kinnitas käsipuu. Tala esimene ots oli õige peenikene, kuna mandripoolne muutus üha jämedamaks ja tugevaks.

See töö, mis nõudis vaeva, higi ja aega, sai ühel hommikul valmis. Ta ei tahtnud puhatagi, vaid tõukas tala hiigla jõuga edasi jõe teise kalda suunas. Imelikuna tundus Heilole, et tala ots keskjõge nagu tihedasse uttu nägematult ära kadus. Küll töötas ta, aga kõik oli asjata. Keskjõest kaugemale tala nagu ei ulatunud. Nagu nägemata võim sulatas sel ikka tüki maha.

„Karasta oma tööd oma igaviku hingega,“ kuulis Heilo hüüde teiselt kaldalt.

Imestades juhtis ta oma vaate üle jõe ja nägi säääl selges õhus seisva neitsi kuju, mis ühtelugu lähenes, seejuures aga udusemaks muutus, kuni ta silmist kadus.

Nüüd võttis Heilo kokku kõik hingelised ja ihulised jõutagavarad, võidis ja immutas nendega kogu tala läbi ja läbi. Siis koondas ta need kõik talale ja tõukas selle säärase hooga edasi, et isegi kohkus selle võimise üle, millega ta valitses raske tala nagu laastu üle.

Teiselt kaldalt kostis raske raksatus. Heilo heitis pilgu sinna. Kohe vabastas ta käed tala küljest ja ajas enese sirgu. Ta ei imestanud ega hõisanud rõõmujoovastuses, olgugi et selleks oli põhjust küllalt, sest oli ta ju esimene, kes oli suutnud koledast jõest ühendatava tala üle ehitada, mida tehnika — hoolimata oma hiigla võimistest, polnud siinemaani veel suutnud teha. Nüüd tahtis ta veel tala otsa kinnistada, aga see osutus ilmaaegseks, sest tala ots oli kuldkaldaga nagu joodetud ühte ega tarvitsenud enam mingisugust kinnistust.

Hoolimata sellest hiigla pingutusest, ei tunnud Heilo sugugi väsimust. Kordaminek oli võimsam väsimusest. Seni oli ilm seisnud ilus ja selge, taevas ilma igasuguse pilveta. Aga nüüd, kus ta tahtis astuda üleminemiseks talale, tõusis järsk, äge tuulepuhang, mis mõne minuti jooksul muutus hirmsaimaks maruks. Nüüd

ulus ja undas igas kohas. Suured kalju- ja kullapangad tõusid kui paklakoonlad õhku, kus vuhisesid ja vilistasid hirmsas vihas — ei tea kelle pääle ja mille üle. Kümnedtuhanded piksenooled tabasid ainult sillatala, nagu tahtes seda purustada, aga kuldtala ei paindunud põrmugi nende jõudude ees. See jäi terveks ja liikumatuna püsima.

Enne kui Heilo õieti arugi sai tormi hirmsast hävitamisvihas, vaikis see veel järsemalt kui oli alanud. Ühes tormi vaikimisega olid ka pilved kadunud. Kuna haruldaselt selge päike paistis õrn-helesinises taevavõlvis ja pidas sõnadeta ülistavat kõnet kõikvõimsast elust. Seda mõistis Heilo ja hüüdis: „päike, päike — sa kõigi töötajate igavene õpetaja! Ainult tööst jood sa õnne — ainult tööga kroonid sa enese! Võta vastu õpilaselt uhke teade: „olen töötanud ja töötan!““

Heilo hääl kõlas nii tugevalt ja ülevalt, et päike vastuseks teda puistas üle lugematute säravate kiirtekimpudega.

Nüüd võttis ta maast roostetanud mõõga ja sammus kaldast eemale, kus kasvasid kasteheinad teiste õitega segamini. Korjas ja kogus

neist lillekimbu, mille imeilusad värvid jätsid varju vikerkaare omad. Ta läks tagasi kaldale, astus julgelt sillale, et sammuda üle esimesena jõest millest polnud veel ükski elav hing üle pääsnud. Aga mida enam ta edasi sammus, seda laiemaks muutus jõgi. Oli ta aga jõudnud jõe keskkohale, siis alles sai ta aru, kui raskelt võivad inimese meeled eksitada inimest. Kaldalt vaatades oli paistnud jõgi päris kitsana, aga nüüd osutus see kilomeetrite laiuseks, ja seepärast oligi ta pidanud tala ehitust järjest pikendama ja pikendama.

Aga mida rohkem Heilo vaatas jõele, seda imelikumaks muutus see. Ôieti polnudki see jõgi, vaid mingisugune määratu vool määratu jõuetu vedelik, mis allapoole voolas, peatumatult kuhugi poole vajas.

Jõe keskkohal jäi Heilo seda valguvat voolu teraselt silmitsema, mis muutus ikka imelikumaks ja imelikumaks: suured mandritükid ühes väljade, metsade, jõgede, järvede ja meredega; purustatud maailmatükid, isegi terved maailmad, ühes elu ja surma saadustega; üksikud isikud, kogu rahvad ja riigid, kõik vajasid lakkamatult ikka alla ja allapoole.

Kas olid nad ise roninud või oli neid mingi-
sugune tundmatu jõud heitnud kuhugi kõrguse
tippu, kust nüüd allapoole tagasi vajusid, et
siis sääal oodata uut tõusu või muutuda mullaks,
millest võrsub elu uuem ja võimsam endisest.
Või oli see üleliigne ballast, mida kõrgemalle
tõusev elu enesest maha raputas! Vastust
polnud tal aega otsida, sest voolus olid veel
voolud, mis kõitsid kogu ta tähelepanu.

Aga mida rohkem Heilo vaatles, seda enam
hakkas ta üksikasju nägema. Oma imestuseks
pani ta tähele inimkujusid, kes liikusid vastu-
voolu ülespoole. Ta hakkas neid teraselt sil-
mitsema ja tundis oma suureks rõõmuks, et
esimene ülespoolemineja ei olnud muu keegi
kui vana Vanemuine ise: pikad hõbedased
juuksed langesid võrgusarnaselt ja väga peenis
palmitsusis ta õlule ja seljale, kuna hõbedane
habe lebas ta rinnal liikumatult nagu lumeroos
mäekülge kaljul. Üle oli tal mäehõbedast koe-
tud pikk mantel. See oli samuti hõbedast
punatud vööga kinniseotud, mille otsad rippusid
paremal pool. Ta hõbetallalisi kingi hoidis
hõbedast pael jalas. Iga aste juures välgatasid
need tallad mustas vajavas voolus nagu tähed

sügisöö mustal taeval. Vasakul rinnal kandis ta oma soo pisarate märki, mis igal ta liigutusel heitis enesest punaseid kiiri maailmaruumi kaugusse. Vasakus käes oli tal merevaigust hõbekeelne kannel, kuna teises hoidis ta oma soo- ja tõuelu, töö ja õnne hõbedast valitsuskeppi, millele olid joonistatud nelja aastaaja iseloomustavamad omadused, ühes öö ja päeva, maa ja taevaga. Kuhu poole selle kepi pää pöördus, sääl hakkas kohe midagi liikuma. Elu hakkas sääl tärkama, õnn idanema. Ta ise aga sammus kindlalt ja peatamata ülespoole. Ta palgel ei peegeldunud ei ühtki jälge rõõmust, naerust, edevusest ega kurvastusest. Sääl vaid elas ja säras ainult kõrgeim igavikumõte, mida ainult kõrgeim ja puhtaim inimene suudab kanda muutmata ja puhtalt.

Vanemuisele järgnes natuke maad tagapoolt Ilmarine. Umbes keskealine täis tugevat rammu ja loovaid töömõtteid ja ideaale mees. Ta lõi haamriga igale esile tungivale kaljule nii osavasti, et kaljust sõmeraks purunemise asemel sündisid läikivaks lihvitud müürikivid ja kandesambad, mis võisid julgesti taluda tulevikku lõpmatuseni. Ilmarine ja haamer olid kaks lahutamatu osa.

Neile järgnes Kalev ja Linda ühes oma tütarde ja pogadega. Järjekindlasti puistasid nad perekunna elu, õnne ja armastuse kõrgeimaid mõisteid nii ühele kui teisele poole voolusse, kuhu jäid liikumatult nagu kinnistähed helendama, vist järgnevaile põlvile elusügavuste kergemaks mõistmiseks.

Otse keset voolu sammusid jällegi kolm meest vastuvoolu. Järsku pöörsid nad oma palge paremale poole ja Heilo tundis neis ära Lönnoti, Fählmanni ja Kreutzwaldi. Nad kiskusid minevikust säravaid kalliskive ja heitsid neid oma rahva tuleviku teele igavesiks tähiseiks.

Nendele järgnes üksikuna Aleksis Kivi. Ta pigistas õhku peosse ja katsus seda säält alla neelda. Tal oli kibe nälg, mida katsus kustutada jumala õhuga. Aga nägematu inimese nähtavad käed kiskusid talt ära sellegi. Kuid ta ei lasknud ennast siiski eksitada, vaid sammus paenutamatumt ülespoole.

Nüüd ilmus tõsisel näol ja kindlal käigul Gustav Suits. See mineviku, oleviku ja tuleviku salamõtete ja salakirjade mõistja. Kus keegi enam midagi ei näinud, säält nägi ta veel

koguni uusi maailmu, ja uusi sihte. Määratumad kaljumäed, hiigla maailmavoolud, isegi tibatillukesed liivaterad — kõik andsid oma tõsielu salakirjad temale. Ta muutis need kõigile loetavaiks ja säadis nad nähtavale kohale üles igaühele lugemiseks ja mõstmiseks.

Temast veidi maad eemal sammus Johannes Piiper, see looduse saladuste suur ilunägija. Maailmas ja taevalaotuses, igas kivikillukeses ja mullaraasukeses nägi ta ilu, mis jäi nägematuks teistele. Ometi sageli jäi ta seisatama, raputas pääd ja sammus edasi. Nähtavasti ei näinud ta ses määratumas allapoole vajuvas voolus mingisugust ilu, vaid otse selle vastandit, mis sundis teda vastikuse tundes pääd raputama. Vahel peatas ta mõne kiviriigi liikme juures ja silmitses seda teravasti, samas luges kivindust aastamiljonite ajalugu nagu kirjutatud ja trükitud raamatus. Seejuures ta sagedasti tabas tundmatuid kohti looduse kirjutatud ajaloos, klassifitseeris ja teatas siis neist uusist asjust ja mõisteist, mis oli ta leidnud säält, kus kõik teised olid tüjalt üle läinud.

Vähemaad temast eemal sammus Aino Kallaski ülespoole. Ta oli oma hinge ehtinud paljude

tôelikkude inimsoo vaimuilma võimsate ôhetega. Nähtavasti pidas ta inimhinge, kallimate ja ilusamate ehete hulgast väarikaimaks ja ülivaimaks.

Maailma kõige uhkema pildi pakkus Hiesalu perekund, kus isa ja ema ühes nelja poja ja kolme tütreaga ülespoole sammusid ja temantidega ilustatud kuldpaeldega vedasid oma isamaa suurt kontineti eneste järele. Ja selle kõike äravôitva kõrgeima töö ning ta tõekspidamise juures ei julenud ükski raskus neid eksitada. Määratumad allapoole vajuvad inimeste hulgad, võimsad porivoolud, hiigla kaljumägestikud ja rasked merevee massid pöörasid endid kõrkõrvale ja andsid tee vabaks ülespoole minejaile, isamaad kaasa viivale perekonnale.

Samas aga sündis eriskummaline sündmus: keegi vanake tormas suure vooluga kaasa, nagu oleks ta tahtnud seda võita või jõuda sellest mööda. Ta peatas järsku ja lõi jalaga vajuvasse porri nii, et poripilv ümberringi laiali lendas. Pöördus siis ümber ja hakkas vastuvoolu sammuma. Ümberpöördumise juures tundis Heilo temas hiinlase Lau-Tse.

Temale järgnes Kungfutse, kes korraldas ja õpetas kuidas edasi korraldada.

Natuke eemal sammus Buddha, jagades ja puistates õpetusi, mis pidi lihaliku inimese tegema inimeseks.

Keset vägevat voolu sammus türklane Ahmed Hikmet uhkelt ja kindlalt, heites pisaraid ühe ja naeratusi teise käega nii ühele kui teisele poole.

Temast eemal sammus türgitar Halide Edib Hanym. Ta hävitas vajuvais inimesis olevaid madalusi, nii et need jäid elutumalt maha.

Aga säääl sammus siira-viira üks haruldane naine ülespoole. Ta peatas sagedasti ja jutustas midagi vajujaile, nii et need jäid imestuses kuulama. Järsku hüüdis ta kaugusse kajaval häälel: „jutustage! jutustage! kuni inimkond kuulates unustab kõik oma roimad, alatused ja madalused! kuni inimene muutub tõesti inimeseks! Jutustage!“ Samas pöördus ta natuke ümber ja Heilo tundis tas ära idamaa naise Šeheršad'i.

Ka Dante tungis ülespoole, kusjuures tõmbas alaliselt piire taeva ja põrgu vahele. Võttis siis maapäälises madaluses elava neitsi ja tõstis ta taevastesse.

Ennäe John Ruskin'gi sammus vastuvoolu

ja katsus teha vajuvale selgeks, et see allapoole voolamine pole sugugi õige. Aga keegi ei kuulanud ega pannud ta juttu tähele. Vajujail oli kiire ja kärmesti tormasid nad Ruskinist mööda, ikka pärioolu ja pärioolu.

Ka taanlane Georg Brandes sammus ülespoole. Vahetevahel tegi ta porikihtidest läbi lõikeid ja teatas leitud tagajärgedest, millest aga vajuvad väljagi ei teinud.

Nende ees, keskel ja taga sammus igast maailma rahvusest mehi, naisi ja terveid perekundi, kes kõik ruttasid vastuvoolu ülespoole. Nad ei peatunud ega pööranud iialgi tagasi.

Sääl tuli aga süngenägune hullumeelne enustaja Juhan Liiv. Ta sammus üles aegamööda. Korruga jäi ta seisma ja hüüdis maailma tungival häälel: „kõik ülespoole minejad on kõrgemat tõugu, on jumalate sugu!“ Ta vaikis ja sammus edasi.

Heilo liigutas ja tahtis edasi minna, kui korruga märkas, et oli ainult tähelepannud ülespooleminejaid, kuna igasugused määratumad hulgad, kes allapoole vajusid, oli ta jätnud kahe silma vahele. Ühed inimparved ja asjad liikusid ja vajusid aeglasemalt, teised kiiremini.

Kogu seda vajumist saatsid alalised rüselemised, kisklemised, sõimlemised ja kakeluslahingud — ühesõnaga — kõik maailma „kivad-kärad“ oma lõpmatu mitmekesisuses.

Heilo imestus kasvas veelgi kui nägi, et ülespooleminejail ei olnud ühtegi juhti või eestvedajat. Igaüks neist oli iseenese juht. Aga allapoole vajujail inimparvedel olid igal suuremal kui ka väikesel salgal omad kroonitud ja kroonimata juhid. Neil oli veel abilisteks lugematu hulk väiksemaid juhte. Leidus isegi salku, kus juhte oli rohkem kui juhitatavaid. Nähtavasti ei suutnud vajujad, isegi vajumises endid juhtida.

Iseäranis öudne oli näha, kuidas kõik see vajuv liikumine sündis käskudest kokku säetud seaduste järele. Kui keegi ei suutnud sääduse järele liikuda, siis kargasid seaduse aseainedinimikäed sellele kallale ja hakkasid teda sääduse rikkumise eest, sääduse teel ja käsul nuuditama või sääduse termiini järele — karistama. Paljud nõrkesid ega suutnud sääduste järele vajuda, neile anti samuti sääduslikul teel sääduslikku jõurohtu — nuuti. Mõned hakkasid vastu säädusepärasele vajumisele, neid nabiti kinni ja löödi maha sääduse teel, sääduse meelehääks.

Aga imelikuna tundus Heilole, et need sur-
nukehad jäid lamama ega vajunud enam päri-
voolu ega liikunud ka ülespoole. Nad olid
jõudnud ülespoole mineku ja allapoole vaju-
vuse rajale.

Veidikese aja järele kihutas suur rahvakogu
kiiresti allapoole, kusjuures valitses päris haua-
vaikus. Järsku kajasid hüüded: „mäss! mäss!“
Need, keda hüüti mässajaiks, andsid uued suu-
sõnalised seadused, mille järele kuulutati endi-
sed säädused ja sääduseandjad tühjaks ja mäs-
sajaiks, keda siis samuti kinni nabiti ja maha
löödi. Aga need laibad ei jäänud seisma, vaid
vajusid suurte virnadena allapoole ühes vajuva
vooluga, nagu voolu hirmutuseks, millest aga
hirmutatavad vähematki välja ei teinud.

Samas aga köitis Heilo tähelepanu iseära-
line kiire porivool, mille allapoole vajuval ninal
asus salkkund inimesi, kes kõik liikusid ja lii-
gutasiid, kõnelesid ja hõiskasid ainult reeglite
järele, kui juhtus, et mõni neist tegi ebareegli-
pärase liigutuse, siis hüüti nagu ühest suust:
„tõbras, loom, harimatu, rumal!“ Järsku tõusis,
ei mitte millestki äge kakelus: löödi, hammus-
tati ja loobiti üksteist poriga. Kui mõni üles-

poole mineja juhtus neist lähedalt mööda minema, siis sõimati ja teotati tedagi väga peenelt ja allapoole vajuva kultuuri nõude kohaselt Viimaks kõlas hüüe: „meie juhime tõusvat voolu!“ Nähtavasti olid nad kindlad, et nende allapoole vajumine on ülespoole minejate esiots. Heilo pööras näo kõrvale ja mõtles eneses: „käituvad nagu kriitikud.“ Ta heitis uuesti pilgu neile ja tundiski neis mõne omaaegse kriitiku, kes vooluga võimsalt kaasa purjetas. „Ah, las lähevad,“ hüüdis ta: „küll see vajumine neid katab ja hirmsate jälgedega matab!“

Heilo tahtis edasi minna, kuid silmas oma puusal mõõka, seda vanamaailma inetust, mida ta ei tahtnud üle jõe viia — see oli talle äärmiselt vastik. Samas aga silmas allapoole vajuvat, pulbisevat porivoolu. Ta ei kõhelnud kaua, vaid haaras mõõga pihku ja virutas selle kõigest jõust porivoolusse, kuhu langes niisuure hooga, et porisammas kõrgele üles tõusis. Heilo ei imestanudki, kui porivool jäi seisma, mis kohe siitsäält lõi roheldama. Ja seda ka õigusega, sest kõik elu tarvitab püsivat ja kindlat põhja, ilma milleta on kõik määratud kadule.

Kõik see allapoole vajumine ja voolamine

muutus Heilole nii vastikuks, et ta otse joostes üle viimasepoole silla läks, ja ka teiselepoole jõekaldale välja jõudiski.

Kaldalt heitis ta veel kord pilgu tagasi jõele ja nägi oma imestuseks hulga ülejõe ehitatud sildu, mis kõik tarvitamata seisid, sest nähtavasti pidi igaüks, kes sellest koledast jõest tahtis üle pääseda, ise ka ülepääsmiseks silla ehitama, sest teise ehitatud sillast keegi üle minna ei saanud. Ka Heilo ehitatud sild jäi tühjalt teiste sildade hulka seisma.

Nüüd oli Heilo kindel, et ta polnud esimene jõest ületulija ega jää ka viimseks, vaid kindlasti leiab eest elavaid suursugu inimesi. Ta oli tüki maad edasi sammunud kui imelik aavistus valdas teda. Ta jäi seisma ja pööris oma vaate taas jõele. Nüüd tabas teda päris hämming: endine määratu suur Valuala jõgi oli kadunud ja selle asemel voolas harilik väikepoolne jõgi, mis isegi näis talle nagu tuttav olevat, ainult nimi ei tulnud kuidagi meele.

Järsku arvas ta kuulvat tasast nuuksumist, tasast nuttu, mille sekka kuulis oma nime nõrku hüüatusi. „Kas ka elavate teemantide maal on hädi ja viletsusi!“ hüüdis ta imestaval

häälel, ja jäi siis nagu vastust oodates kuulata.

Nutt ja nuuksumine hääbus, selle asemel kostsid ta kõrvu tasased sammud. Heilo hakkas kuulnud sammude suunas astuma. Mida kaugemale ta jõest sammus, seda enam muutus maastik talle tuttavaks. „Ei, ei!“ hüüdis ta. „See ei või olla, ma näen avasilmi velvi!“ Ta tundis ära Vôhandu jõe ja jõeäärse lapsepõlve leelula, Tamula talu heinamaa.

„Mis!“ suutis ta hüüda, sest uus üllatus tabas teda. Üks naisterahvas jooksis talle vastu suure rutuga, nii et loorid ja lilled ta ümber lehvisid ja mänglesid. Mõni samm Heilost jäi ta seisma ja hüüdis: „elav teemant on jõudnud elavate teemantide maale; elav teemant on leidnud iseenese kui elava teemandi; elav teemant on jõudnud tagasi elavate teemantide kaevandusse!“

Siis hõiskas see naisterahvas nii et taevavõlv vastu kajas:

„Heilo! sa elavate teemantide teemant!“

„Elina! sa elav teemantlik naine!“ hüüdis Heilo võimsalt.

Siis tormasid mõlemad laialikäsi teineteisele

vastu, rinnale, kaenlasse, millejuures mineviku õnnetuse ja oleviku õnne pisaraid, leinaohked ja rõõmu hõisked, segunesid ja sulasid ühiseks eluõnne teemantlikuks aluseks. Nende kehaliised ja vaimlised käed punusid ja palmisid teineteise keha ja vaimu ümber nii tugeva jõuga, mis isegi kõvem igavikust.

Kui nad olid teineteist kallistanud, õrnastanud, jumaldanud ja lilledega ülepuistanud, siis võtsid nad uuesti teineteise ümber kinni ja tormasid vägevalt „hurra“ hüüdes Tamula talu poole.

Jõudes Tamula talu lähedalle nägid nad, kuidas rentnik Kõrendu armetut kõhna hobust jõurikka jõhkrusega roosakas, et jõuda rutemini eemale talust. Õigupoolest oli tal lepingu järelle talus veel aega elada üle aasta. Kindlasti oli ta endise peremehe häält kuulnud ja põgenes nüüd paha aimates ja hirmu tundes talust kus seda ja teist.

Heilo ja Elina jõudsid Tamula õue, kus avanes neile õudne pilt :

Rentnik oli pilvisse küündivate uute hoonete ehitamise asemel, kõik endised uhked talu hooned ära lõhkunud ja osad, mis müüa köl-

basid ümber vahetanud heebra mehe seeklite vastu. Mis neist järele jäänud, nagu lihvitud seinad, oli ta täis tagunud kriipse ja tärkmeid. Nurmil aga kasvas, kõrgele õhku tõusvaid hooned varjava vilja asemel mitmesugune lopsakas umbrohi, millest väljapaistsid lõhutud ja rikkunud ehituste kurblikult ja kaeblikult taevaspoole tõusvad varemed. Marja-, puu- ja juurvilja aiad ühes ilundlaga olid põhjalikult hävitatud. Mõne sõnaga: talu seisis täiesti kõrve meelevallas.

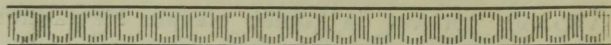
Lõhkumises oli Kõrendu ära teeninud tõesti krooni. Algas äge palgehigi nõudev töö. Aastate pärast selsis jälle Tamula talu valmina endisel kujul, ilul ja täiusel kõikide silme all.

Iga ausameelne, õiglane, kõlbline ja kohustundeline inimene — elav teemant on siin soovitud ja häämeelega nähtud külaline, kuna autumad, kõlvatumad ja kohustustundetumad isegi siis kui värat lahti on, siia sisse ei pääse.

Kui keegi tahab neid elavaid teemante oma silmaga näha, siis mingu, kas süsimustal sügiskeskööl või selgel suve-keskpäeval välja ja vaadaku Võhandu jõe poole: kui ta on nägija ja kuulja, näeb ta õrna valguse sammast tae-

vapoole tõusvat ja kuuleb elavate teemantide helisevaid hääli, siis astugu julgesti tähendatud suunas teele.

Aga siiski peab juure lisama: olgugi et kaevandus asub Vôruma Vôhandu jõe lähedal Immatsalu kõrgustikul ja täitsa tõelisel maa-kerapinnal, on seda küllaltki raske leida, sest et see ajaloolise igivana „Tamula talu“ nime kandev elavate teemantide kaevandus seisab otsekohesel määratumatäeva sügavuse põhjal.

Samalt autorilt on ilmunud ja müügil:

„Mürgistatud inimkonnas“

novellid.

Selle raamatu ilmumise puhul kirjutab GUSTAV SUITS „Postimehes“ nr. 349 — 1925. a.:

„Tagasi oma tõu „kuninglikku mõtteilma“ kutsub ühe tundmata debütandi jõulueelne teos. See on Villem Raidla proosateos „Mürgistatud inimkonnas“, 131 lhk. Rida olevikus ja minevikus mängivaid kujutlusi võlur Aare unenäolise proloogiga: „Tagasi oma liha, vere, hinge, usu ja jumalate juure . . . Tagasi inimese juure . . . Vabastage ennast sissehingatud, sissejoodud, sissesöödud ja sissekasvatatud Euroopa mõtteilma mürgist!“

Ehk küll prosaist ja algaja, hellitab Villem Raidla salapärast, õrna ja seega õnnetumat tõutundmust. Raidla esisündinud teoses on

armastus suureks joobumuseks ilma viinata. Viina maitstes ja tubakat suitsetades langevad ta uhketegi tõukujude väärtomadused otse kollitava moraalirabanduse all kokku. Kõik inimlik moondub selles petlikus joobumuses virilaks ja madalaks, kõik loomulik on määratud süngele kadumisele ja surmale! Aga eluvalsid ja paharetilikke veetlusi põlgava pruutpaari huuled ühinevad igaveseks armastuseks ja hukkaminematuks ustavuseks nii siin ilmas kui sealpool eluläve. Seda suurtsugu armastust ja tõuromantilist inimsust pooldades vägivaldse Lääne rüütli vastu läheb vaene teotüdruk Maali surma ja ta ustav tasujapeigmees vaibub nõdrameelsusse („Tulev sa tasud!“). Aga oma siiraviiralistel jalarännakuil kohtab jutustaja ausa ja õiglase korisevat hädahäält äraneetud tõu ja ülekohtuste inimeste üle praeguses läänemoelises politseiriigis („Needus“).

Olen tähistanud ainult paari joont Raidla esikteose unielu ja tõsielu vahel erendavaist kujutlussisaldustest. Nimetatagu selle kogu esimest udust allegooriat jampsiks. Aga loetagu edasi: „Saladuslik nõupidamine“, „Tulev, sa tasud“, „Needus“. Need haaravad lugejat

oma küllalt selginud nägemuspiltide ja algupäraste mõttekäikudega“.

Pääle selle on arvustusi avaldanud „Postimehes“ A. Jürgenstein, „Päevalehes“ K. Ehrmann ja Ed. Hubel, „Kajas“ B. Linde jm.

Hind 150 senti.

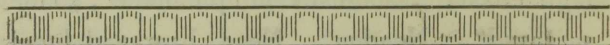
Pääladu

SÕNAVARA KIRJASTUSES TARTUS

Rüütli **11** Rüütli

Telef. **1001** Telef.

**TAMULA KIRJASTUSE ADRESS:
SÕNAVARA, TARTU.**

Hind 3 krooni
Iluköites 4 krooni